

FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOZOFIE
— DIN BUCUREȘTI —

P. P. PANAITESCU

Izvoarele slave externe ale Istoriei Românilor

CURS ȚINUT ÎN ANUL ȘCOLAR 1933 — 1934

BUCUREȘTI

1 9 3 4

Handwritten:
Adăsești
10-IV-1941

Înscris la bibl. de
"Ist. Românilor"
Albany
28/XI/1935

În partea
editurii, prin
frumusea în detalii
considerate. C. Interg.

Miercuri 15 /XI 1933

ISVOARELE SLAVE ALE ISTORIEI ROMANILOR

LECTIA I-a

Introducere: despre izvoarele istoriei Românilor

Izvoarele istorice se împart în mai multe categorii: Deosebim după natura lor, anumite grupuri de izvoare : Izvoare arheologice, cari cuprind orice urmă materială în afara documentelor scrise, fie că e vorba de un instrument de os, ori de piatră, fie de orașe întregi, de pildă, Pompei; Herculaneum etc

Toate acestea intră în categoria izvoarelor arheologice. Un alt izvor istoric este limba. Limba păstrează din trecut o serie de influențe datorite

civilizației și vicisitudinilor prin care a trecut un popor.

Nu e cazul să insistăm întrucât, poate fi limba un izvor istoric. Amintesc numai ca un exemplu că, termenii cari privesc religia noastră sunt de origine latină ceea ce constituie un argument important pentru lămurirea problemei creștinismului din Dacia.

În al treilea rând, este tradiția. Ea păstrează un întreg tezaur de obiceiuri, datine, fapte din trecut. Apoi, vin izvoarele scrise care se împart în două : Izvoare narative și documentele propriu zise.

Izvoare narative sunt acelea cari au de scop povestirea unor fapte cari să rămână în amintirea urmașilor, de pildă, cronicile, memoriile, orice relatare despre un fapt. Documentele au rămas scrise cu un scop practic, deci nu pentru a se păstra amintirea imaginii unei vremi, ci cu scopul de a consacra o stare de fapt utilă mii imediat părților.

Actele de vânzare , tratatele de pace, hrisoavele toate acestea întăresc în scris o situație momenta-

nă. Ele intră în categoria documentelor. Din ele avem posibilitatea să extragem istoria socială și a instituțiilor să reconstituim de vîldă instituțiile, organizația administrativă, financiară, legile unui popor.

Deci, izvoarele narative care privesc mai ales istoria politică se completează cu documentele și amîndouă completează o imagine mai adevărată a unei vremi istorice. Un istoric care vrea să cunoască complet o epocă trebuie să folosească ambele categorii.

Dar, pe lângă această împărțire a izvoarelor istorice mai este și o a doua: anume, izvoare istorice interne și externe. Izvoarele istorice interne sînt toate documentele sau izvoarele narative scrise în interiorul unei țări, fie de un conațional, fie într-o limbă streină, la noi se scria în limba slavă, sau fie chiar și de un funcționar strein din serviciul domnului. Izvoarele externe ale ist. Românilor privesc țara noastră, dar sunt scrise în afară, în țările vecine sau mai îndepărtate. Cronicile, documentele cari

se găsesc în arhivele țărilor cu cari am avut legături, rapoartele de călătorii, sunt izvoare istorice externe ale istoriei noastre.

Aceste două categorii de izvoare, cele interne și cele externe se completează unele pe altele. Știți că este un dicton latin: "au diatur est altera pars".

E bine să-l aplicăm și noi în istoria ^{noastră} și orice cercetător istoric, să ascultăm deci, și pe alții ca din compararea tuturor știrilor să putem obține o imagine adevărată.

O asemenea cercetare e de mare folos pentru istorie, atât în ce privește istoria noastră cât și pe aceea a celorlalte popoare. Pentru istoria noastră, acest lucru este de neînălăturat, pentru că izvoarele noastre interne sunt mai sărace decât cele externe și motivul este lipsa unei culturi mai înaintate. Într'adevăr, pe când în Constantinopol sub imperiul Bizantin se scriau cronici într'un mod savant, iar în Polonia și Ungaria se scria ca și în apus, la noi nu erau decât analiști cari însemnau naiv și

foarte pe scurt anumite fapte cari nu sunt deajuns pentru înțelegerea trecutului.

Deaceia, suntem nevoiți să facem apel la izvoarele externe, ale popoarelor vecine cari au avut norocul să aibe o cultură mai dezvoltată. De altfel, această observație este destul de veche. Grigore Ureche și Miron Costin au observat nevoia de a apela la izvoarele streine. Grigore Ureche spune în prefața croniciei sale că a folosit două izvoare, un izvor intern și un izvor extern, un letopiseț moldovenesc și un letopiseț leșesc. El constată că scrierea " streinilor " e mai pe larg și explică motivul că, pecând în țara noastră a fost o viață mai neașezată, streinii au avut o viață mai așezată și au putut " să păzească văleatul " adică să scrie faptele an cu an.

La noi s'a mai întâmplat însă și un alt fapt. Anume, a dispărut o mare parte a izvoarelor noastre interne. Constatăm azi din mărturiile unor cronicari că au existat crânci ale țării noastre, cari astăzi

nu mai sunt.

Miron Costin spune, de pildă, că Eustratie logofătul a scris în românește o cronică. Din această cronică s'au mai păstrat doar câteva fragmente în cronica lui Grigore Ureche și Miron Costin. Deasemenea, arhivele noastre cu documente și tot felul de acte s'au distrus din cauza prădăciunilor.

Archivele Statului, de azi, păstrează numai documente de proprietate, de la mănăstiri sau de la moșiile statului, și actele politice de pe vremea regulamentului organic încoace. Toată arhiva diplomatică și politica a Țărilor noastre a perit fără urmă. Dintre izvoarele externe, un rol foarte important îl au pentru istoria Românilor, izvoarele slave, adică izvoarele scrise în țările slave vecine cu noi, cari au putut păstra mai bine urme despre trecutul nostru. Am zis izvoare externe slave pentru că sunt și izvoare interne slave. Știți că la noi multă vreme, în cancelarie și în biserică a fost limba slavă. Cele mai vechi cronici, documentele lui Ștefan cel

Mare și Mihai Viteazul sunt scrise în limba slavă. Ne vom ocupa însă numai de izvoarele slave externe, dar nu numai de cele scrise în limba slavă, ci de toate cele scrise de popoarele slave, fie că aceste izvoare sunt scrise în limba slavă sau în limba latină. Știți că în Polonia, de pildă, a fost multă vreme limba latină în cancelarie și în școală.

Am spus că izvoarele istorice se împart în mai multe categorii. În cursul nostru, ne vom ocupa însă numai de izvoarele slave externe narative care privesc în totul sau numai în parte istoria noastră.

În ce privește limba ca izvor istoric, evident, am putea trage concluzii istorice interesante, dar, aceasta este o chestiune care preocupă mai ales pe filologi. Deasemenea, izvoarele arheologice ar putea să ne aducă și ele un folos ; Ele sunt însă prea sporadice. Ne vom opri, numai la cele narative, pentru că acestea formează o continuitate. În ce privește metoda, evident că, prima metodă de cercetare ar fi înșirarea tuturor acestor izvoare, cu observații asupra

pra fiecăruia. Dar, asemenea cercetare, ar fi obositoare și prea mult o biografie analitică. Ori, nu aceasta este intenția noastră. Cred că trebuie să ne mărginim la izvoarele esențiale și să lăsăm la o parte izvoarele în cari numai întâmplător sunt pomeniți Românii. Aceste izvoare, interesează pe cercetător numai pentru anume chestiuni speciale. Totuși, o astfel de cercetare nu este de ajuns.

Spuneam anul trecut că, izvoarele pentru a fi apreciate la justa lor valoare trebuie să li se aplice o critică de obiectivitate și de sinceritate. Nu e de ajuns, adică, să citești un izvor istoric ca să ai înțelegerea adevărată a faptelor, ci trebuie mai întâi să situezi acest izvor în mediul din care a ieșit, să cunoști pe autor, mentalitatea autorului, religia, naționalitatea, influențele pe care le-a suferit, ca să-ți poți da seama apoi de valoarea sincerității operii lui.

Un cronicar care e față bisericească va privi lucrurile mai ales din punct de vedere religios. Un

polonez, evident, le va privi, mai ales, din punct de vedere al națiunii lui. Un cronicar care a fost și funcționar la curtea Domnului, secretar etc. evident, va fi mai bine informat decât altul care și-a scris cronica sa la mănăstire. Vom studia deci, cadrul în care s'au scris izvoarele ce le studiem.

Dar, înainte de a vorbi despre fiecare din istoriografiile slave, bulgară, sârbă, polonă, rusă, e bine să arătăm care este cadrul de civilizație în care s'a dezvoltat fiecare din ele. Aceasta pentru ca să putem avea o imagine mai completă asupra valorii operilor scriitorilor din această vreme.

Pe de altă parte, când vorbim, de pildă, despre o cronică, nu este de ajuns să extragem numai pasagiile ce ne interesează, fără a le încadra în imaginea generală a acestei cronică. De asemenea, trebuie să cunoaștem autorul, când a trăit, ce a scris, ce influențe a primit, pentru că toate acestea fac parte integrantă din critica operii și ca urmare ne putem da mai bine seama de valoarea ei

Primurmare veți face cunoștință la acest curs, în primul rând cu izvoarele slave externe cari privesc istoria Românilor, foarte puțin cunoscute.

În al doilea rând, știrile culese la vom discuta critic și le vom încadra în Istoria Românilor, comparându-le cu altele. Dar, o asemenea cercetare e destul de grea, pentru că lipsește o bibliografie completă. Istoricii poloni, francezi și alții au asemenea bibliografii, în timp ce la noi nu există. O bibliografie istorică este azi, un deziderat pentru Istoria Românilor.

De curând a apărut o bibliografie istorică, română-ungară, datorită D-lui Andrei Vereș. Ea cuprinde de o parte toate izvoarele ungurești referitoare la istoria noastră iar de altă parte, toate izvoarele noastre referitoare la istoria Ungurilor.

O altă lucrare în acest domeniu a fost lucrarea răposatului Zadi Ionescu : "Bibliografia călătorilor cari au trecut prin țara noastră".

Această lucrare a avut însă o soartă tragică

prin faptul că se tipăria tocmai când a izbucnit războiul. S'a întâmplat ca tipografia să fie devastată și cu această nenorocire s'a distrus și lucrarea amintită. Azi nu mai sunt din lucrarea lui Sadi Ionescu decât câteva exemplare cari se găsesc foarte greu.

Deasemenea, lucrările slave cari privesc istoria noastră sunt destul de rare în bibliotecile noastre.

Vedeți, așa dar, din cele spuse până aici, folosul acestui curs, el prezentându-vă izvoare a la istoriei noastre, cari altfel v'ar fi cu greu accesibile. O altă observație privitoare la aceste izvoare este că un strein scrie de obicei numai ce îl interesează pe el despre istoria noastră. Un cronicar ungar însemnează numai relațiile noastre cu Ungaria și nimic despre faptele dinlăuntru,

În genere se poate spune că, în istoriografia externă găsim numai anume perioade din istoria noastră, în care perioade, noi Românii am jucat un rol de istorie universală. Numai aceste fapte importante cari au depășit cadrele istoriei noastre le veți găsi în

izvoarele streine,

Veți găsi de pildă, opunerea lui Ștefan cel Mare în fața Turcilor, pentru că era în joc libertatea și prestigiul Europei. Deasemenea, epopeea scurtă dar strălucită, a lui Mihai Viteazul o veți găsi în cronicile franceze, italiene, germane.

Deci, veți găsi în izvoarele narative streine sau fapte cari privesc legăturile noastre cu alte popoare sau fapte de notorietate universală.

Între izvoarele externe se poate face o alegere. Sunt țări cari, prin poziția geografică a lor sunt mai depărtate de țara noastră și ecoul faptelor noastre a pătruns mai deformat sau n'a pătruns de loc. Sunt alte țări însă mai apropiate de noi și scriitorii respectivi au putut fi mai bine informați.

Totuși, uneori, găsim știri despre noi și la scriitorii din țările mai îndepărtate. Așa de pildă, ecoul luptelor lui Ștefan cel Mare cu Turcii a pătruns până în Veneția și Roma. Cele mai vechi izvoare narative despre istoria noastră, sunt izvoarele bi-

zantine. Apoi, vin cele ungurești și după acestea sunt izvoarele slave. Izvoarele slave, îndeosebi, sunt mai bine informate și foarte interesante pentru istoria Românilor.

Miercuri 22 XI 1933

L E C T I A II-a

ISTORIOGRAFIA ÎN TARILE SLAVE

Izvoarele slave externe au importanță deosebită pentru istoria noastră. Ele emană de la popoare slave vecine cu noi și deci, autorii lor au fost în măsură de a ne cunoaște.

Dar, pe lângă această observație se poate adăuga încă un argument care ridică valoarea lor ; a-

nume, cultura unora dintre popoarele slave e de aceeași natură cu vechea cultură românească. Atât românii cât și Slavii fac parte din același cerc de cultură. Noi am trăit multă vreme în formele vieții slave.

Limba slavă, care se înțelegea și la noi tot atât de bine, a putut ușura circulația între produsele literare de la noi și din țările slave vecine. Slava bisericească de la noi era și la Sârbi, Bulgari și la Ruteni. O lucrare care se scria la aceste popoare era înțeleasă și de Români; Manuscrisele slavești circulau deopotrivă la Sârbi, la Bulgari la Ruteni și la Români.

Era deci, un același cerc de cultură cu o aceeași limbă literară. Pe lângă aceasta, era și o mentalitate asemănătoare. Un englez sau un francez de pildă, care ar fi trecut călător pe la noi, s'ar fi găsit într'o lume cu totul streină. El ar fi venit, deci cu o mentalitate deosebită și explicațiile pe cari le-ar fi dat eventual într'o scriere

a sa, vor risca să fie greșite

Dimpotrivă, un slav ortodox care prin cultura sa nu se deosebia de noi, care citea aceleași texte religioase, va vorbi ca de un lucru obicinuit. .

Această observație arată valoarea izvoarelor slave externe ale istoriei noastre. Ele provin dintr-o comunitate de cultură, din cercul culturii slave.

O cultură mai veche, care a influențat cultura slavă, este cultura bizantină. Slavii au imitat modelele bizantine. Când vom vorbi de cronicile sârbești și bulgărești, veți vedea cât de mult au imitat pe cele bizantine

Așa dar, cultura slavă ortodoxă e o continuare și o imitare a culturii bizantine. Faptul acesta a fost încă de mult observat. Imitarea culturii bizantine de Slavi și Români e foarte veche. Cele dintâi cronici ale noastre în limba slavă au fost inspirate și imitate după izvoare bizantine. Ele s'au păstrat mai bine în Moldova, Sunt imitate, mai ales din punct de vedere formal, adică păstrează stilul cronicilor bizantine .

repetă unele expresiuni chiar și atunci când ele nu se potriveau cu subiectul. Așa de pildă, Azarie, Macarie și Eftimie, cronicari din sec. XVI au imitat aproape în totul pe cronicarul bizantin Manasse.

Ei au luat din cronica acestuia expresii pe cari le-au aplicat Domnilor și faptelor din Moldova. Deasemenea și în sec. XV, trebuie să fi existat cronici slave la noi, imitate după cele sârbești și bulgărești.

În sec. XVII, când apar cronicile românești, toate acestea când vor să întregescă știrile despre istoria Românilor, se adresează istoriografiei străine, anume, la popoarele slave vecine și mai ales, la Poloni .

Grigore Ureche s'a inspirat din Bielski. Miron Costin folosește pe Piaseski iar N. Costin îmbrățișează întreaga istoriografie poloneză. Așa dar, când astăzi spunem că e bine să ne adresăm și izvoarelor slave de la vecini, nu facem decât să continuăm o observație făcută încă de la începutul istoriogra-

fiei noastre. Cum se face însă că această atenție pentru Slavi nu s'a continuat normal ? Regresul se datorește de fapt direcțiunii spre occident a culturii noastre, în timpul din urmă; Limbile slave au devenit tot mai puțin cunoscute iar pe de altă parte, a existat și prejudecata că epoca slavă la noi, constituie o pată în trecutul nostru ; S'a crezut o vreme că, acest trecut de negură al istoriei noastre trebuie trecut sub tăcere. Acestea au fost ideile școalei la'iniste din sec. XIX. Influența slavă era considerată de latiniști ca o pată în cultura noastră. S'a mai adăugat apoi și faptul că, în sec. XIX, a existat la noi un curent politic împotriva influenței rusești. Acest curent potrivnic Rușilor a trecut și în cultură. Cine vorbea de slavonism, se părea că aduce argumente favorabile panslavismului.

Astăzi însă, asemenea prejudecăți sunt, cu totul streine de cercetările științifice și au fost înlăturate. Prin urmare, după ce am văzut cum se pune problema izvoarelor slave externe pentru istoria

noastră,să vedem acum cari sunt diferitele grupuri de istoriografii pe care le vom cerceta în acest curs.

Popoarele slave sânt Rușii și Rutenii,Poloni și Cehi,Sârbi și Croații și Bulgarii. Intre Sârbi și Croați e numai o deosebire de cultură și religie. Croații sunt catolici și de cultură occidentală.

Popoarele slave se împart în Slavi ortodoxi și Slavi catolici.Influența catolică s'a îndreptat de mult asupra Slavilor ; Deși cea dintâi influență asupra popoarelor slave a venit din Bizanț,totuși n'au întârziat nici propagandiștii catolici. In mai toate țările slave s'a dat o luptă între influența catolică și cea bizantină ; această luptă o găsim la începutul creștinării Bulgarilor,apoi la Cehi și la Ruși și ceva mai puțin la Poloni.

Slavii ortodoxi sunt Rușii,Bulgarii și Sârbii, pe când,Cehii,Polonii și Croații sunt catolici.

Rutenii au avut o situație dublă.Anume, cei mai mulți au fost ortodoxi.Sub influența statului

polonez însă o parte din ei au trecut la catolicism.

Dar,unirea aceasta cu catolicii a păstrat totuși ,cultura lor veche și limba slavă în biserică. Deaceea,ei fac parte dintre Slavii ortodoxi.

Deosebirea principală între Slavii ortodoxi și cei catolici stă în întrebuințarea alfabetului.Slavii ortodoxi se folosesc de alfabetul cirilic. S'a stabilit azi că,acest alfabet a luat naștere în Bulgaria,în vremea țarului Simion,prin simplificarea celui glagolitic anterior.

Toți Slavii catolici,din potrivă,scriu cu alfabetul latin,latina fiind în biserica catolică. In ce privește Slavii ortodoxi,acei cari au avut cea mai veche cultură,de caracter mai ales bizantin,au fost Bulgarii.Ei au fost creștinați în sec.IX și de atunci,au avut o literatură scrisă în limba medio-bulgară.

Din vremea Asăneștilor,au și o literatură religioasă bogată,alături de literatura istorică.Din nefericire însă,vechea literatură bulgară s'a pierdut,

Bulgarii,fiind total supuși de Turci,ne având deci, nici un fel de autonomie până la 1877.Faptul acesta, pe de altă parte,n'a permis o dezvoltare a culturii naționale bulgare.Dar,nu numai că vechea lor cultură n'a putut fi continuată,ci și cele mai multe izvoare vechi bulgărești au dispărut.Din vechea istoriografie bulgară nu mai este azi aproape nimic. Cele câteva fragmente rămase le vom analiza când vom ajung la capitolul respectiv. Nu tot așa s'a întâmplat cu Sârbii;și ei au fost supuși de Turci, dar au trăit în împrejurări deosebite.După bătălia de la Cosovo 1389,Serbia continuă să existe ca stat autonom până la 1459,când e transformată în Pașalâc. A avut deci o viață de stat mai lungă.Mulți dintre Sârbi s'au refugiat înspre Marea Adriatică și acolo au continuat tradițiile lor.

Sârbii au avut eșire la Marea Adriatică și au putut intra în legătură cu Venețienii.La Veneția s'au păstrat multe rămășițe ale istoriografiei sârbești.Favorizată deci,de unele împrejurări,vechea

istoriografie sârbească s'a păstrat în cea mai mare parte.

Această istoriografie e foarte interesantă pentru noi, pentru că, privește epoca întemeierii, și, legăturile noastre de atunci se oglindesc bine în vechile cronicile sârbești.

Croații, spuneam că sunt catolici, dar ei, deși au avut o istoriografie, fiind mai îndepărtați de noi, cronicile lor nu cuprind multe știri în legătură cu istoria noastră.

Dintre Croații din Dalmația, Raguzanii au avut o viață politică deosebită, în sensul că, Ragusa a fost un fel de republică independentă, deși nu absolut dar totuși destul de autonomă și organizată după chipul celor din Italia, Florența, Genova, Veneția;

Ragusa era un oraș comercial și bogat; Acolo s'a dezvoltat o cultură deosebită în care istoriografia a avut un loc de frunte. Ecoul istoriei noastre se găsește și în istoriografia raguzană. Cronicile raguzane cuprind multe știri privitoare la noi, Ragusa,

având multă vreme legături comerciale cu țările noastre;Raguza era un centru comercial principal,între Italia și orientul bizantin. Fiind vasală Turcilor,li s'a îngăduit Raguzanilor să facă comerț în țările supuse imperiului otoman și deci și la noi.

Petru Schiopul,care era înrudit prin soția lui cu o familie din Raguza,a închiriat vămile Moldovei Raguzanilor.Vedeți așa dar că,vechea istoriografie raguzană trebuie cercetată. In ce privește istoriografia rusă,aceasta deasemenea e foarte veche.Cronicile rusești încep din sec.XII,la Kiew.Ele însă nu sunt de la început bogate în știri cari să privească istoria noastră.Rusia a fost vecină cu noi,abia mai târziu,de la 1792 ; Până atunci Ukraina care desparte Moldova de Ruși,aparținea în tot evul mediu,Polonici.Rușii ajung la Nistru cu ocazia celei de a doua împărțiri a Poloniei; Din această cauză,legăturile noastre cu Rușii,au fost mai slabe.

Legăturile noastre cu Rușii încep întâi în mod sporadic după liberarea Rusiei de sub jugul Tătari-

lor. Apoi, începând din sec. XV, unii din domnitorii Moldovei intră și ei în legături cu Rusia. Vă aduceți aminte că, Ștefan cel Mare căsătorește pe una din fiicele sale cu fiul țarului Ivan III iar Petru Rareș încheie o alianță cu țarul Vasile.

Pe atunci, ne lega un interes comun de Ruși împotriva Poloniei. Noi eram în certuri cu Polonia pe chestia Pocuției iar Rușii pe unele teritorii de la granița Poloniei.

Un alt interes comun cu Rușii apare mai târziu, când Rusia se arată ca liberatoare și protectoare a creștinilor de sub Turci. Boerii noștri împinși de ideea creștină s'au apropiat de Ruși. Legături mai apropiate cu Rusia încep din vremea lui Gheorghe Ștefan. Acesta încheie primul tratat cu Rușii (1656). Din vremea lui D. Cantemir, legăturile noastre cu Rusia se intensifică tot mai mult.

În istoriografia popoarelor slave catolice sunt, deasemenea, multe elemente privitoare la Istoria Românilor

Incepând cu Croații,aceștia fiind mai îndepărtați de noi,cronicile lor vechi nu cuprind știri cari să ne intereseze.Același lucru îl putem spune și de Cehi. Cehii au fost mai îndepărtați de noi iar mai târziu au fost înglobați în statul austriac,n'au avut deci, o politică independentă.

Cu ei au existat unele legături cu totul sporadice și întâmplătoare,de pildă,vizita lui Mihai Viteazul la Fraga și alte câteva. Dintre toate istoriografiile slave,aceea care cuprinde cele mai bogate știri privitoare la noi,este istoriografia polonă și aceasta,din două motive : Intâi,pentrucă Polonia a avut din vreme o cultură deosebită și în al doilea rând,pentrucă,legăturile pe cari le-au avut Polonii cu noi au fost de așa natură,încât,ele au constituit un imbold pentru istoricii poloni să se intereseze de noi și mai ales de Moldoveni,aceștia fiind mai aproape.

Polonii n'au fost însă,de la începutul principatelor noastre vecini cu noi ; Intre Polonia și Mol-

dova era interpusă populația ruteană din Galiția orientală. Galiția a fost prilej de certuri între Polonezi și Unguri până când în 1387 Vladislav Jagello pune mâna pe Galiția.

Anterior secolului al XIV, Polonia nu era deci, vecină cu noi. După cucerirea Galiției, încep legăturile noastre cu Polonia. Istoriografia polonă se interesează și se îmbogățește cu știri despre țările noastre ; Faptul se datorește mai ales, în această vreme, unor împrejurări comerciale, drumul de comerț, trecând prin Moldova. Pe de altă parte, știți că Polonia a fost o bucată de vreme suzerana Moldovei. Petru Mușat, cel dintâi, jură credință Polonilor. Aceste lucruri, evident, stimula interesul istoricilor poloni.

Istoricii poloni spun azi că, cine vrea să înțeleagă trecutul Poloniei trebuie să știe românește. Aceasta înseamnă că istoria Poloniei a fost foarte mult întrețesată cu istoria Moldovei. Si noi putem spune același lucru în ce privește istoria noastră.

Cât despre Ruteni, spuneam că ei au trecut la catolicism dar și-au păstrat vechea lor cultură.

A existat o istoriografie ruteană care s'a dezvoltat în mănăstiri și mai cu seamă, în timpul mișcării culturale a lui Petru Movilă. Această istoriografie e însemnată grație unor fapte politice; Anume, Rutenii din Ukraina s'au răsculat împotriva Polonilor;

Se formase o oaste neregulată a cazacilor din Ukraina sub conducerea șefului lor Bogdan Chmielniecki. Acesta voia să creeze sub conducerea sa un stat ucranian aparte. Asemenea împrejurări politice au dat naștere unei istoriografii și era natural să se cuprindă știri și în legătură cu noi, căci precum se știe Bogdan Chmielniecki și fiul său Timuș s'au amestecat în luptele dintre Matei Basarab și Vasile Lupul.

Miercuri 29/XI 1933

ISTORIOGRAFIA POLONA IOAN DLUGOSZ

Dintre istoriografiile popoarelor slave cari cuprind știri interesante pentru istoria Românilor, vom începe cu cea poloneză care e cea mai bogată în această privință.

Istoriografia poloneză e foarte veche, dar nu de la început găsim asemenea știri. Polonia s'a format în împrejurări destul de obscure, în regiunea Mării Baltice și mai ales în Posnania. Centrul de gravitație al acestui stat era în' spre Baltică, pentru că pe aci avea singura eșire la mare.

Era așa dar, o distanță considerabilă între țările noastre și statul polonez și de aceea nu ne putem

aștepta să găsim în istoriografia poloneză, încă de la început, știri privitoare la noi.

Indată însă după creștinarea Polonilor, prin sec. X, apare un scriitor, " Galus Anonimus ", un francez pripășit probabil, la curtea regilor poloni. În cronică acestuia nu este nici un cuvânt referitor la noi, dar cu ea începe istoriografia polonă.

Pe încetul își fac loc apoi, anume influențe. Întâi apare în istoriografia polonă influența germană și din această cauză, limba polonă are multe germanisme. A doua influență este cea italiană ; Faptul că Polonii nu s'au creștinat prin misionari ai bisericii din orient ci pe calea romană, prin legați papali, a introdus Polonia în cultura latină. E probabil să fi predicat creștinismul în Polonia și ucenici de ai lui Metodiu și Chiril, dar ei n'au lăsat urme.

Cultura polonă este o fericită sinteză între fondul slav și cultura latină apuseană. Cultura medievală a fost o cultură eclesiastică. Cronicile me-

dicvale latine au caracterul unor mari compilații , ele cuprind în general toate lucrările anterioare ori înbrățișează istoria lumii întregi de la început și dacă nu se poate aceasta, cel puțin cronicarii medievali însemnau istoria întreagă a poporului din care făceau parte.

Prin urmare, cu astfel de complicații vom avea a face. Tendințele acestor cronici, natural că sunt în primul rând catolice, autorii lor, fiind cei mai mulți clerici iar în al doilea rând, ele au un caracter oficial; Regii Poloniei au avut secretari cari erau datori să scrie cu laudă faptele regale.

Este deci, o istoriografie bine informată dar are dezavantajul de a fi părtinitoare, fiind scrisă de oameni în slujba regilor și din ordinul lor.

Cu vremea însă nobilimea polonă se ridică tot mai mult în dauna puterii regale. Încă din sec. XV, începe a se afirma o opoziție între nobilime și rege care trebuia ales de însăși această nobilime. Și nobilii mari proprietari, și cei mici, șleahța, au avut

de la început un ton de opoziție care judeca cu asprime faptele regelui. Adesea, politica nobilimii era deosebită de politicaregelui.

Veți vedea în cronica lui Dlugosz o opoziție politică anume, că Polonia nu trebuie să se amestice în chestiunile orientale pe când, nobilimea de margine susținea din potrivă, că trebuie să se ia atitudine în contra Turcilor.

Cel dintâi și cel mai însemnat cronicar este Ioan Dlugosz. El e autorul mai multor scrieri. Între altele, a scris Viața unor episcopi, o carte despre diferitele averi ale M-relor polone etc.

Pe noi ne interesează Istoria Poloniei: Historiae Polonicae libri XIII pe care a împărțit-o în treisprezece cărți. Merge de la început până la 1480, când se întâmplă și moartea lui. Lucrarea aceasta a fost editată în mai multe rânduri. Două sunt însă edițiile mai cunoscute. Prima e cea de la Lipsca din 1712 iar cea de a doua e editată de Al. Przedziecki și poartă titlul : "Opera Omnia".

Cuprinde cincisprezece volume și o traducere în limba polonă. Volumele X-XV cuprind cronică polonă, tipărite între anii 1883-1887

Długosz a fost un cleric, deci, un om din lumea bisericească și a ocupat funcția de canonic al Catedralei din Cracovia. A fost apoi, secretar al regelui Cazimir IV, Contemporanul lui Stefan cel Mare și profesor de limba latină al ^{lui} Ioan Albert, fiul regelui Cazimir IV-lea.

Długosz a fost însărcinat cu diferite misiuni diplomatice, a călătorit în Italia și povestește despre vestita poemă pe care a scris-o Dante, Divina Comedie. Deci, el avea o cultură deosebită. Ca secretar și ca profesor al curții regale din Polonia, Długosz ar fi trebuit să scrie o cronică oficială. Cronică lui într'adevăr, e bine informată. Dar, el era și un om independent prin situația sa de cleric și de aceea, critică actele regelui. Aceasta însă nu înseamnă că e absolut imparțial. S'a constatat că Długosz avea o tendință politică favorabilă unui mare

om polonez din vremea aceea Zleigniev Olesnicki.

Acesta era un cardinal, la curtea căruia, Dlugosz își petrecuse tinerețea. Olesnicki, era de părere că Polonia trebuie să facă o politică creștină, să se alieze deci cu statele creștine împotriva Turcilor. Regele susținea, dinpotrivă, interesele Iagelonilor ; El doria o apropiere de Turci împotriva Ungariei. Scopul lui Cazimir IV lea era de a pune pe tronul Ungariei și în Moldova câte un Iagelon.

Cronica lui Dlugosz începe cu câteva cuvinte despre facerea lumii și derivația câtorva seminții de la Adam. Trece apoi la semințiile cari au dat naștere Polonezilor, face o descriere geografică, arată viața Poloniei înainte de creștinare, zeii poloni de atunci și introduce, deasemenea, știri despre țările vecine și chiar din cele mai îndepărtate cum de pildă, despre Anglia. Arată șirul papilor, vorbește de regii Ungariei.

Dlugosz a fost un scriitor foarte îngrijit ; a adunat manuscrise din toate părțile, a avut la în-

dămână vechile anale a le călugărilor poloni, apoi s'a folosit de cronicile rutene de la Kiew, între care vestita cronică atribuită lui Nestor. Izvoarele lui sunt deci, diferite și multe, o întreagă serie de izvoare latine și slave. Pe lângă aceștia, s'a folosit de întreaga arhivă regală, copiind cuvânt cu cuvânt actele importante de acolo. În cronica lui, găsim transcris, de pildă, cuvânt cu cuvânt, tratatul de la Lublan (1412) precum și multe din scrisorile lui Ștefan cel Mare adresate regelui polon.

El era un catolic fervent și de aceea era dușman al bisericii ortodoxe ; Vorbește de lipsa de cultură a clericilor ortodoksi. Care sunt știrile privitoare la noi? D-l Minea a publicat o lucrare intitulată: Știrile de istorie românească din cronica lui Ioan Dlugosz.

Spuneam că această cronică merge până la anul 1480, deci, va cuprinde știri de la începutul principatelor noastre până înainte de moartea lui Ștefan cel Mare. Cea dintâi știre despre noi în

cronica lui Dlugosz,este sub data 1325.Polonii au avut atunci un război cu ducele de Brandenburg.In armata polonă,Dlugosz spune că erau și Valahi.

Ce erau acești Valahi,nu este tocmai ușor de spus S'a susținut că ei trebuie să fie coloniști români din Polonia.In evul mediu era în Polonia,pe lângă Carpați,o bogată colonizare românească.Prin munții Galiției sunt și azi încă multe numiri de lucruri românești.Cuvintele românești au intrat,datorită acestui fapt,și în limba polonă.Vă citez ca o curiozitate,cuvântul brânză.

S'a emis însă și o altă ipoteză.In epoca aceasta, regiunea carpantină a Poloniei era sub dominația indirectă a Tătarilor. Sub această dominațiune,e posibil să fi existat și oarecari formațiuni de stat în Moldova de mai târziu cari să fi dat ajutor Polonilor în războiul lor din 1325.

A doua știre despre Români în cronica lui Dlugosz,știre care a provocat o întreagă literatură istorică,e din 1359.

Anume, Dlugosz spune că la această dată, au venit în Polonia la regele Cazimir cel Mare, niște reprezentanți ai domnului Moldovei Stefan, ca să ceară ajutor în potrivea fratelui acestuia, Petru.

Ei erau fii unui domn, vasal Poloniei. Cazimir s'a pronunțat în favoarea lui Stefan și i-a dat ajutor ca să alunge astfel pe Petru care era susținut de Unguri. Armata polonă în care se afla și străbunul lui Olesnicki a fost bătută și pretendentul susținut de Poloni n'a isbutit.

Cum se explică această știre care e în contradicție cu cele ce știm noi ? Noi știm că la 1359 Bogdan întemeează Moldova și nu știm nimic din alte izvoare de vre o luptă între doi pretendenți Stefan și Petru

Această contradicție dintre istoriografia internă și cea externă a fost observată și de Grigore Ureche care spune că probabil ca străinii să aibe dreptate, fiind oameni cari au păzit văleatul.

Grigore Ureche reproduce amândouă știrile, deci

și cea externă din cronica lui Dlugosz și știrea internă, din izvoarele noastre slave.

Istoricii de azi au emis două ^{ipoteze,} plauzibile. Una din ele a fost susținută în istoriografia poloneză iar la noi de Dimitrie Onciul. Anume, dacă cronicile poloneze pomenesc de o luptă între Stefan și Petru în anul în anul 1359 iar izvoarele noastre arată la aceeași dată pe Bogdan care întemeiază principatul Moldovei, aceasta însemnează că Moldova nu era încă unificată din punct de vedere politic. Erau deci, mai multe voievodate cari se luptau între ele. Un asemenea voevodat era în ținutul Sopeniț și probabil că, în cronica lui Dlugosz de acesta este vorba.

Altă ipoteză susține că cele povestite în cronica lui Dlugosz s'au petrecut la o dată mai târzie, deci că data din cronică ar fi greșită. Stiți că mai târziu, au domnit în Moldova Petru și Stefan Mușatin. Despre o luptă între aceștia însă nu se pomeniște în nici un alt izvor.

Ați văzut că între evenimentele din acest an

1359, se vorbește și de un străbun al lui Olesnicki. Aceasta înseamnă că știrile pe care le dă Dlugosz, referitoare la lupta dintre Petru și Stefan, sunt inspirate din amintirile familiei în care crescuse el. În ce ne privește, sunt mai aproape de părerea lui Onciul, adică de ipoteza existenței unor voievodate autonome în nordul Moldovei, în jurul anului 1359.

Dlugosz face cu această ocazie un fel de introducere asupra Moldovei, dar știrile lui despre originea Moldovenilor sunt destul de confuze. Numele de Valahi, Volohi, îl trage de la Volschi, un vechiu popor din Italia.

Trebue însă să vedem în aceasta, numai aceea că el știa că Românii sunt de origine latină.

În al doilea rând, el arată că Românii au venit din Italia. Spune, deasemenea, că, odinioară Moldova și Muntenia au fost unite și numai mai târziu s'au despărțit. Primul domn al Moldovei, în cronica lui Dlugosz este Basarab. Evident, nu poate fi decât o confuzie a lui Dlugosz. Știrile care urmează, în

legătură cu istoria noastră,privesc aproape exclusiv istori. Moldovei.

Se tratează în special domnia lui Alexandru cel Bun. De aci ştim că Moldovenii acestui voevod au luat parte ca aliaţi la bătălia de la Marienburg. Despre un conducător Coman, care ar fi fost spătar şi ar fi condus oastea moldovenească la Marienburg, nu există nici un cuvânt la Dlugosz. E o invenţie a lui Asachi.

În 1433, Dlugosz vorbeşte de o solie care a plecat din insula Cipru la regele Poloniei. Această solie debarcă la Chilia şi trece apoi călare prin Moldova unde întâmpină mari greutăţi, fiind rău trataţi de Moldoveni. Solii au spus la curtea regelui că dacă Moldovenilor nu le-ar fi fost frică de regele Poloniei, poate că ei ar fi fost omorâţi. Fapt este că la întoarcere solii, aceştia n'au mai avut curajul să treacă prin Moldova. Cele mai importante ştiri din cronica lui Dlugosz sunt însă referitoare la Stefan cel Mare, autorul, fiind martor ocular

Stefan cel Mare îi apare foarte simpatic, mai ales prin atitudinea lui de cruciată împotriva Turcilor. Spune că singurul om care ar trebui să fie conducătorul tuturor creștinilor, este Stefan cel Mare, pentru că e singurul care cu mijloace puține a obținut succese atât de mari, învingând pe Turci.

Față de lupta lui Stefan cel Mare la Baia , Dlugosz are sentimente favorabile când povestește și critică faptul că regele Poloniei nu i-a dat ajutor.

Vedeți așa dar că, cronica lui Dlugosz e un izvor esențial pentru istoria Românilor.

L E C T I A VI -a

Miercuri 13/XII 1933

C R O N I C A I E N I C E R U L U I

Înainte de a părăsi veacul al 15-lea ne vom ocupa de doi autori din Polonia. Nu sunt de origine poloneză, ci din împrejurări excepționale au trăit acolo și au devenit cetățeni ai acestei țări. Primul e sârb și se numește Constantin Mihailevici de Ostrovița iar al doilea e Italianul Philipus Buonacorsi. Const. Mihailevici de Ostrovița a scris o cronică, cunoscută sub numele de "Cronica Ienicerului". Autorul fusese ienicer în armata Turcilor. Necunoscând bine limba latină a scris cronică sa în limba polonă, lucru deosebit, deoarece toate lucrările de până atunci erau scrise în limba latină. Acest fapt e

de o foarte mare importanță pentru literatura polonă, fiind prima operă istorică scrisă în limba națională polonă. A fost editată de mai multe ori. Cea mai bună ediție e datorită editorului Ioan Los. (Kronika Ioniczara).

Pasagiile privitoare la Istoria Românilor au fost traduse de Hajdeu și publicată în Arhiva istorică a României, vol. I pag. 281. Const. Mihailovici de Ostrovița, cum am mai spus, era Sârb. Într'un război cu Turcii, a fost luat prizonier de aceștia și răscut inicer în armata sultanului Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului. Alături de acest sultan a luat parte la multe războaie, printre care și la expediția contra lui Vlad Tepeș, care ajutat de Ioan Corvin, luase domnia Munteniei. Ca prieten al Creștinilor și Ungurilor, a fost detronat în favoarea fratelui său Radu cel Frumos.

Acest eveniment este povestit de Constantin Mihailovici în cronica sa. După aceasta a mai luat parte și la o expediție în Ungaria, dar acolo dezer-

tând de la Turci intră în slujba lui Matei Corvin. Trece apoi în Polonia, unde s'a stabilit definitiv și și-a scris memoriile, cunoscute azi sub titlul de "Kronika Ianiczora " . Nu se știe data exactă, la care s'a scris această cronică, dar după evenimentele ce expune , expediția lui Mahomed având loc la 1462 se crede că a fost scrisă pe la 1490. Limba polonă a învățat-o în Polonia. Lucrarea sa a fost răspândită în manuscrise și unele din ele cuprind și Cronica Moldo-Polonă.

Expediția lui Mahomed II este povestită pe larg sub titlul, " Despre voevodul Valah Dracul " . Spune că Valah Dracul avea doi fii: pe Vlad și Radu. Turcii vor să scotă din scaun pe Vlad Tepeș și pentru aceasta trimit la el pe conducătorul raiei la Brăila, Halha Beg. Deși acesta vine ca sol, Vlad Tepeș poruncește curtenilor săi să-l ia prizonier, apoi, făcând o expediție asupra cetăților de pe malurile Dunărei, orde Nicopole, având ajutor și de la Matei Corvin, atacă Brăila și după ce-l bate pe Haliza Pașa

pune de-l trage în țeapă. În urma acestor provocări, pornește chiar sultanul Mahomed II contra lui Vlad Tepeș, având în armata sa ca ienicer și pe autorul cronicii, care, ca martor ocular al acestei expediții (1462) arată cum au trecut Turcii Dunărea, având în fruntea lor pe Mahomed II și cum acesta, într-o clipă de groază, produsă în rîndurile soldaților săi, îi încurajează cu vorbele " mieușei mei ". Turcii au pierdut foarte mulți soldați, mai ales în noaptea când Vlad Tepeș pătrunde chiar în mijlocul lagărului lor. Cronica vorbește de 100.000 morți. Deși au avut foarte mulți morți totuși numărul lor e mult exagerat de Constantin Mihailovici. Tepeș pierde domnia și e înlocuit cu Radu cel Frumos. El fuge în Ardeal, unde, învinuit de Matei Corvin de trădare, e arestat și închis.

Aceasta e partea ce ne interesează pe noi din cronica lui Constantin Mihailovici de Ostrovița.

Importantă mai e și declarația lui Mahomed II că : "până când Chilia, Cetatea Albă și Belgradul nu

vor fi supuse, nu vor putea înainta în Europa Centrală.-

Acest cronicar, fără pretenție de om învățat, a scris așa cum a simțit el, simplu și mai ales sincer. Al doilea scriitor e Philipus Buonacorsi. Acesta e Italian și ca scriitor un umanist, care întrece pe scriitorii din acea vreme. El scria sub pseudonimul de Callimachus Experientis. Era din Florența, unde s'a născut pela 1437. A trăit până la 1496. A stat multă vreme la curtea Papei, dar fiind acuzat de conspirație contra lui și condamnat, fuge din țară, ajunge la Constantinopol de unde se îndreaptă apoi spre Polonia, unde se și stabilește. In această țară a fost protejat de către Cardinalul Sbigniew Olesnicki, ca om de știință și litere. Pătrunzând la curtea lui Cazimir IV, e întrebuințat de acesta ca sol la Constantinopol de două ori, când a trecut de sigur și prin Moldova. A fost trimis și la Habsburgi. E numit sfetnic al lui Cazimir și profesor al copiilor lui deci, și al lui Ioan Albert. A murit cu un an înainte de bătălia din

Codrii Cosminului, care se spune că a fost făcută din îndemnul său. A scris mai multe cărți în limba latină. Toate sunt publicate în vol. VI din " Monumenta Poloniae Istorica " Aceste cărți sunt :

1) De clade Varnensis.

2) De bello Turcis inferendo.

3) Vita et mores Sbigniei Cardinalis.

4) Concilia (Sfaturi), pare a nu fi a sa.

În prima carte vorbește despre lupta de la Varna (1444), eveniment interesant pentru Poloni, căci regele Ungurilor Vladislav era și rege al Polonilor. La această expediție ia parte pe lângă Ioan Corvin, voievodul Ardealului și Vlad Dracul, domnul Țării Românești. Pomeneste de țările române, numindu-le Valahia Montana și Valahia Moldavia și își dă seama că aceste două principate sunt locuite de același fel de oameni, numiți Valahi. În această operă, ca în toate cărțile sale, se remarcă o vădită exagerație retorică . pentru că el, ca și scriitorii Renașterii, pune mai mult preț pe forma expunerii decât pe fond.

A doua lucrare a lui Philipus Buonacorsi , De bello Turcis inferendo ",cuprinde două discursuri pe cari le-a ținut în limba latină în fața Papei, spre a-l convinge pentru o cruciată contra Turcilor.

În acest scop fusese trimis la Roma ca sol al Poloniei.Callimachus caută să-l convingă că Turcii nu sunt așa de puternici și că pot fi învinși dacă se ridică contra lor puterile mai de seamă din Europa. Spune că unii voievozi chiar i-a bătut și dă de exemplu pe Ioan Corvin și Dracula Valahul.Despre aceasta din urmă arată că ar putea să trimită 16,000 de oameni,numiți Basarabi.După moartea lui Vlad Dracul spune că s'au ridicat Moldovenii și laudă pe Stefan cel Mare,domnul lor.Regretă pierderea Chilieii și Cetății Albe și cere să fie luate pentru Români.

În a treia lucrare,"Vita et mores Sbigniei Cardinalis " , vorbește,ca și Dlugosz,de expediția dela 1359 din Moldova,la care a luat parte și un strămoș al cardinalului Sbigniev Olesnicki și pe care au făcut-o cu scopul de a ajuta,pe Stefan,domnul Moldovei,

ca să bată pe fratele său Petru, care avea pretenția să domnească în locul lui.-

Data acestei expediții însă, corespunde cu aceea a întemeierii Moldovei și deci domnia Bogdan și nu Stefan sau Petru. Unii istorici susțin că e greșită data iar alții că în Nordul Moldovei exista un voevod al Sepenițului, pentru care se luptau cei doi frați Stefan și Petru.-

Callimachus face genealogia familiei cardinalului Sbigniev, povestește despre războiul pomenit mai sus cu Moldovenii iar în introducere spune cine sunt Moldovenii și când s'au așezat ei în Moldova. El este cel mai vechiu scriitor european care arată precis origina Românilor, lucru care formează partea importantă a acestei lucrări. Stirile lui sunt mai precise și ca ale lui Dlugosz. Intr'o expunere asupra colonizării Daciei, cu coloniști Romani, din cari se trag Moldovenii, dă amănunte asupra numirei de Valahi, a Românilor. Spune că Polonii numeau pe Români "Volochoy" iar pe Italieni "Vlochy". Coloniștii din

țările române vorbeau la început aceeași limbă cu cei din Italia de unde veniseră și deci unul din termeni derivă din celălalt, iar Moldovenii sunt de origine română ca și Italianii.- Războiul din Moldova îl dă sub forma unei povestiri eroice, al cărei erou este Sbigniev, căruia i se opune un alt erou, moldovean, prezentat de Callimachus sub numele latin de Lucius Aproveianus. A'au pus ipoteze dacă numele eroului român n'ar aminti pe Luca Arbore. Acesta era cunoscutul boier moldovean, ce trăia în vremea lui Callimachus. Cei doi eroi se bat într'o pădure. Polonii sunt înfrânți și Cazimir, regele lor, e silit să se retragă. Se mai poate susține că scriitorul a cunoscut cronica lui Dlugosz și că i-a dat în lucrarea sa o formă mai literară. Amândouă operele pomenesc expediția dela 1359 din Moldova. Sau acest Italian, trăind la curtea lui Sbigniev a scris faptele așa cum le-a auzit dela oamenii în mijlocul cărora se afla ?.

A patra lucrare "Conșilia" (Sfaturi) e scrisă cu multă precizie, nu cu retoricism și pe puncte. Aceste

sfaturi tind să facă din Polonia un regat absolut și sunt adresate regelui Ioan Albert. Cere ca regele să conducă prin putere absolută. Cum nobilii aveau foarte mari drepturi, arată mijloacele pe care să le folosească spre a-i înjosi și să ia din mâinile lor puterea statului, ca și monarhii din Apus. Regele să aibă o armată personală, să omoare pe nobilii mici, iar pe cei mari, cu mai multă putere, să-i învrăjbească sau să le dea bani și slujbe. Cere ca dinastia Iagelonilor să fie întărită și în alte state vecine. Buonacorsi a fost o rudă a lui Machiavelli și poate că va fi împrumutat de la acesta unele din sfaturi. Ele sunt scrise în limba latină și polonă. Autenticitatea lor a fost mult discutată. S'a mai susținut că ar fi un pamflet scris de dușmanii regelui și atribuit lui Callimachus, omul lui de încredere și pe care-l credeau de o mare șirétenie. Nobilii au publicat această carte ca să arate cari sunt mijloacele pe cari regele le pregătește pentru ei. Alți istorici susțin că sunt scrise de Callimachus. Chestiunea până as-

tăzi este încă controversată.-

Pe noi ne privesc două sfaturi.-

Primul e sfatul adresat regelui Ioan Albert ca să caute pe toți prinții din familia sa, să-i plaseze în diferite țări iar pe unul din frații săi, Sigismund, să-l numească domn al Moldovei, în locul lui Stefan.-

Al doilea sfat e ca să facă o expediție în contra lui Stefan în Moldova cu care însă să se înțeleagă în ascuns și chemând împotriva lui toată nobilimea, s'o nimicească în luptă și apoi să domnească fără nimeni o teamă. După moartea lui Callimachus, Ioan Albert ar fi pus în aplicare planul său. Cum însă nu se poate ca regele polon să se fi înțeles cu domnul moldovean, spre a nimicii pe propriii săi oameni nobili, e mult mai sigur că aceste sfaturi nu aparțin lui Callimachus și că au fost scrise după expediția din Moldova. În prelegerea următoare vom vorbi despre izvoarele polone ale secolului al 16-lea.-

Mercuri 10 / I / 1934.

L E C T I A

MIECHOWSKI , DECIUS SI WAPOWSKI.

În lecțiunea de azi ne vom ocupa cu cronicari poloni din sec.XVI, în operele cărora găsim știri pentru istoria noastră.-

Vă spuneam într'una din prelegerile trecute că Dlugosz a încheiat cronica sa cu anul 1480. Istoria Poloniei însă, a fost continuată de cronicarii următori lui Dlugosz în sec.XVI, anume, de Matei Miechow, căruia i s'a mai zis și Miechowski, de germanul Ludovic Dietz sau, cum își zicea latinește Decius și în sfârșit, de Bernard Wapowski.-

Aceștia sunt trei cronicari poloni cari au scris istoria Poloniei, în sec.XVI.-

Matei Miechowski, a scris o lucrare care cuprindea istoria Poloniei de la început, până în zilele lui. De la început și până la 1480, el a folosit cronica lui Dlugosz, deci n'are, până la această dată, o valoare personală. Miechowski nu era un om de o valoare culturală deosebită, deși a ocupat unele funcțiuni înalte. El era un spirit popular. A trăit între anii 1452-1523. De meserie era medic, un fel de vrăjitor medieval sau alchimist care încerca tot felul de experiențe, -

A ajuns apoi profesor de medicină la Universitatea din Cracovia, ocupându-se și cu istoria pe lângă medicină. Scriitorii de mai târziu l-au privit cu oarecare milă și i-au dat porecla de "bătrânelul". -

Lucrările sale de istorie sunt două :

I. Tractatus de duabus Sarmatiis și

II. Chronica Polonorum. -

El înțelegea prin "duabus Sarmatiis", două Sarmatii, anume, una europeană, cuprinzând Polonia

și alta în Asia, cuprinzând și o parte din Europa cu Rusia și părțile tătărești.-

Lucrarea aceasta era valoroasă în deosebi, pentru cunoștințele asupra Asiei. Evident însă, pentru noi azi, ea n'are o valoare prea mare.-

Cea de a doua lucrare a lui Miechowski este mai interesantă. A fost editată întâia oară la Cracovia în 1519. Dar, în curând, constatându-se că lucrarea lui Miechow cuprinde unele lucruri subversive în contra regelui, a fost cenzurată și confiscată. Atunci, el convine cu cenzura să suprimе părțile subversive și scoate o nouă ediție în 1521.-

Părțile lăsate în afară din ediția doua, privesc tocmai istoria noastră. Această ediție e foarte rară. E publicată însă în colecția : Scriptores rerum polonicarum, vol.II.-

În această colecție se urmează prima ediție, iar deosebirile din ediția II, adică părțile modificate de cenzură, sunt puse în note.-

Miechowski nu s'a preocupat de date. Lu-

crarea lui e scrisă în latina medievăăă obicinuită și cuprinde, deasemenea, multe fapte extraordinare, minuni, cum era obiceiul, fapte diverse, cum am zice azi. Partea cea mai interesantă din această lucrare a lui Miechowski, este aceea cuprinsă între anii 1480-1506. Aici sunt multe fapte cari ne interesează pe noi. Știți că, în aceeași vreme are loc expediția lui Ioan Albert în Moldova, expediție care s'a terminat prin dezastrul de la Codrii Cosminului.-

Sunt apoi, știri prețioase despre luarea de către Turci a Chilieii și Cetății Albe, cetăți cari erau debușee și pentru comerțul polon. Tot aci se vorbește despre închinarea lui Ștefan cel Mare la Colomea către regele Poloniei. Aci e povestea cu cortul căruia i-a căzut pânzele în momentul când Ștefan cel Mare sta înghenunchiat în fața regelui polon, ca să vadă mulțimea umilința Domnului Moldovei.-

Se dau apoi, știri despre moartea lui Ștefan cel Mare, căruia i se zice "bărbat admirabil și învingător".-

Expediția lui Ioan Albert e povestită diferit în cele două ediții. În prima ediție el n'a fost destul de respectos față de amintirea lui Ioan Albert, fapt care a atras după sine confiscarea lucrării. Miechowski spunea că, Ioan Albert se înțeleșese cu fratele său Sigismund să bată pe Stefan cel Mare și acesta dintâi, să ia domnia Moldovei.-

În ediția doua n'a mai pus această știre.

Deasemenea, în ediția întâia, spune că Ioan Albert, ca să-și ajungă scopul, anunță pe Stefan cel Mare că, el vrea să cucerească Chilia și Cetatea Albă de la Turci și pentru aceasta, are nevoie să treacă prin Moldova. Domnul Moldovei însă, a înțeles adevăratele sentimente ale lui Ioan Albert și pregăti îndată o armată cu care a învins pe Poloni. Miechowski spune că, cu o armată mică, Stefan a zdrobit cu totul pe Poloni. O asemenea povestire în dauna prestigiului regal, a făcut să fie confiscată prima ediție și desmințită în ediția doua.-

Intr'adevăr, în ediția doua, Miechowski spu-

ne că Stăfan cel Mare a trădat pe Ioan Albert, alinându-se cu Turcii. Deaceea, regele Poloniei intră în Moldova, ca să pedepsească pe Stăfan cel Mare. Prin urmare, pe când în ediția întâia, Ioan Albert este cel vinovat, în ediția doua, vina e aruncată asupra Domnului Moldovei.-

Evident că această deosebire se datorește intervenției censurei, care a introdus o explicație oficială.-

În esență, deosebirea dintre cele două ediții, ne arată că Polonii, desi își dădeau seama de adevăr, erau totuși obligați să-l ascundă.-

Al doilea continuator al lui Dlugosz a fost germanul Ludovic Dietz. Acesta era un german care se stabilise în Polonia ca negustor. S'a născut probabil pe la 1485 și a murit la anul 1545. Stătuse o bucată de vreme pe lângă regele Sigismund I, care s'a urcat pe tron în 1506.-

A fost secretar al Curții regale și apoi inspector al monetăriei. Pentru toate aceste servicii,

Ludovic Dietz a fost răsplătit cu indigenatul polon, i s'a dat deci rangul de nobil polon. El a scris mai multe lucrări, dintre cari pe noi ne interesează numai una, anume, lucrarea intitulată : De Sigismundi regis temporibus.-

De fapt, este o biografie a regelui Sigismund, și cuprinde numai primii zece ani din domnia acestuia (1506-1616).-

A fost tipărită de mai multe ori. În 1901, s'a tipărit și în colecția scriitorilor poloni.-

Ludovic Dietz a scris într'un stil foarte elegant, o latinească frumoasă. Fată de cronica lui Miechowski, lucrarea lui Ludovic Dietz e o cronică oficială. Este o biografie oficială a regelui Sigismund, prezintă deci, toate calitățile și defectele unei cronici oficiale.-

E bine informată, dar nu poate spune adevărul, fiind un ecou al punctului de vedere regal.-

Epoca aceasta, de la începutul domniei lui Sigismund e caracterizată prin legăturile noastre

războinice cu Polonii. În Moldova era domn Bogdan cel orb, fiul lui Stefan cel Mare și care moștenise dela tatăl său conflictul cu Polonia, pe chestiunea Pocuției.-

În cele din urmă, se împacă cu Polonii, cerând în căsătorie pe sora regelui acestora. Dar, după încheierea actului de căsătorie, Bogdan cel orb a pierdut și provincia și soția, fiind bătut de Poloni,

L.Dietz descrie pe larg chestiunile acestea, evident însă, din punct de vedere polonez.-

El arată cum s'a încheiat pacea cu Moldovenii, cari au fost orașele prădate, soliile, etc.

Lui Bogdan, îi zice: " Palatinul Daciei ".

În aceeași vreme cu cei doi cronicari despre care a fost vorba, a trăit și Bernard Wapowski. Acesta a scris o cronică, de la începutul istoriei polone, până la anul 1535.- Se pare că și Wapowski era de origine germană. Nu se știe data când s'a născut, dar se pare că el moare în 1535. E un scriitor de o cultură deosebită. A făcut studii la Universitatea

din Cracovia, universitate care era organizată în felul celei din Paris și de la Praga.-

Intre colegii lui la Cracovia a fost și Copernic. Studiile de astronomie ale lui Copernic au avut influență și asupra lui Wapowski. El a făcut și cea mai veche hartă a Poloniei după determinările lui Copernic.-

De la Cracovia, Wapowski s'a dus la Roma, unde era atunci Papa Iuliu II, protectorul artiștilor din epoca Renașterii. La întoarcere, se face preot în Cracovia și în același timp, era și secretar al curții. A putut fi deci, bine informat asupra evenimentelor.-

El a scris mai multe lucrări, unele de astronomie, versuri, dar cea mai interesantă, este lucrarea: Historia sau Chronica, publicată în aceeași colecție - Scriptores rerum Polonicarum. vol.II (cu Miechowski).-

Din nefericire, se cunoaște un singur manuscris al cronicei lui Wapowski, și acesta însă cu des-

tule lipsuri. Lipsește, de pildă, anul 1534, apoi, lipsesc luptele lui Petru Rareș cu Polonia. Lipsurile acestea, reprezintă o copie care a fost salvată, întrucât manuscrisul original a servit altor scriitori de mai târziu, lui Cromer și altora. Aceștia au distrus manuscrisul original, ca apoi să se creadă că le aparțin în întregime munca.

Wapowski completează pe Miechowski și e mult mai detaliat decât predecesorul său. Până la anul 1516, el intercalează știri din Decius, iar după această dată, urmează partea originală pentru țările noastre, privitoare la domnia lui Stefan cel Tânăr și Petru Rareș.-

Știți că în urma bătăliei de la Obertyn (1531) Petru Rareș pierde Pocuția. Bătălia aceasta, în câmp deschis, contrar decî tacticei militare prudente a lui Stefan cel Mare, e descrisă pe larg de Wapowski.

Wapowski e un cronicar, cam ceva la mijloc, între o cronică oficială și una independentă. El nu-și permite, de pildă, libertățile pe care le ia Mie-

chowski, dar nici parțialitatea lui Dietz.-

În ce privește luptele lui Ștefan cel Mare cu Poloniei, Wapowski admite teza oficială, cum că, Ioan Albert a fost luat prin surprindere de Ștefan cel Mare, în timp ce regele polon voia să întreprindă o expediție creștină.-

De multe ori exagerează din motive patriotice. Pierderile inamicilor Poloniei, mai ales, sunt arătate cu cifre exagerate.-

Spune că Ioan Albert, în timp ce asediase Suceava, e surprins de Ștefan cel Mare care venise și cu armată din Ardeal. Prin intermediul acesteia se încheie pacea cu condiția ca Poloniei să se întoarcă în țara lor pe același drum. Neținându-se de cuvânt, regele polon e surprins și zdrobit în Codrii Cosminului.-

Arată deasemenea că, Ștefan cel Mare a avut ajutor dela Unguri și dela Tătari; că zidul Sucevii era foarte gros și bine apărat de detașamentele Moldovenilor, că în cetate erau tunuri și că în mai mul-

te rânduri zidul, fiind dărâmat de Poloni în timpul zilei, era construit noaptea de Moldoveni.-

Ungurii, venind în ajutorul lui Stefan cel Mare, cer Polonilor să se retragă. Se adaogă că Domnul Moldovei a prevenit pe rege că nu poate garanta de toate armatele sale de ajutor, oștirea ungurească, munteană, tătărească și turcească, pentru că aceste armate sunt doritoare de pradă.-Ioan Albert n'a ținut seama de prevenirea ce i s'a făcut și a fost atacat, în Codrii Cosminului, de o mare armată aliată și zice la sfârșit: "și ceva dintre Moldoveni". Acest adaos de la urmă, a făcut, de curând, pe un istoric polon (O.Iarta) să dea o interpretare în sensul că Stefan cel Mare ar fi voit să se împace cu Ioan Albert, dar că aliații nu l-au ascultat și au atacat pe Poloni. Afirmația nu pare verosimilă.-

Însfârșit, Wapowski spune că Stefan cel Mare împreună cu Turcii au făcut prădăciuni grozave pe teritoriul polon. De teamă ca nu cumva însăși Cracovia să fie prădată, s'au zidit atunci împrejur zi-

duri puternice.-

Despre Ștefan cel Mare, se spune că e viteaz dar foarte șiret și viclean și foarte mult ajutat de noroc.-

Spune deasemenea că, Pocuția a aparținut Poloniei și pe nedrept a fost ocupată de Moldoveni.-

Vedeți așa dar, cum se oglindește istoria noastră în operele celor trei cronicari mai de seamă în Polonia, dela începutul sec.XVI.-

Mercuri 17 / I / 1934.

L E C T I A

CROMER ȘI ORZECOWSKI

În prelegerea de Mercuria trecută ne ocupasem de cei trei cronicari poloni de la începutul sec. XVI, în operele cărora, spuneam, se oglindește în oarecare măsură și istoria noastră.

Unul din continuatorii acestora este în același veac, Martin Cromer (1512-1589). Este poate cel mai de văză, s'a bucurat adică de o trecere specială în acel timp, prin opera sa clasică. El a fost cu mult mai cult decât contemporanii săi.-

A trăit la curtea lui Sigismund August (1648-1672) care a fost unul din protectorii culturii. Epoca acestui suveran e cunoscută sub numele de "veacul

de aur". La curtea lui se aflau o mulțime de poeți italieni ai renașterii. Însăși mama lui Sigismund August era o italiancă. Tot atunci a trăit și poetul Kochanowski.- Cromer a călătorit și a stat și în afara țării sale, fiind însărcinat de câteva ori și cu diferite misiuni diplomatice.-

El a scris întreaga sa operă în limba latină. Către sfârșitul vieții a fost numit episcop într-o localitate din Prusia.-

Din toată opera sa, care e destul de întinsă, ne interesează îndeosebi, două lucrări : I) De origine et rebusgestis Polonorum și II) Polonia sive de situ, magistratibus legibus regni Poloniae.-

Prima, a apărut la Basel în Elveția, 1555. În timpul vieții lui au apărut încă cinci ediții, ceea ce arată că lucrarea aceasta s'a bucurat de o mare trecere. Tot în timpul vieții sale a fost tradusă în limba polonă și germană.-

Cea de-a doua, e mai mică, dar a avut o importanță și mai mare. S'a editat întâia oară la 1575 iar

până azi s'a editat de unsprezece ori.-

În ce privește însemnătatea ei pentru istoria Poloniei, o putem compara cu ceea ce este Descrierea Moldovei a lui D. Cantemir, pentru istoria noastră. Si această lucrare a lui Cromer, a fost tradusă în limba germană.-

Polonezii au introdus lucrările acestea ale lui Cromer, în școlile lor înalte, încă din vremea lui. Succesul pe care l-au avut, se vede și din aceea că dieta Poloniei a votat un decret de recunoștință pentru Cromer. Evident că ecoul acestui fapt, a făcut cunoscute lucrările lui Cromer, atât la noi, cât și în alte părți.-

Cea dintâi cuprinde istoria Poloniei de la început, sau mai precis, tratează formarea poporului polon, vorbind întâi, de originile Slavilor. El începe deci, cu originea Slavilor și duce istoria Poloniei până la anul 1506. Cromer, așa dar, nu tratează epoca în care a trăit el. De aci rezultă că el a scris deci, o lucrare de ~~compilație~~ compilație.-

Din acest punct de vedere, evident, lucrarea sa are o valoare mai mică, ea nefiind un izvor de prima mână. Azi, istoricii fac apel, mai ales la izvoarele de prima mână, adică la mărturii oculare.-

Dar, deși din acest punct de vedere lucrarea lui Cromer are o valoare mai mică, din alt punct de vedere ea prezintă o importanță deosebită. Anume, Cromer era un istoric erudit și foarte inteligent. Poseeda un înalt spirit critic. El nu a întrebuințat toate izvoarele fără să le discute critic, fără să le compare cu știri și din alte izvoare. El face, deci, cel dintâi critica izvoarelor istorice.-

Spiritul său critic se vede de la început, deci Cromer poate fi socotit ca cel dintâi istoric care a stabilit științific, critic, originea Slăvilor.

După scriitorii mai vechi, Slavii erau sau Sciți, sau Sarmați, sau Germani. Cromer discută pe rând toate aceste ipoteze și arată că, Sarmații, Sciții și Germanii erau popoare deosebite. Observă că izvoarele antice vorbesc de un popor al Venezilor, Wenden

nemțește, care locuia pe lângă Marea Baltică. Cromer spune că aceștia sunt Slavii primitivi, lucru care a fost confirmat până astăzi. El este deci, cel dintâi care stabilește originea Slavilor.-

După acest capitol, urmează cu istoria Poloniei, folosind pe antecesorii săi și mai ales pe Długosz.-

Dar ceea ce e interesant, deasemenea, Cromer se folosește și de documente. Până la el, cronicarii foloseau de obicei, izvoarele narative. Cel dintâi care se folosește și de arhivele cu documente în chip sistematic, este Cromer. În expunerea pe care a făcut-o, găsim multe ~~acte~~ care ne interesează și pe noi.-

În afară de acestea, întrebuințează și izvoare externe, de pildă, cronicile rutene dela Kiew, izvoarele grecești și latinești.-

Prima știre despre Români, în lucrarea amintită, e lupta lui Basarab cu Carol Robert, la Posada (1330). Despre aceasta, s'a informat din cronicile

ungurești.-

Înainte însă de a povesti evenimentul, face o introducere în care precizează științific, care este originea Românilor. Analizează, în primul rând, toate izvoarele anterioare. Știți că, la noi, Grigore Ureche spunea că numele nostru de Vlahi, ar veni de la un personaj roman, Flachus. Explicația aceasta a fost dată de Enea Silviu Piccolomini (Pius II), care scrisese un fel de cosmografie generală a popoarelor. Acesta a fost contemporan cu Stefan cel Mare. De la el, prin compilații succesive a ajuns și în cronica lui Ureche. Cromer respinge asemenea explicații și arată că aici au locuit Dacii, cari au fost cuceriiți în două războaie de Traian. Spune că acest împărat a colonizat Dacia și că urmașii coloniștilor romani și ai Dacilor, suntem noi Români.-

Faptul acesta era atunci cu atât mai interesant, cu cât a trebuit să se aștepte încă un veac, un scriitor român care să-l înțeleagă. Acesta a fost Miron Costin și el a scris, folosind, evident, și pe

Cromer, De neamul Moldovenilor.-

Cu ocazia detaliilor despre originea Românilor, Cromer face și o serie de considerații economice asupra țărilor noastre. Arată importanța porturilor Chilia și Cetatea Albă, comerțul cu sare și cu vite și însfârșit, o considerație de ordin etnic, a-nume că poporul român formează o unitate.-

Cromer vorbește și despre legăturile noastre cu vecinii, cu date mai exacte, sprijinite pe documente.-

A doua lucrare a lui Cromer, e de o valoare foarte mare. Dacă prima lucrare și-a mai pierdut din importanța ei prin operele critice apărute după moartea lui Cromer, cea de a doua e oglinda fidelă a Poloniei din acea vreme.-

Felul în care a descris el Polonia, arată deosebita sa cultură și inteligență. Cromer descrie viața politică, economică și culturală. Intâi face descrierea fizică a Poloniei, apoi urmează un capitol de geografie umană, descrie poporul polonez, o-

rașe, sate, Mănăstirile, obiceiurile, arată streinii, portul și caracterul poporului, luxul nobililor, obiceiurile dela curte și toate acestea le descrie cu multă obiectivitate.-

După aceea, vorbește despre religie, despre negustori și negoțul polon, despre politica polonă, cum se alege regele, ce este dieta, funcționari.-

Așa dar, concepția lucrării acesteia o regăsim la noi în Descrierea Moldovei a lui D. Cantemir. D. Cantemir a făcut o descriere a Moldovei, asemănătoare, cu aceleași vederi largi ; nu e exclus ca el să fi fost influențat în planul lucrării sale de opera lui Cromer, pe care a cunoscut-o.-

În lucrarea aceasta, de a doua, a lui Cromer, este și un capitol mai mic despre Moldova, ocupându-se de țările vasale Poloniei. Arată originea romană a Moldovenilor și spune că poporul român de unde la început forma o unitate, s'a împărțit mai apoi în două, Moldova și Valahia.-

El vorbește și despre Românii din Transil-

vania și amintește deasemenea, că Basarabia e o parte, o regiune a Moldovei.-

Moldova față de Polonia, zice că era în situație de clientelă, dând o explicație antică vasalității moldovenești. Miron Costin a cunoscut opera lui Cromer și a folosit-o. Deasemenea, Nicolae Costin a folosit-o în traducerea sa poloneză.

Cromer este, așa dar, un scriitor și un istoric cu deosebire important pentru cunoașterea istoriei noastre.-

Un al doilea scriitor contemporan cu Cromer, este Stanislaw Orzechowski, care a trăit între anii 1513-1566. Acesta e o figură ciudată. El trăiește în epoca în care s'a dat în Polonia lupta cea mare între Calvinisti și Catolici, la care luptă ia și el parte.-

Tatăl său era polonez iar mama sa o ruteancă. El a primit influența mamei sale. Influențat de ea s'a căsătorit, împotriva deci, dogmelor catolice, cari impuneau preoților să nu se căsătorească, căci

era un preot. Fiind un foarte bun orator, a susținut cu mare talent în dietă, teza contrară, adică, căsătoria preoților. A fost combătut și de Cromer, dar el a rămas până la sfârșit convins de părerile sale.

A călătorit în steinătate și la Roma, unde stăruie pe lângă Papa să îndemne pe creștini la o cruciată împotriva Turcilor.

El a publicat niște broșuri, lucrări de format redus, un fel de monografii. În această privință, Stanisław Orzechowski e precursorul unei vremi nouă. Până la el se obicinuia să se scrie compilații întinse, istoria întreagă a unui popor, de pildă. Orzechowski începe să scrie lucrări mai mici în care discută chestiuni speciale, mai precis și mai elegant, într'un stil mai literal. El se ocupă cu chestiuni religioase și deosebit de acestea, a scris și o monografie în care vorbește de organizarea Poloniei. Polonia, zicea el, nu trebuie guvernată de rege ci exclusiv de nobilime. Inceputurile acestea,

au pregătit lupta politică de mai târziu.-

Lucrarea istorică a lui Orzechowski e intitulată: Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi I, libri III. E o lucrare foarte redusă; Propriu zis, cuprinde numai patru ani din domnia regelui Sigismund I.(1548-1552).- Sigismund I moare la 1552.-

E mai ales un pamflet, adică o polemică a lui cu dieta, polemică în care își apără căsătoria sa.-

Cu toate acestea, în lucrarea lui Orzechowski, e și o parte de istorie politică, care ne interesează pe noi. El spune că nu trebuie să exagerăm cu catolicismul, pentru că fiecare popor trebuie să fie liber în privința religiei creștine. Primejdia, zice el, vine de la religia mahomedană și nu de la deosebirile neînsemnate ale religiei creștine.-

Cu această ocazie, aduce ca argumente evenimente petrecute în Moldova. Unul din argumente e turcirea domnului Moldovei, Ilie Rareș, care fiind o bucată de vreme ostatic la Constantinopol, se convinsese acolo de superioritatea religiei mahomedane.

Când a luat domnia Moldovei, a adus cu sine turci și chiar cadâne și apoi, a trecut îndată la religia mahomedană, spre marele scandal al boierimii moldovene. Boierii moldoveni l-au silit să părăsească domnia și i-au șters numele din biserici și de pe toate inscripțiile din Moldova.-

Un al doilea fapt, descris de Orzechnowski în lucrarea amintită, este urcarea în scaun a lui Alexandru Lăpușneanu, fiul natural al lui Bogdan III.

Acesta trăise în Polonia ca pribeag. Ca boier, se numea Petre Stolnicul. În Polonia, a stat până în vremea fiilor lui Petru Rareș în Moldova.- După ce Stefan, fiul lui Rareș este omorât de unii boieri, într'un cort pe malul Prutului, e ales domn al Moldovei Joldea, care domnește însă numai trei zile. Boierii pribegi, cari au venit cu ajutor polon, taie nasul lui Joldea și pun domn pe Alexandru Lăpușneanu.- Aceste evenimente sunt povestite pe larg de Orzechnowski.-

Tot aci e vorba de boierii Moțoc, Sturza,

Movilă și de ralu lor în aceste evenimente. Cu această ocazie, el caracterizează și poporul român. După ce arată că Românii sunt de origine latină, că au limba și obiceiurile asemănătoare cu ale Italienilor, adăugă că sunt puțin civilizați dar foarte viteji :

" Nici un alt popor nu există care să fi susținut lupte ofensive și defensive cu toți vecinii, cu mai multă vitejie și dispunând de hotare așa de mici".

Ca exemplu pentru această caracteristică, dă pe Stefan cel Mare. Apoi, arată că poporul român nu-și păstrează credința nici față de principii săi, nici față de streini, dar - zice el - e silit să facă acest lucru din cauza micimii sale ca popor.-

Lucrarea lui Orzechnowski, se pare că n'a fost cunoscută de vechii noștri cronicari. Cel dintâi care a cunoscut-o a fost Dimitrie Cantemir.-

Mercuri 31 / I / 1934.

ISTORICII POLONI DELA SFARSITUL SEC.XVI.

HEJDENSTEIN.

In cultura tuturor popoarelor occidentale, în genere a acelorora cu cultură de caracter catolic, se produce, la unele mai devreme la altele ceva mai târziu, o schimbare în gândire, în literatură, care se vede și în istoriografie. Se introduc principii noi care vor forma ideile moderne.

Ele se datoresc, de o parte Renașterii, iar pe de altă parte, Reformei.-

In ce privește influența Renașterii, ea a avut un rezultat de lămurire a gândirii și de eleganță a formei. Intr'adevăr, în istoriografie, de la Renaștere, nu mai avem a face cu acele compilații

mari, infinite, fără plan, cu începuturi pierdute în negura timpurilor.

Lucrările nouă, apărute în urma Renașterii, au un plan și un stil mai corect, mai elegant. Oamenii Renașterii sunt tot mai mult convinși de idei, gândesc, îmbracă și privesc actele trecutului prin prisma ideilor. Aceasta însă este și o scădere în ce privește imparțialitatea, dar, evident și un mare pas înainte.

În genere, avem a face acum cu lucrări scrise mai sistematic, cu un plan deslușit, un stil mai îngrijit și cu un conținut limitat, privesc adică un timp mai scurt, într'un cuvânt, nouile lucrări sunt niște monografii.

Vă spuneam că în Polonia cel dintâi monografist a fost Orzechowski. Pe de altă parte, se începe a se scrie în limba națională, datorită mai ales, reformei culturale și religioase.

Epoca de tranziție, în Polonia, adică vremea dintre epoca veche și cea modernă, este sfârși-

tul secolului al XVI-lea. Atunci, apar broșuri, scrieri de format mic, de 20-30 de pagini, cari cuprind fapte contemporane. Ele țineau, uneori, loc și de organe de informații, cum ar fi de pildă, ziarele de azi. Despre câteva scrieri de acestea, vom vorbi în prelegerea de astăzi.-

În ce privește epoca dinaintea lui Mihai Vi-teazul, sunt câteva fapte cari au trezit interesul istoriografiei polone și despre care va fi vorba pe larg. Pe lângă acestea, i-am interesat pe monogra-fiștii poloni din istoria Moldovei din sec.XVI, în-tâmplările din timpul lui Alexandru Lăpușneanu.-

Stiți că, Alexandru Lăpușneanu, care moare în 1568, a avut un fiu, Bogdan. Acesta era om de cul-tură polonă și înțelegea să se înconjoare de poloni, ceea ce displăcea bioerilor moldoveni. El are o aven-tură în Polonia. Anume, se logodise cu fata unui no-bil dar, după un timp, cere în căsătorie pe fiica unui alt nobil polon. Cel dintâi caută să răsbune logodna mincinoasă. Când Bogdan voia să treacă cu

viitoarea lui soție în Moldova, tatăl primei sale logodnice, îl prinde și îl reține.

Intre timp, Turcii află de aventura lui Bogdan și mai ales că nu le convenea nici legăturile lui cu Polonia, îl înlocuesc. Ei numesc atunci domn în locul lui Bogdan, pe Ioan Armeanul, zis Ioan Vodă cel Cumplit (1572). Polonia însă, cari țineau la Bogdan, îi trimit ajutor armat împotriva lui Ioan Armeanul. Dar Bogdan este învins.-

Aceste întâmplări au dat prilejul unui scriitor polon, I.Lasicki, să scrie o lucrare, o monografie, pe care a intitulat-o astfel: Historia de ingressu Polonorum in Valachia cum Bogdano (1578).-

Este scrisă pe un ton foarte simplu. Este o lucrare foarte rară, dar din fericire, a fost reprodusă la noi în Tezaur de monumente istorice, al lui Papiu Ilarian, vol.III.-

Lasicki arată pe larg rolul boierilor moldoveni, intrigile lor; vorbește de Luca Stroici, care știți că a fost considerat de unii "părinte al filo-

logiei române", pentrucă ar fi scris cu litere latine Tatăl nostru, ceea ce nu cred că însemnează prea mult. El povestește lupta lui Bogdan cu Ioan Vodă cel Cumplit și cu această ocazie vorbește de boierii moldoveni.-

Ioan Vodă cel Cumplit, după ce alungă pe Bogdan, se ceartă cu Turcii și are o scurtă dar glorioasă epopee. Turcii voiau să-i înlocuiască cu Petre Schiopul. Ioan Vodă cel Cumplit face atunci apel la Cazacii din Ukraina. Aceștia atrași de promisiunile de pradă și de leafa cu care aveau să fie plătiți, au venit în ajutor.

Ca să poată plăti leafa mercenarilor săi, Ioan Vodă cel Cumplit a bătut o monedă nouă cu efigia sa. Cazacii s'au dovedit foarte buni luptători și cu ajutorul lor, bate pe Turci și intră chiar în București, unde pune el domn pe un oarecare Vlad. După aceea dă voe Cazacilor să prade Buceagul. În cele din urmă însă e trădat de unii boieri și cade în mâinile Turcilor. Deși Turcii îi promisese ră-

ța, ei l-au omorât într'un mod foarte tragic și au pus în locul lui domn pe Petre Schiopul (1574).-

Toate aceste fapte interesau pe Poloni, pentru că oastea recrutată de Ioan Armeanul era de pe teritoriul lor, din Ucraina.-

Istoricul care a scris luptele lui Ioan Vodă cel Cumplit cu Turcii, este B.Paprocki. Acesta a scris în limba polonă. Originalul însă s'a pierdut. Dar, lucrarea lui Paprocki a fost prelucrată mai apoi de Leonard Gorecki, în latinește.

Leonard Gorecki a scris o lucrare pe care a intitulat-o: Descriptio belli Ivoniae Voivodae Valachiae.- El a numit pe Ioan Vodă cel Cumplit "Ivonia", după știrile pe care le luase de la Cazaci. E publicată tot de Papiu Ilarian, în Tezaur de Monumente Istorice. vol.III.

Describe războiul din 1574, într'un fel cam tendențios, pentru că se pare că, între oastea de țară a lui Ioan Vodă și între mercenari, Cazacii recrutați din Ucraina, erau oarecari frecături. Din aceas-

tă cauză, boierii moldoveni au trădat pe domnitor, în timp ce Cazacii i-au rămas credincioși. Gorecki zice că Ioan Vodă n'avea încredere în boieri, ci numai în Cazaci, din care își făcuse și garda. De aceea, boierii l-au trădat. Ioan Vodă cel Cumplit apare ca un domnitor democrat, persecută pe boieri și se îngrijește, mai ales, de poporul de jos.-

Acel care a scris mai pe larg istoria lui Ioan Vodă cel Cumplit este Hașdeu. Hașdeu spune că Ioan Vodă cel Cumplit a fost cel dintâi șampion al democrației românești, sprijinindu-se pe lucrarea lui Gorecki. Nu este tocmai așa. Idei democratice n'au existat atunci. Spune chiar că, Ioan Vodă cel Cumplit este cel mai mare suveran din vremea sa.-

Acestea ar fi cele mai însemnate scrieri polone, monografiile din sec.XVI, cari privesc istoria noastră.-

✱ In vremea aceasta însă, trăește și un scriitor de foarte mare talent. Este un german care a trăit la curtea regelui Poloniei, anume R.Heidenstein.

Lucrarea sa cea mai importantă este intitulată: Re-
rum in Polonia ab excessu Sigismundo Augusto, libri
XII, Frankfurt.1672.-

Cuprinde evenimentele în timp de treizeci
de ani, de la 1572-1602. N'a mai fost reeditată.-

Heidenstein a trăit la curtea lui Stefan
Batori și a lui Sigismund al III-lea. Dar, legături-
le sale mai de seamă sunt cu narele cancelar, Ioan
Zamoiski, care a luat parte la alegerea mai multor
regi ai Poloniei.-

Zamoiski a dus o politică personală, cerând
ca Polonia să nu renunțe la chestiunea orientului,
fapt care venia adeseori în contradicție cu politica
regilor. El era rival al politicii austriace și din
această cauză a ajuns la conflictul cu Mihai Vitea-
zul. Zamoiski considera pe Mihai prieten al Austria-
cilor și dușman al său și de aceea a și venit cu ar-
mată împotriva voevodului nostru. Bătălia s'a dat la
Teleajen și Mihai Viteazul cade învins (1600).-

Heidenstein a însoțit pe Zamoiski în expedi-

ție și descrie cu amănunte destul de largi, faptele petrecute, drumurile, luptele. Evident, el nu putea fi imparțial. Peste tot e favorabil lui Zamoiski și chiar mărturisește acest lucru în prefață. Se scuza, zicând că "E o vreme de mari turburări și de multe patimi", deci adevărul e greu de lămurit. Deci, fără voia lui, ar fi fost cineva silit să păcătuiască întru potrive dreptății și a adevărului.-

Totuși, lucrarea lui Heidenstein este un izvor esențial, pentru istoria lui Mihai Viteazul, din două motive:

Mai întâi pentru că nu se poate scrie istoria lui Mihai Viteazul, fără a se avea în vedere și punctul de vedere polonez. Lucrarea aceasta reprezintă punctul de vedere polonez.-

Pe de altă parte, un scriitor, chiar dacă e obsedat de unele idei, cercetătorul inteligent poate spicui, totuși, o mulțime de fapte interesante, studiind critic.-

Heidenstein face și un portret al lui Mi-

hai Viteazul. Spune că era un om cu corpul slab, osos, "ambidexter", adică se putea folosi de mâna stângă tot așa de bine ca și de cea dreaptă. Era necredincios, nu respecta femeile, crud și da voce oștilor sale să prade în voce.-

Trebue să știți însă că, armata lui Mihai Viteazul, era o armată de mercenari și nu o armată de țară cum a avut Stefan cel Mare.-

Despre originea lui Mihai Viteazul dă o explicație ciudată. Lucrarea aceasta s'a tipărit la 1672, cu foarte multe greșeli de tipar. Când vorbește de originea lui Mihai Viteazul, Heidenstein zice astfel : "Bauscii Rani filius". Ce poate fi acest "Bauscii" ?.

Știți că Mihai Viteazul a fost ajutat de unchiul său Jani, ca să ia domnia. Așa dar, se poate întâmpla și explicația chiar nu e altă, să se fi scris, printr'o greșală de tipar, în loc de Jani, Rani.-

În ce privește cuvântul Bauscii, credem că vine de la Ban, Banul Jani, unchiul lui Mihai Viteazul.

Heidenstein, după ce arată luptele lui Mihai Viteazul, spune că Polonii au pus în scaun pe Eremia Movilă (1595). În tabăra poloneză - zice el - se aflau doi boieri cari, prin vechimea familiilor lor, erau demni de a ocupa tronul : Luca Stroici și Eremia Movilă. Zamoiski se găsea oarecum în încurcătură până ce s'a decis să pună pe Eremia Movilă în scaunul Moldovei.-

Cu această ocazie se face și o descriere a Iașului. Se spune că erau trei biserici ortodoxe și una catolică, clădită din lemn. Deasemenea, era și o baie clădită elegant, în stil oriental.-

Arată cum alaiul s'a dus la biserica de lângă palatul domnesc și acolo încoronează pe Eremia Movilă.-

Heidenstein povestește și luptele pe care le-a avut Eremia Movilă cu Stefan Râzvan, care știți că se trăgea dintr'o familie de țigani. Mulți istorici s'au îndoit de o asemenea origine. Heidenstein afirmă însă și el că Stefan Râzvan fusese un

rob liberat care a ajuns apoi, domn în Moldova.

Dealtfel, originea țigănească a lui Stefan Râzvan e arătată și de felul cum a fost omorât. El a fost tras în țeapă, socotindu-se că e nedemn să cadă sub lovitura paloșului.-

A doua expediție a Polonilor, anume lupta de la Teleajen cu Mihai Viteazul, e pe larg descrisă (1600). Din punct de vedere tactic, mai ales, povestirea aceasta a bătăliei de la Teleajen, merită să fie studiată după textul lui Heidenstein.

Se face cu această ocazie și o descriere a Țării-Românești. Anume, se spune că orașele sunt mai mari și mai bogate ca cele din Moldova. Limba, zice Heidenstein, e asemănătoare cu slava și cu italiana.

E interesant faptul pomenit de Heidenstein că, ecoul înfrângerii lui Mihai Viteazul a ajuns până în Rusia, unde Boris Gudunof se aștepta la o victorie a lui Mihai Viteazul.-

Tarul Boris Gudunof voia să profite de victoria lui Mihai Viteazul, ca să năvălească el apoi

în Polonia.-

Insfârșit se dau și anume amănunte despre uciderea lui Mihai Viteazul. Arată rivalitatea cu Basta și spune că a fost asasinat de acesta, neavând nici o vină.-

Ultimile știri pe cari le dă despre țările noastre, privesc răscoala boierilor Buzești împotriva lui Simion Movilă. Buzeștii aduc în scaun pe Radu Serban și odată cu aceasta, cade și suzeranitatea Poloniei asupra Munteniei.-

Prin urmare, Heidenstein este pentru istoria noastră, un izvor foarte important. El pomeneste și vizita lui Stefan Batori, care în 1575 trece prin Moldova ca să-și ia în primire domnia, în Polonia.-

A scris latinește ; După el, vom avea de cercetat scrieri în limba polonă.-

Mercuri 7 / II / 1934.

MARTIN SI IOACHIM BIELSKI, AL. GUAGNINI.

Spuneam în lecțiunea trecută că sub influența reformei, unii scriitori din Polonia încep să scrie în limba națională. Incepătorii au fost luteranii. Pe încetul însă faptul s'a generalizat și scriitorii luterani au fost imitați și de scriitorii catolici.

Dar, în sec.XVI, după cum vă spuneam, unii scriitori scriu latinește pe când alții, acei cari au primit influența reformei, scriu în limba națională.

Intre istoricii ce scriu în polonă și cei ce scriu în latinește e o deosebire de care trebuie să ținem seama. Anume, acei cari scriu în limba polonă se adresează unui public mai puțin cult, pe când ceilalți

cari scriu . în latinește, se adresează oamenilor de cultură clasică.

Cronicarii cari scriu în limba polonă n'au forme retorice ca în antichitate, sunt mai populari și fără considerații filozofice cari ar îngreuna înțelegerea poporului. Ei pun, adeseori, în operele lor senzaționalul, minuni și legende, ca să atragă imaginația. Același lucru îl găsiți și la cronicarii noștrii. Scriitorii aceștia cari scriau în limba polonă, vă sunt unora dintre Dv. cunoscuți, pentru că ei au servit de izvoare cronicarilor noștrii din sec.XVII.

Cel dintâi scriitor, care scrie mai pe larg, în limba polonă, la sfârșitul sec.XVI, este Martin Bielski. Numele de Bielski, vine de la localitatea Biala = alba.

S'a născut la 1495 și moare în 1575. Lucrările sale mai se seamă sunt două:

1) Kronika Wszystkiego s'wiata (Cronica lumii întregi)

2) Sprawa rycerska (Despre meșteșugul sau arta cavaleriească).

Bielski era un protestant și scrie sub influența reformei. Lucrarea care s'a răspândit în multe manuscrise traduse în diferite limbi este cea dintâi.

A avut un succes deosebit și aceasta se vede și din faptul că a apărut în trei ediții din anii 1550, 1554 și 1564, în timpul vieții autorului ei. Aceste ediții sunt astăzi foarte rare și au oarecari deosebiri între ele.

Cea de a doua lucrare e mai mică. De fapt, după cum se vede și din conținutul acestei cărți, e mai mult un manual de artă militară, arta de a lupta. A apărut la Cracovia în 1569. Părțile cari privesc istoria noastră, au fost traduse de Hașdeu în Arhiva istorică a României, vol. I, partea II.

Lucrarea cuprinde, în genere, o descriere a obiceiurilor și felului de a lupta la diferite popoare. E împărțită în capitole, după națiunile despre care e vorba. Vorbește în primul rând despre Poloni, felul de a lupta al Polonilor, apoi al Turcilor, Tătarilor, Rușilor, Germanilor și între aceste

capitole este și unul care privește felul de a lupta al Românilor.

Bielski spune că el cunoaște felul de luptă al popoarelor despre care vorbește, din propria sa experiență. În ce privește modul de luptă al Românilor, spune că a văzut personal, luând parte la lupta de la Obertin, unde Petru Rareș este învins și pierde Pocuția (1531).

Facă deasemenea și câteva considerații asupra originii Românilor. Anume, spune că Românii sunt veniți din Italia și aceasta, zice el, se vede chiar și din numele pe care îl poartă.

El știe că înainte de a veni Românii în Dacia, aceasta era locuită de Geți sau Daci. Dar, în vremea cuceririi romane, zice Bielski, a fost adusă în Dacia o legiune de treizeci de mii de răufăcători, ca să poată stăpâni pe Daci..

Acest lucru, din cronica lui Bielski, a intrat și în istoriografia noastră din veacul al XVII. Cunoașteți interpelația din cronica lui Ureche, dato-

rită lui Simion Dascălul. Explicația spuselor lui Bielski e în legătură cu exilarea lui Ovidiu în părțile acestea, la Tomis. Cronicarul polon a crezut că părțile acestea erau pe vremea aceea locuri de exil pentru răufăcători, generalizând cazul lui Ovidiu.

Arma Românilor, zice Bielski, este o sulită cu două vârfuri. Unul dintre vârfuri e ascuțit iar celălalt este un fel de cange. Asemenea armă însă nu se prea constată.

Pavezele sunt simple, Uniformele ostașilor sunt de culoare închisă. In genere, ostașii sunt țărani cari merg călări. Șeile cailor sunt neacoperite. De șea se lega un burduf cu merinde, adeseori brânză. După călărași vine oastea de pușcași.

Pasagiul acesta, referitor la noi, a fost tradus de Hașdeu. Dar, din cauza unui patriotism rău înțeles, el a sărit partea referitoare la cei treizeci de mii de răufăcători, pe cari Bielski îi arăta că ar fi venit în Dacia, constituiți într'o legiune.

Cronica lumii întregi e o lucrare scrisă în

spirit medieval. Dealtfel are și un aspect popular, cu gravuri în lemn unde se văd schițate figurile domnitorilor, uneori chiar și figuri legendare, din basme. E o lucrare cu caracter istoric și geografic, o cosmo-grafie.

Pentru fiecare țară despre care se vorbește, Biel-ski are câte un capitol, în care, după ce se face descrierea geografică se trece la partea istorică, a popoului. Capitolul cel mai întins privește pe Poloni. Dar, în acest capitol sunt și unele știri privitoare la noi, luate din cronicarii mai vechi.

Pe lângă istoria Turcilor, Ungurilor, Tătarilor etc., este apoi și o pagină pentru Români. Aceasta oglindește ceea ce se știa atunci în Polonia despre țările noastre. În parte sunt aceleași știri pe care le găsim și în manualul său despre arta de a lupta. Când vorbește despre cei treizeci de mii de tâlhari aduși de Romani în Dacia, el dă de pildă pe Ovidiu. Nu știa însă precis

unde fusese exilat Ovidiu și deaceea, zice el, era între Sarmati.

Vorbește, apoi, despre urmele Romanilor în Dacia și citează valul lui Traian, podul lui Traian, etc. Conducătorul Romanilor, zice Bielski, este voevodul. Conduși de voievozi, pe încetul, Romanii au alungat pe barbari. Mai departe, arată că în vremea sa Romanii erau împărțiți în trei: Basarabia, Multany (Muntenia) și Dragule, probabil, înțelegând prin denumirea aceasta din urmă, țara Moldovei. Precizează că o parte a Moldovei cu Chilia și Cetatea Albă o țin Turcii, iar cealaltă parte, o ține voevodul. După aceea vorbește despre orașe.

Cronica aceasta, care s'a bucurat de o mare răspândire, nu are pentru noi o prea mare importanță decât în faptul că din ea și-a extras opera Ioachim Bielski, fiul lui Martin Bielski. Ioachim Bielski a servit de izvor extern principal, cronicarilor noștri din sec. XVII.

Ioachim Bielski s'a născut în anul 1540 și trăește până la 1598.

El a scris o lucrare importantă, pe care a intitulat-o, Kronika Polska, Cracovia, 1597. A văzut probabil că lucrarea tatălui său e prea întinsă și nu poate fi folosită științific. Atunci, s'a gândit să o prefacă, adăugând unele părți din alte izvoare polone, dar mărginindu-se numai la istoria Poloniei.

Cronica lui Ioachim Bielski este deci o prelucrare a unui capitol al operei tatălui său cu câteva adaosuri nouă.

Dar, e un caz ciudat pentru metodologia critică. A-nume, Ioachim Bielski scrie cronica și o publică sub numele tatălui său. Acest caz e destul de rar.

Lucrul acesta, s'a dovedit în chip sigur de către istoricii poloni. Ioachim Bielski folosește știri din ultimele ediții ale lui Kromer, cari au apărut după moartea lui Martin Bielski. Pe de altă parte, mai cuprinde și unele știri nouă, de după moartea lui Martin Bielski. Toate acestea arată că lucrarea aparține lui Ioachim Bielski și nu tatălui său.

A fost în mai multe rânduri editată.

Pasagiile cari privesc istoria noastră, sunt traduse în anexele lucrării, P.P.Panaiteescu, Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, București 1925.

Cronica lui Ioachim Bielski cuprinde foarte multe știri privitoare la istoria noastră. Cele mai vechi sunt din anul 1359. Se reproduce aici, acea controversată chestiune asupra luptelor dintre Petru și Ștefan. După aceea se dau știri asupra lui Alexandru cel Bun.

Știrile despre Ștefan cel Mare, Ioachim Bielski le ia din opera lui Dlugosz.

Despre Ioan Vodă cel Cumplit, folosește cartea lui Paprocki iar asupra lui Ioan Potcoavă, care pretindea că e frate cu Ioan Vodă cel Cumplit, folosește o scriere pierdută a aceluiaș Bartolomeu Paprocki.

Așadar, cronica lui Ioachim Bielski nu e decât o compilație. Totuși ea e interesantă pentru noi, fiindcă cuprinde o seamă de știri destul de variate privitoare la istoria Românilor.

Evident, pe vremea când a apărut, era cu atât

mai importantă.

Cei dintâi cronicari moldoveni, Grigore Ureche și Miron Costin au folosit această cronică a lui Ioachim Bielski. Grigore Ureche o numește "letopisețul leșesc". El a găsit în cronica lui Ioachim Bielski tot ce trebuie să completeze lipsurile istoriografiei interne.

În Cronica lui Ureche e o juxtapunere între „letopisețul leșesc” cum îi zice el cronicii lui Ioachim Bielski și între un alt letopiseț moldovenesc care i-a servit ca izvor.

Alături de Ureche, a folosit-o apoi Miron Costin, iar mai pe larg, Nicolae Costin și însfârșit, e amintită și de D. Cantemir.

În aceeași vreme cu Ioachim Bielski scrie și italianul Alexandru Guagnini. Acesta era originar din Verona, dar fiind un mercenar, s'a angajat ca ofițer, în armata polonă. A devenit apoi nobil. El a scris o lucrare intitulată:

Sarmatiae Europaeae descriptio.

S'a născut în 1538 și trăește până la 1614.

Prin Sarmății Europei înțelege pe Poloni. Scriitorii cari voiau să facă paradă de cunoștințe clasice, ziceau Polonezilor, Sarmăți, întrucât în antichitate, locuiau în părțile acestea Sarmății.

Cea dintâi ediție este din 1578. Deasemenea, s'a făcut în 1611 și o traducere în limba polonă datorită lui Martin Paszkowski.

Lucrarea lui Guagnini e o descriere geografică, după titlul ei. Dar, cum era obiceiul în sec. XVI, marginile dintre istorie și geografie nu se cunoșteau. Cu alte cuvinte, cine făcea geografia unei țări trebuia să facă și istoria acesteia.

Deaceia și Guagnini după ce face descrierea geografică a Poloniei, vorbește despre originile poporului polon. Apoi, vorbind despre regii Poloniei, pentru fiecare pune câte un capitol. În edițiile mai vechi sunt și unele portrete ale regilor mai de seamă.

Guagnini face însă și istoria diferitelor provincii din care se compunea atunci Polonia.

Între acestea este și o descriere a Moldovei care

era vasală Poloniei. Partea cea mai completă se găsește în traducerea lui Pazkowski. Când a apărut această traducere, în 1641, Guagnini trăia și el însuși a revăzut și a adăugat traducerea lui Paszkowski.

Se dau știri prețioase asupra Movileștilor. Deasemenea, tot în traducerea lui Paszkowski este și un pasaj întins despre Depost Vodă.

Știți că acesta fusese ajutat de Albert Laski să ia domnia Moldovei. Dar, văzându-se înșelat de Despot Vodă, Albert Laski contribuie la răsturnarea domnitorului pe care îl pusese. În oastea lui Laski se afla și Guagnini.

Așadar, vedeți că lucrarea lui Guagnini cuprinde două părți privitoare la Români. O parte care cuprinde istoria Poloniei, cu știri în legătură și cu istoria noastră și o altă parte, care privește în special istoria Moldovei, o cronică a Moldovei, aceasta fiind socotită o țară vasală Poloniei.

Partea dintâi, și în special capitolul despre Despot Vodă, a fost tradusă de Simion Dascălul și interpolată în cronica lui Ureche. Lucrul acesta e mărturisit

de însuși Simion Dascălu.

Cronica Moldovei din cronica lui Guagnini e o compilație din opera lui Bielski, Cromer și din lucrările altor scriitori mai puțin cunoscuți. Intr'un loc, Guagnini zice, de pildă: „Așa zice un poet”, A folosit prin urmare, și unele versuri. Povestește evenimentele până la 1611.

Cuprinde deci și epoca lui Mihai Viteazul. Intr'adevăr, aici găsim o lungă poemă despre lupta lui Mihai Viteazul cu Poloni, la Argeș.

Autorul acestui poem este Otwinowski. Cronica lui Guagnini a fost cunoscută de Miron Costin și Nicolae Costin. De aici a luat Nicolae Costin știrile privitoare la istoria Poloniei, la încoronarea regilor, etc.

E de observat faptul că toți cronicarii noștri foloseau mai ales traducerile în limba polonă, ceea ce înseamnă că ei erau mai familiarizați cu limba polonă, decât cu cea latină.

Exemplul cronicarilor poloni cari au scris sub influența reformei în limba națională, a fost urmat și

de cronicarii noastre și așa a început, sub influența
Cronicărilor poloni din sec. XVI, istoriografia românească
în veacul următor.

Miercuri, 14 Februarie 1934

Matei Strykowski, Paul Piasecki, Samuel Twandowski

Vorbiam în prelegerea trecută de câțiva cronicari poloni de la sf. sec. XVI, cari și-au scris operele în limba polonă și spuneam că scrierile acestea au avut o mai mare trecere pe lângă cronicarii noștri.

Cronicarii noștri erau mai puțin familiarizați cu limba latină pe când, limba polonă era multora dintre boierii noștri bine cunoscută. Deaceia, Grigore Ureche, Miron Costin, etc. folosesc isvoare scrise în limba polonă, lucrările lui Ioachim Bielski, Guagnini și alții.

Un alt cronicar polon care scrie în limba polonă este Matei Strykowski. Acesta e autorul mai multor lu-

crări. S'a născut la 1547 și moare după 1582.

Ne vom ocupa însă numai de una dintre scrierile sale, anume, lucrarea pe care a intitulat-o: Kronika Polskaisitevoska. (Cronica Poloniei și a Lituaniei).

Sunt trei ediții, prima apărută la Königsberg în 1582, a doua a apărut la Varșovia în anii 1768, a treia la 1846.

Strykowski era un om cu foarte multă curiozitate, căuta detalii mici, amănunte asupra trecutului, deși metoda sa nu e tocmai bună.

Curiozitatea sa l-a dus la mai multe călătorii. Una din aceste călătorii a făcut-o el la Constantinopol, atașat la o ambasadă, în anul 1574. Solia trece prin Moldova și pe la București, apoi trece Dunărea pe la Giurgiu. Așa dar, în calitate de misionar polon, Strykowski vizitează țările noastre. Dealtfel, el a luat parte și la luptele Polonilor cu Rușii. În Rusia a cunoscut pe Guagnini, pe care însă, îl acuză că i-ar fi furat lucrarea publicată de acesta sub numele său (*Sarmatiae Europaeae descriptio*). Ce poate fi adevărat din

această acuzație, nu putem spune.

Lucrarea lui Strykowski, pe care am amintit-o, e interesantă mai ales prin isvoarele de care se folosește autorul ei, "documente, cronici, lucrări ale altora.

Intr'adevăr, ea este o compilație scrisă fără nici un spirit critic.

Strykowski transcrie în cronica sa isvoarele, fără nici o critică, chiar și atunci când ele se contrazic. Deasemenea, avem de a face și cu o imaginație dezordonată, o mulțime de închipuiri a unor lucruri, pe care deși nu le văzuse niciodată, el le descrie, tocmai pe dos.

E o lucrare foarte întinsă. Strykowski începe de la Adam și după ce dă o întreagă serie de amănunte inutile, înglobând Biblia și unele lucrări vechi, vorbește de istoria Poloniei.

In legătură cu istoria Poloniei el are și câteva pasagi privitoare la istoria Românilor. Aceste pasagi au fost traduse de Hașdeu, în Arhiva istorică a României, vol. II.

Haşdeu, a publicat, apoi, şi a doua oară aceste pasagii, în Columna lui Traian, II.

Cronica lui Strykowski însă, a fost cunoscută la noi cu mult înaintea lui Haşdeu.

Intr'adevăr, la Academia Română există un exemplar al acestei cronici într'o colecţie care cuprinde şi cronica lui Guagnini.

Acestea au aparţinut împreună lui Miron Costin. Pe margine sunt însemnările fiilor lui Miron Costin. Miron Costin citează cronica lui Strykowski, dar acel care a folosit-o mai larg, este Nicolae Costin.

Acesta a reprodus pasagii întregi, în cronica sa mai ales în partea care priveşte începuturile lumii. În ce priveşte părţile privitoare la istoria Românilor, în Cronica lui Strykowski, acestea sunt de două feluri. Sunt unele în care istoria Poloniei atinge istoria noastră şi sunt altele cari constituie o mulţime de amănunte văzute de el, cu ocazia călătoriei sale prin ţările noastre.

Aceste amănunte de călătorie sunt aruncate dispersat în interiorul cronicii.

Când face de pildă o comparație a unui castel de pe malul Mării Baltice, zice că seamănă cu Cetatea Hotinului.

Deasemenea, Strykowski spune că memoria lui Ștefan cel Mare era cântată de lăutari.

În introducere, el spune că făcuse și unele planuri ale locurilor văzute în călătoria sa; din nefericire însă, aceste planuri s'au pierdut.

Vorbind despre Hotin, zice că este o cetate frumoasă, condusă de un pârçălab.

Un amănunt interesant îl dă când vorbește despre Vaslui. Anume, spune că, a văzut la Vaslui mormântul lui Iurg Coriatovici. Știți că domnia lui Iurg Coriatovici a dat loc la multe discuții. Cei mai mulți cercetători nu admit domnia acestuia.

Strykowski a citit probabil ceva într'o cronică litvană despre Iurg Coriatovici și și-a închipuit că i-a văzut mormântul la Vaslui în Moldova.

Când ajunge la Gherghița, o localitate în apropiere de Buzău, spune că a văzut acolo trei cruci ridicate

de Basarab în amintirea luptei de la Posada.

Probabil că, citise în vre-o cronică ungurească despre lupta lui Basarab cu Carol Robert și văzând la Gherghița o troiță și-a închipuit numaidecât că, acolo se va fi dat lupta.

La Nicopole, zice ea, a văzut mormintele luptătorilor din vremea lui Mircea Basarab.

Dar, de la Giurgiu, el a trecut la Rusciuk, pe care l-a confundat în închipuirea sa cu Nicopole.

Intr'o cameră a unui palat din București, zice că a văzut un portret al lui Ștefan cel Mare. El descrie pe Ștefan cel Mare după acest portret, „un om înalt și cu barbă”.

Despre obiceiuri, spune că în fiecare Duminică populația iese la cimitire cu lumini aprinse. Strigătul de îmbărbătare al ostașilor în luptă este „ocide, ocide”, adică, ucide, omoară.

În ce privește faptele istorice Strykowski copiază lucrările înaintașilor săi. Reproduce și el știrea asupra originii noastre din exilații romani în țara Sciți-

lor-Dacia.

Adaugă însă că numărul coloniștilor romani a sporit prin noui coloni genovezi stabiliți mai târziu printre Români.

Cronicari poloni din sec. XVII, nu au importanță prea mare, în afară de doi dintre ei, despre cari ne vom ocupa în prelegerea de azi. În această vreme istoriografia polonă decade.

Un scriitor, care face excepție în sec. XVII, este Paul Piasecki. Acesta a trăit între anii 1579-1650.

Vedeți, prin urmare, că în ce privește istoriografia, fenomenul este invers ca la noi. Istoriografia noastră se ridică tocmai în sec. XVII.

Paul Piasecki a scris o lucrare: Chronicon gestorum in Europa singulariorum, apărută la Cracovia în 1645.

Ediția II e din 1648.

El a fost un cleric, a fost oțva timp episcop la Camenița. În viața sa a fost mai ales un opozant al regelui care se sprijinea pe Jesuiți. Piasecki era împo-

triva Iesuiților care i-au ars lucrările în piața publică.

Recunoscându-i-se mai apoi de către oficialitatea polonă meritele sale de scriitor, lucrarea lui a fost retipărită. Totuși, cronica lui Piasecki nu mai are caracterul oficial ci este mai mult, o cronică de partid, de opoziție, așdar, e mai puțin informată, însă e mai imparțială. Piasecki era, dealtfel, un spirit imparțial și prin conformația sa.

În prefața lucrării sale arată datoria istoricului de a spune adevărul, Istoria, pentru Piasecki era un înalt tribunal care judecă faptele trecutului. Din titlul cronicii se vede că e vorba de istoria Europei întregi.

Concepția lucrării însă este polonă-centrică, adică el acordă o privire istorică specială pentru istoria Poloniei. Istoria celorlalte țări este știută numai întru atât cât are legătură cu istoria Poloniei.

Sub raportul religios, Europa este prezentată

ca un tot unitar. Protestanții și Turcii nu intră în lucrarea sa decât în legăturile lor cu Polonia. El se mărginește numai la epoca sa, prin urmare, lucrarea lui Piasecki are mai mult caracterul unor memorii.

La început tratează pe scurt domnia lui Ștefan Bătoni care domnește între anii 1575-1586. După aceea vorbește despre evenimentele care au urmat până la 1638.

Pasagiile privitoare la Români cuprind epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu.

Deasemenea, ca și înaintașii săi vorbește și el despre originea Românilor și zice că „Dacia a fost receptacolul exilaților”.

Partea cea mai importantă e referitoare la epoca lui Mihai Viteazul. Piasecki rezumă pe Heidenstein și îl completează. Vă spuneam că pe Heidenstein îl preocupase mai ales partea militară, tactică. Dimpotrivă, Piasecki e preocupat îndeosebi de istoria diplomatică, soțiile, legăturile diplomatice ale lui Mihai Viteazul cu Polonia și cu Rudolf II.

Se arată desbaterile dietei polone în care, zice

el, izbucnise o adevărată panică atunci când s'a auzit că Mihai Viteazul a cucerit Moldova. Intențiile lui Mihai Viteazul asupra Poloniei constituie o chestiune încă nestudiată deajuns. El știa bine că Polonii îi sunt dușmani. Intreținea legături cu nobilii ortodoxi ruteni din Ucraina.

Piasecki arată că Mihai Viteazul făcea instigații între populația ortodoxă din Ucraina, ceea ce arată intențiile sale față de Poloni în legătură cu Rușii.

Lupta de la Tuțora (1620 între Poloni și Turci) și evenimentele cari au urmat sunt descrise pe larg de Piasecki.

Miron Costin a folosit lucrarea lui Piasecki, destul de larg. El era însă un spirit destul de independent și îmbrăca faptele intercalate în cronica sa, în stilul său personal.

Ultimul cronicar polon de care ne vom ocupa e Samuel Twardowski. Acesta a trăit între anii 1600-1660. El e cunoscut mai mult ca poet. Trebuie să știți că în epoca aceasta istoriografia polonă se mărginește mai ales la

cronici în versuri.

Twadowski a avut și talent literar. De observat că și Miron Costin a scris o cronică a Moldovei în versuri, era deci, influențat de curențele literare din Polonia.

Lucrările lui Twadowski sunt numeroase și se referă mai toate la evenimentele la cari a luat el parte.

Principele de Zbaray a întreprins o călătorie prin țările noastre cu ocazia unei solii la Constantinopol în 1622. Twadowski descrie această solie într'o lucrare pe care a intitulat-o: Solia principelui de Zbaray.

A fost o lucrare foarte mult citită și a apărut în mai multe ediții. Părțile cari ne privesc, sunt traduse în lucrarea: P.P.Panaitescu, Călători poloni în țările române, București, 1930.

Twadowski spune că principele de Quanay avea o suită foarte mare și foarte luxoasă, cu scopul de a impresiona pe Turci. În Moldova era atunci domn Ștefan Țm-șă și arată că acesta i-a primit cu muzici, că s'au tratat reciproc cu rachiu, a văzut ostașii domnului, pur-

tând un steag roșu cu cap de bou, descrie hanchetul care, zice el, s'a dat în casele domnești ridicate de Movilești.

Pe ziduri, zice că erau draperii, apoi scaune frumoase, covoare, tacămuri de argint, La masă s'au servit vinuri bune dar s'a scandalizat, pentru că s'a servit și pastramă.

În Țara Românească a văzut pe Radu Mihnea bolnav de reumatism, purtat pe o lectică, ieșind în întâmpinarea solului.

Boierii, spune că, aveau haine cusute cu fir de aur.

Când ajunge la Călugăreni își aduce aminte de victoria lui Mihai Viteazul.

A doua lucrare mai de seamă a lui Twardowski e intitulată: Răsboiul civil (1660). Anume, este vorba de răscoala Cazacilor lui Bogdan Chmeilnicki din Ucraina. Fiul acestuia, Timuș, s'a căsătorit cu fica lui Vasile Lupu. Asupra acestei munte se dau amănunte.

Miron Costin a folosit această lucrare a lui Twar-

dowski , scrisă, deasemenea în versuri. El a folosit-o în bună parte și ca izvor de inspirație.

Vedeți, prin urmare, că istoriografia propriu zisă, în Polonia, decade la sf. sec. XVI. și în sec.XVII.

E interesant însă, înainte de a termina cu isvoarele poloneze, să ne ocupăm și de câteva colecții de documente.

-----.

Miercuri, 21 Februarie 1934

Colecții de documente polone.

Ne-am ocupat într'o serie de lecțiuni despre isvoarele narative polone, privitoare la istoria noastră. Ați văzut că erau unele isvoare mai larg, altele aveau un conținut mai restrâns, priviau o singură chestiune, erau deci niște monografii.

Ar urma să trecem acum la alte istoriografii slave, dar înainte de aceasta, e bine să vorbim și despre câteva colecții de documente poloneze, pentru că ele au importanță alături de isvoarele narative.

Evident, nu vom putea urmări aceeași metodă, documentele, având un conținut mai restrâns. Ele consacra o stare de fapt.

Polonia a avut o soartă mai fericită, ca noi

În ce privește depozitele de documente. Archivele Poloniei s'au păstrat mai bine decât la noi. Noi n'avem archive politice.

Ceeace formează sâmburele arhivelor poloneze, e așa numitul Archiv al Coroanei. Aci se păstrează actele venite din cancelariile regilor poloni.

Archivele coroanei poloneze au suferit totuși unele pierderi în vremea împărțirii Poloniei. Anume, au fost transportate atunci în Rusia, împreună cu alte arhive. Abia în zilele noastre, ele au fost redată Poloniei, așa încât, pot fi cercetate mai ușor. Sediul arhivelor coroanei este astăzi la Varșovia.

Cuprind mai multe secțiuni. Există o serie de dosare pentru fiecare țară, Rusia, Turcia, Țările române, etc.

Trei secțiuni privesc țările noastre. Anume, este o secțiune care se numește, „Moldova”, foarte întinsă, apoi, o secțiune „Valahia” și o secțiune „Basarabia” cuprinde în realitate, acte privitoare tot la Muntenia, dar printr'o ciudată confuzie ei au socotit că

"Basarabia" e ceva deosebit. În sec. XVIII, când s'au despărțit arhivele polone, nu s'a știut că și aceste privesc Muntenia.

Alătura de aceste depozite unde se află toate actele noastre de vasalitate, sunt Metricele. Metricele sunt un fel de registre în care se copiau toate actele importante, cum ar fi, de pildă, azi la noi, registrele secțiilor de notariat de pe lângă tribunale.

În afară de acestea, arhivele polone cuprind și liberi legationum, rapoartele și instrucțiunile solilor însărcinați cu misiuni. Există apoi și o serie de arhive judecătorești. De obicei, în Polonia, judecățile se făceau într'o cetate de reședință. Deaceea, actele de acest fel poartă și numele de Acta Castrensae, emise de judecători militari.

Erau și autorități civile cari judecau, un fel de tribunale civile sau terestre, pe lângă tribunalele castrensae, militare.

Toate aceste acte au fost adunate într'o colecție, intitulată: Akte grodzkie i ziemskie (Lwow, 24 vo-

lume).

În fața acestor instanțe poloneze s'au perindat în diferite epoci, serii întregi de impricinați români. Știți că mulți dintre domnitorii și boierii noștri au pribegit în Polonia. Unii dintre aceștia și-au făcut acolo situație, de pildă Movileștii.

Există, deasemenea, acte ale orașelor. În Polonia orașele erau autonome. Judecățiile se făceau de tribunalele speciale ale orașelor. Toate actele acestea esite și intrate în tribunalele orașelor constituie arhivele municipale.

Cea mai importantă pentru noi este arhiva municipală din Liow. Din unele acte ale arhivei municipale din Liow a extras Dl. Iorga, într'o broșură, Relațiile Comerciale ale Moldovei cu Lembergul, București 1899.

În afară de toate acestea sunt, apoi, arhivele muzeelor și ale colecțiilor particulare.

Încă din sec. XVI, s'a publicat în Polonia o foarte întinsă colecție de documente. Aceasta n'a fost făcută cu un scop științific ci cu scopul de a sta la dis-

poziția anumitor oameni politici și diplomați ai vremii.

Autorul este Stanislav Górski. A fost intitulată:
Acta Tomiciana.

Stanislav Górski a trăit între anii 1489-1572. El a fost multă vreme canonic. A fost, deasemenea, câțva timp, secretarul reginei Bona, o italiancă, originară din Milano , soția regelui Sigismundt (1506-1548).

A ajutat pe cancelarul Petre Tomicki în diferite treburi și de aceea, a intitulat actele adunate de el cu numele acestuia.

Acta Tomiciana nu era o colecție publică, pentru că nu trebuia să vadă oricine anumite secrete de stat cuprinse în aceste acte.

În sec. XVI, întreaga colecție a circulat numai în manuscris. Din faptul acesta, a rezultat o serie de copii diferite ale colecției.

Acta Tomiciana numără peste patru mii de acte adunate în 29 de volume. Copiștii copiau numai ceea ce îi interesa pe ei, așa că copiile diferă.

Cele dintâi acte din colecția lui Górski , sunt de la Sigismund I, care știți că ia tronul Poloniei în 1506. Cuprinde toate actele eșite din cancelarie până la anul 1548.

Un volum introductiv conține și câteva din actele predecesorilor lui Sigismund I. O parte din volumele acestei colecții se află în Rusia, azi restituite Poloniei.

Este deasemenea, interesant de știut că, un volum manuscris s'a găsit la Cluj. Acest volum cuprinde acte din anul 1538. Colecția actelor tomiciene s'a editat apoi în Posnan, după diferite copii. Până astăzi s'au editat 13 volume. Ultimul volum este din 1915 (primul în 1843). Rămân încă 16 netipărite.

O parte din aceste acte privitoare la noi au fost reproduse în colecția Hurmuzache.

Metoda publicării actelor tomiciene este cea cronologică. Anume, se începe, de pildă, cu un grup de acte din anul 1506, apoi urmează cronologic.

În fruntea fiecărui grup de un an este o scurtă

povestire a evenimentelor din acel an. Dacă, dacă toate povestirile anuale ar fi puse cap la cap, am avea o cronică destul de interesantă, care ar cuprinde multe știri privitoare la domnia lui Petru Rareș. În actele tomiciene se arată de pildă relațiile lui Petru Rareș cu țarul de la Moscova.

Tot aci găsiți și relațiile urmașilor lui Petru Rareș, Ilie și Ștefan cu Polonia. Câteva din actele tomiciene au fost publicate de Hașdeu în Arhiva istorică a României.

A doua colecție veche de documente poloneze este aceea a lui Matias Dogiel. Este intitulată: Codex diplomaticus regni Poloniae.

Așadar, e o colecție de diplome de privilegii. A apărut la Viena în 1758. Cuprinde trei volume, în genere, acte din arhivele regale polone, publicate întocmai după dosarele din Arhivele Coroanei, deci fiecare țară cu actele respective.

În primul volum sunt actele privitoare la Moldova, Muntenia și Basarabia.

Actele eşite din cancelariile noastre erau scrise în limba slavă de la noi. Lucrul acesta nu e de mirare, pentrucă, în Polonia, existau mulți cunoscători ai acestei limbi. Ele erau traduse în limba latină, îndată ce sosiau în Polonia și adeseori, originalele sunt însoțite de aceste traduceri.

Dogiel nu știa vechea slavă și deaceea el a publicat traducерile latine.

Unele sunt reproduse în rezumat, altele complet. Cele mai vechi acte muntene din colecția lui Dogiel datează din timpul lui Mircea. Din ele se vede mai mult o alianță împotriva Ungariei și cel care a mijlocit această alianță a fost Petru Mușat.

Găsiți, deasemenea, documente privitoare la Ștefan cel Mare și la urmașii săi. E dat în extenso, actul omarial de la Colomea (1485), apoi tratatul de la 1499 cu Ioan Albert. Sunt reproduse și două acte de indigenat din sec. XVII.

Vă spuneam că mulți dintre domnii și boierii noștri

au avut indigenatul polon. Indigenatul polon, cetățenia de onoare, era căutat de boierii noștri pentru că dadreptul de a arenda și cumpăra moșii în Polonia.

Unul dintre actele de indigenat din sec. XVII, cuprinse în colecția lui Dogiel, este al lui Vasile Lupu. Datează din 1650. I se aduc laude lui Vasile Lupu că a răscumpărat de la Tătari niște nobili poloni prinși.

Al doilea act de același fel, este al lui Gheorghe Ștefan, din anul 1654.

Referitor la "Basarabia" este un omagiu al lui Vlad , dat de la Argeș (1396, e uzurpatorul din vremea lui Mircea).

Ac acestea sunt cele mai vechi colecții de documente poloneze. Ele au fost făcute cu scop de informații politică și diplomatică.

Dar, de la o vreme, a început și în Polonia activitatea istorică bazată pe documente. De atunci începe publicarea altor colecții nouă. Colecția principală, referitoare la istoria polonă în evul mediu e intitulată : Monumenta Poloniae mediaevi illustrantia. XIX volume.

Aici sunt documente privitoare la epoca lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare precum și a contemporanilor lor din Muntenia. Și istoricii noștri au extras documente din arhivele Poloniei.

Ion Bogdan a adunat foarte multe documente poloneze, înglobate în colecția Hurmuzaki.

Colecția lui Ion Bogdan e tipărită într'un supliment al acestei colecții, anume, suplimentul II, vol. I, II și III. Cuprinde acte, începând dela moartea lui Ștefan cel Mare, până la anul 1703. Această colecție trebuia să urmeze și Ion Bogdan pregătia chiar, publicarea unei continuări care să cuprindă acte din vremea Fanarietilor, dar moartea l-a împiedicat de la aceasta.

Documentele polone publicate de Ion Bogdan sunt unele în limba latină iar altele în limba polonă, Cele scrise în limba polonă sunt însoțite de traduceri în franțuzește. E o colecție foarte importantă pentru istoria noastră. Aci sunt, diferite rapoarte a le soliilor, tratate, scrisori de-a-le domnilor noștri. În general, acestea sunt colecțiile de documente polone, cu deosebire necesare, pentru studiat istoriei Românilor,

Miercuri, 28 Februarie 1934.

Cronicile rusești.

În prelegerile anterioare ne-am ocupat de izvoarele poloneze. Urmează să ne ocupăm cu începere de azi, de izvoarele celorlalte popoare slave, anume, vom începe cu cele rusești.

Înainte însă de a arăta cari sunt cele mai vechi izvoare rusești e necesar să facem un scurt rezumat al istoriei Rusiei și să spunem apoi câteva cuvinte asupra epocelor în cari s'au produs în Rusia scrieri istorice.

Istoria Rusiei comportă trei perioade. Prima perioadă este cea de la Kiew. Ruric, un șef al Varegilor, nordmand zi de la Marea Baltică, reușește să întemeieze un stat cu centrul la Kiew. Varegii au dat și dinastia statului rusec de la Kiew, care stat durează până la

năvălirea Tătarilor.

Dintre acești principii, se ridică mai apoi unul, cel de la Moscova și întemeiază un nou stat rusesc independent cu centrul la Moscova.

Prima perioadă din istoria Rusiei durează între secolul IX și XIII, când năvălesc Tătarii.

Perioada a doua, statul independent de la Moscova, e contemporană în țările noastre cu Ștefan cel Mare și durează până la Petru cel Mare. Petru cel Mare reformează Rusia și o apropie într-o oarecare măsură de statele civilizate din apusul Europei. El întemeiază o nouă capitală a Rusiei, Petersburg, în 1703. De la Petru cel Mare începe a treia perioadă din istoria Rusiei, perioadă care durează până la revoluția din zilele noastre.

În prima perioadă, deși Varegii nu erau un popor care să dea o cultură Rușilor, s'au produs totuși câteva scrieri. Pe la Kiew trecea un drum comercial de la Marea Baltică la Marea Neagră. Acest drum trecea chiar prin Kiew și urma apoi cursul râului Nipru până la Ma-

rea Neagră. Motive comerciale au făcut pe Varegi, cari stăpâneau în mare parte drumul comercial dintre Marea Baltică și Marea Neagră, să încheie legături comerciale și politice cu imperiul bizantin.

Legăturile acestea au adus în Rusia creștinismul de la Bizanț și odată cu creștinismul au adus și influența culturii bizantine. Deasemenea, Rușii intră în legătură și cu Bulgarii cari aveau o cultură religioasă mai veche. De la Bulgari, Rușii împrumută liturghia slavă și alfabetul cirilic, datorită mai ales, unui concurs de împrejurări politice în vremea lui Sviatovlov.

Odată cu liturghia slavă și cu alfabetul cirilic, s'au introdus în Rusia și unele scrieri bisericești, vieți de sfinți, cele mai multe traduse din grecește, cărți de liturghie, de care Rușii aveau nevoie.

În felul acesta începe cultura rusească și pe încetul, încep și scrierile cu caracter istoric.

Dintre cele mai vechi scrieri cari arată lupte-

le Ruşilor cu barbarii este Cântecul polcului (ce-
tei)lui Igor, care a făcut o serie de expediții împo-
triva barbarilor Cumani.

Unii istorici ruși contestă autenticitatea ace-
stor poeme. Dar, majoritatea scriitorilor ruși susțin
dimpotrivă, că e o poemă autentică, din anul 1185. Ma-
nuscrisul s'a descoperit însă într'un mod destul de ciu-
dat. E o copie care ar reproduce manuscrisul original
dispărut, se zice, în incendiul Moscovei la 1812.

Aci e vorba și despre țara lui Traian de la Du-
năre, un ecou legendar care nu ne poate duce însă, la
nicio concluzie.

Din aceeași vreme există și o altă scriere mai
importantă, anume o cronică de la Kiew, intitulată:
Cronica anilor cari trec. Aceasta este atribuită unui
oarecare călugăr Nestor. La Kiew, există o mănăstire
foarte veche - și e și azi - Lavra Pecerska. Se numia
astfel, din cauza unor peșteri în cari se refugiau
creștinii în vremea năvălirilor barbare. Până astăzi
se păstrează încă acolo moaștele unor sfinți.

Arhimandrit al Lavrei Pecerska, a fost o bucată de vreme, în sec. XVII, Petru Movilă. Autorul acestei cronici, fie că se chema Nestor, fie că era un anonim, a fost în orice caz un călugăr de la Lavra Pecerska.

El a scris o cronică, bazându-se la început pe Biblie. Deosebește originea popoarelor după fii lui Noe, de la Sem, Semiții, de la Ham, Hamiții iar de la Iaft, Arienii.

Această generalizare a fost adaptată de toți cronicarii vechi. Când ajunge la Slavi, arată că toate popoarele slave se trag din aceeași origine. În loc de popoare, el zice triburi. Cronica atribuită lui Nestor cuprinde deci, tendințe panslaviste. Ea se termină cu anul 1110. Din cercetările făcute se vede că a fost scrisă în 1117. Manuscrisul original nu s'a păstrat;

Totuși copia care există este destul de veche și s'a păstrat în M-reă Sf. Laurențiu, oia 1777. După acest manuscris s'au editat toate edițiile de mai târziu.

Cronica atribuită lui Nestor, e una din cronicile

despre care putem spune că formează actul de naștere al popoarelor slave. Este cuprinsă într'o colecție rusească, intitulată: „Adunare completă a letopisetilor rusești”.

S'a tradus în diferite limbi europene. Cele mai bune ediții streine sunt, îndeosebi, două, anume, una aparține lui Miklosich care a publicat textul însoțit de o traducere în latinește, Nestoris Cronicon iar cea de a doua, aparține lui Louis Léger, intitulată: Cronique dite de Nestor, comentată.

În ce privește istoria Românilor, găsim puține știri în cronica lui Nestor, dar evident, acestea sunt prețioase pentru că sunt dintr'o epocă în care lipsesc și alte izvoare.

Despre Români se vorbește în câteva pasagii de la începutul cronicii. Această parte însă e tocmai cea mai nesigură, de un caracter mai mult legendar.

Într'un pasagiu se spune că, "din partea lui Iafet s'au despărțit Rușii - urmează o serie de popoare și apoi continuă - Varegii, Zvezii, Nordmanzii, Goții, Galicienii, Valahii”.

Înșiră deci, popoarele de la nord la sud. După aceea adaogă: "Râmlenii, Nemții, Frâncii , etc. "

Aceasta e cea dintâi știre despre Români, Valahi. În cronică e scris:

Un alt pasagiu care a dat naștere la multe discuții, pe care l-au folosit mai ales acei cari au combătut teoria continuității, este acela în care se spune că "după multă trecere de vreme s'au așezat Slavii la Dunăre, unde este azi țara ungurească și cea bulgărească".

După aceea, adaogă cronica "s'au despărțit în diferite țări și luând numele său fiecare, unii s'au numit Cehi, alții. Croați, etc.". "Iar Volojii, zice în continuare, au năvălit asupra Slavilor de la Dunăre și i-au bătut și s'au așezat pe locurile lor, iar Slavii s'au așezat la Vistula, iar alții la Nipru".

Așadar , se spune că într'o epocă îndepărtată Slavii se aflau la Dunăre. Apoi, au venit Românii și i-au bătut pe Slavi, luându-le locul.

Acei cari au combătut teoria continuității s'au spri-

jinit pe aceste paragrafe din cronica lui Nestor.

Ei au susținut că Românii au venit peste Slavi, din Moesia și alungându-i, le-a luat locul. În cronică însă, nu se pomeneste de unde au venit și nici când au venit Românii peste Slavi. Alți cercetători au crezut că e vorba de cucerirea lui Traian, transmisă printr'un ecou deformat în cronica lui Nestor.

Nu putem, deci, pune nici un fel de temei pe spusesele cronicii lui Nestor, ele fiind de un caracter legendar. S'a dovedit, dimpotrivă, că Slavii au năvălit peste Români.

Dar , e de relevat totuși că, în 1117, când Nestor sau altcineva a scris această cronică, se știa că la Dunăre erau Români așezați dintr'o vreme foarte îndepărtată, pentru ca această așezare să fie îmbrăcată de un cronicar în forme așa de legendare.

Acest argument, desprins din cronica atribuită lui Nestor, este tocmai împotriva imigrației Românilor și deci, pentru continuitate.

Un alt pasagiu privește năvălirea Ungurilor. Ace-

știa, știți că au năvălit la 895. (În cronică se spune, 898). Ungurii au trecut prin Rusia și s'au așezat apoi o bucată de vreme prin Basarabia de sud (Atelăuz) și de aici, au trecut munții prin nordul Bucovinei de mai târziu, pe la Köröszmedzo, între Ungaria de azi și Galiția.

La Nestor, lucrurile sunt povestite ceva mai deosebit. El zice, „În 898, au venit Ungurii și-au trecut peste dealul de la Kiev care, zice el, și azi se numește dealul unguresc”. Apoi, „au trecut peste Nipru, luptând și prădând și au cucerit toate țările unde locuiau Slavii și Valahii, iar pe urmă, au cucerit țara ungurească”.

Însfârșit se adaugă, „au prădat Tracia și Macedonia până la Salonic”. În această parte, cronică e mai puțin legendară, fiind o distanță între apariția ei și evenimentele povestite numai de vre-o sută și ceva de ani.

Se arată deci, că, la venirea Ungurilor locuiau pe aceste locuri Slavii și Românii. Aceste relatări corespund și cu știrile date de Notarul anonim.

Sunt așa dar, în cronică atribuită lui Nestor, pri-

vitoare la noi, câteva ştiri destul de interesante deşi nu şi destul de precise.

După apariţia cronicii lui Nestor, istoriografia rusească continuă să se desvolte. Există o serie de letopiseşte ruseşti scrise pe baza Cronicii lui Nestor, letopiseşte cari continuă această cronică.

Ele sunt scrise, mai ales, prin diferite Mănăstiri şi se ocupă de istoria regiunilor respective. În epoca în care Ruşii se aflau sub stăpânirea Tătarilor, fiecare regiune are cronică ei.

Există o cronică de la Kiew, alta de la Moscova, alta dela Novgorod, etc.

Dintre cronicile veacului al XV, avem una vestită, Cronica de la Mănăstirea Învierea lui Cristos (Vostresenskaia lietopis).

Vom vedea în lecţiunea viitoare că sunt aci câteva pasagii cari privesc istoria noastră.

La sfârşit, are nişte anexe cari cuprind câteva cronici ale alter popoare, de pildă, o cronică a Litvanilor şi una a Moldovei.

Spuneam anul trecut că, aceasta e o cronică anonimă a Românilor, în care e vorba de eroii eponimi ai neamului nostru - Roman și Vlahotă. Ea a ajuns în anexele Letopisetului învierii, probabil în urma căsătoriei Olenei, fiica lui Ștefan cel Mare, cu fiul țarului Ivan III, în 1482.

Rușii, fiind, probabil, curioși să cunoască și ei neamul cu care se înrudeau atunci, au cerut să li se aducă și un letopiset moldovenesc, pe care l-au adăugat apoi în anexele Letopisetului învierii.

În sec. XVII, din ordinul patriarhului Nikon s'a alcătuit o mare compilație din toate vechile cronică rușești. Această compilație e cunoscută sub numele de Cronica lui Nikon. Dar, Nikon este numai inițiatorul acestei lucrări, care mai poartă și numele de Letopisetul Patriarhal.

În afară de aceasta, din aceeași vreme, există și o altă cronică, mai mult un fel de genealogie a familiei domnitoare.

Titlul tradus în românește înseamnă: Cartea genea-

legiilor familiilor domnitoare (Stepenaja Kniga).

Toate aceste cronici, pomenite până aici, sunt publicate în colecția pe care v'am amintit-o.

Cronicile rusești ca și cele poloneze au fost cunoscute la noi. Dar, legăturile noastre cu Rusia nu sunt tot atât de vechi. N'am avut o graniță comună cu Rușii până la anul 1792. Evident însă, aceasta nu însemnează că până atunci n'am avut nici legături cu Rușii. Legăturile noastre cu Rușii încep chiar din sec. XV.

Acela care a folosit mai mult cronicile rusești a fost Dimitrie Cantemir. În Hronicul său citează genealogia (Stepenaja) pe care v'am citat-o pe lângă altele.

Alături de toate aceste cronici rusești, există și câteva cronografe. Sunt un fel de istorii generale foarte întinse. Și la noi au existat unele cronografe. N'au fost însă tipărite și nu s'au tipărit nici în Rusia.

Cronografele rusești au fost descrise într'o lucrare intitulată: Despre cronografele rusești datorită cercetătorului Popov.

Ele sunt niște compilații întinse cari cuprind știri

reproduse de prin alte cronici, despre diferite popoare și despre Români. Cele mai multe sunt reproduceri după cronici bizantine și bulgărești. Intr'unul din aceste cronografe se vorbește despre lupta dintre Mircea și Balazid, după o cronică bulgărească. Aci se spune că, "s'a întunecat cerul de numărul oștilor".

La noi aceiaș știre se află în "Cronograful lui Moxa, e o traducere din bulgărește.

Vom vedea în prelegerea viitoare cari sunt știrile mai importante privitoare la istoria noastră, din izvoarele rusești.

,-----

Miercuri, 7 Martie 1934.

Croniclele rusesti (continuare).

Am văzut că există diferite grupe de cronici rusești, corespunzătoare perioadelor istoriei rusești.

Cea mai veche cronică rusească , spuneam că a fost atribuită lui Nestor, dar în realitate autorul ei, rămânând un anonim.

După aceasta, avem o serie de cronici, care toate au la bază cronica lui Nestor, dar cu un cadru mai restrâns, ocupându-se de istoria diferitelor orașe independente în urma distrugerii statului de la Kiev.

În epoca stăpânirii Tătarilor s'au scris cronici în Mănăstiri iar în sec. XVII, avem de a face cu adevărate compilații, de pildă, Letopisețul patriarhului Nikon, o compilație întinsă care reproduce multe alte

cronici rusești anterioare.

În compilațiile acestea găsim, știri privitoare la istoria Românilor, într'un chip mai confuz însă, dar totuși se vede că, nu eram cu totul necunoscuți Rușilor nici atunci.

O continuitate, în ce privește știrile privitoare la istoria Românilor, în cronicile rusești nu este, pentru că legăturile noastre cu Rusia n'au fost continue. Între Moldova și Rusia se interpunea Ucraina care până în sec.XVIII a aparținut Poloniei.

Așa dar, izvoarele rusești cuprind știri lacunare pentru istoria noastră.

Doar din când în când istoria Rusiei se atinge de istoria noastră. În afară de cele ce ați văzut din cronica atribuită lui Nestor, o a doua știre despre noi o găsim în cronica M-rii Sf. Ipatie. Anume, aici se spune că, locuitorii din orașul Haliciu au ales de principe pe Ivanco Prostislavovici Berladnic. Împotriva acestui fapt însă s'a răsculat principele Vladimir de la Kiew care bate pe Ivanco Prostislavovici într'o luptă. După această înfrân-

gere Ivanco Rostislovavici fuge și se așează în părțile Dunării.

O știre din 1159 ne spune că Ivan Berladnic s'a dus în cetățile de la Dunăre și-a prădat pe negustori și pe pescarii Haliciului de acolo. Se pune întrebarea, ce însoțenează porecla aceasta de „Berladnic” pe care cronicarii ruși au dat-o lui Ivanco Rostislavovici ?

Scriitorii noștri mai vechi au pus această denumire în legătură cu Bârladul care, ziceau ei, va fi existat încă de pe atunci ca un stat.

Faptul că se spune în cronică despre o prădare a pescarilor din părțile Haliciului, ar arăta stăpânirea Haliciului până la Dunăre.

Dar, lucrurile acestea n'au rămas numai în domeniul ipotezelor, ci Hașdeu s'a apucat să falsifice o diplomă. un privilegiu dar din Bârlad locuitorilor din Mesembria (Bulgaria) ca să facă comerț în principatul Bârladului, să aducă marfuri și să plătească vamă la Galași și la Tecuci.

Documentul în slavonește cu data 1134 , aceasta a

fost în două rânduri publicat de Haşdeu. El spunea că originalul se află într-o bibliotecă din Ucraina.

Dar, din analiza pe care a făcut-o Ion Bogdan acestui document, s'a dovedit că e un fals. E probabil ca, Haşdeu împreună cu tatăl său să fi fabricat acest fals din motive patriotice sau poate chiar, pentru că el era un romantic, din dorinţa de a da la iveală descoperiri senzaţionale. Totuşi, dacă înlăturăm documentul acesta, textul cronicii rămâne. Din cronica rusească, termenul Berladnic, nu putem spune că reprezintă Bârladul. Găsim însă aceea denumire "Berladnic" şi în alte cronică ruseşti cu accepţiunea de popor sau de ceată de prădalnici.

Se înţelegea deci, prin numirea de "Berladnic" un grup de oameni prădători. În cronica M-rii Sf. Ipatie, porecla de Berladnic dată lui Ivanco Frostislavovici, se referă, prin urmare, la viaţa sa aventuroasă. Române adevărat însă faptul că, el a fost în părţile Dunării, probabil prin sudul Basarabiei. Legături, în acea vreme între

Haliciu și noi, se poate să fi existat. În epoca năvălirii Tătarilor izvoarele rusești nu cuprind știri referitoare la noi.

Din anul 1386 este o știre, în chip întâmplător; aceasta este vremea când principii ruși trăiau asupriți de Tătari. Unul dintre ei era în 1385 Vasile fiul lui Dimitrie dela Moscova. Acesta, după ce fuge din închisoarea Tătarilor, se duce în Podolia, dar negăsindu-și nici acolo libertatea, zice cronica rusească, „s'a dus în țara Moldovei la Petru Voevod și pe drumuri necunoscute a fugit și de acolo în țara nemțească”.

Petru Voevod este Petru Mușatin. În epoca lui Ștefan cel Mare, sunt, în izvoarele rusești, ceva mai multe știri referitoare la noi. Ștefan cel Mare prin faptele sale, prin luptele cu Turcii, a atras atenția cronicarilor îndepărtați.

Intr'o cronică ruteană din Galiția, Hustinskaia Letopis, vorbindu-se de moartea lui Ștefan cel Mare, se spune că a fost viteaz și-l compară cu Alexandru cel Mare.

Vă spuneam anul trecut că Ivan al III-lea, țarul care a desrobît Rusia de sub Tătari, a căsătorit pe fiul său Ivan cu domnița Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, la 1482.

Acest fapt este povestit în cronicile rusești. Se arată alaiul, ceremonialul nunții, darurile trimise de regele Poloniei; dar legaturile acestea de înrudire ale familiilor domnitoare în Moldova și Rusia, aduceau după ele și o alianță politică.

I Intr'adevăr, de atunci au început să existe interese comune între Rusia și Moldova, mai ales împotriva Poloniei. Moldovenii revendicau dela Poloni Pocuța unde locuia o populație ruteană, de religie ortodoxă care simpatiza mai mult cu Moldovenii decât cu Polonii. Incercările Moldovenilor de a pune mîna pe Pocuția se datoresc în mare parte și chemării continue a hobilimii rutene din Pocuția.

Rușii revendicau de la Polonia o populație mult mai numeroasă, de aceeași religie ortodoxă, întinsă pe tot teritoriul ucrainian și al Rusiei Albe.

Ivan II și urmașii săi, s'au proclamat țari ai tuturor Rușiilor și au stârnit întotdeauna pentru răscoala populației ucrainiene împotriva Poloniei. Această politică de revendicări a dat naștere la o serie de războaie între Rusia și Polonia, războaie cari au unplut tot secolul al XVI.

Exista deci o apropiere între Rusia și Moldova bazată pe o politică comună, o alianță contra Poloniei.

În rapoartele soliilor vedem și unele legături diplomatice, între Ivan II și Ștefan cel Mare.

Cele mai interesante știri despre Ștefan cel Mare se referă la războiul de la Codrîi Cosminului.

Vă spuneam că unii cronicari poloni, vorbind despre lupta lui Ioan Albert cu Ștefan cel Mare la Codrîi Cosminului, spune că regele Poloniei a fost nevoit să întoarcă armele împotriva lui Ștefan care l-a trădat. Miechowski arată însă că Ioan Albert voia să înșele pe Ștefan cel Mare spunându-i că merge contra Turcilor.

În cronicile rusești sub anul 1497 este un capitol intitulat: „Despre războiul marelui cneaz al Lituaniei”

cu Ștefan Voevod". Marele cneaz al Lituaniei Alexandru era fratele regelui Ioan Albert pe care l-a ajutat împotriva lui Ștefan cel Mare.

Iată ce spune o cronică rusească în această privință (Vosknesenskaia lietopist): „În acel an, a pornit cu război regele Poloniei Albert precum și fratele său Alexandru din Lituania împotriva lui Ștefan Voevod, Marele Cneaz al Măscaniei, aflând că ei merg cu război împotriva lui Ștefan, a trimis solul său Liuban precum și pe un diac ca să spună marelui cneaz Alexandru să nu se miște și să nu meargă împotriva lui Ștefan Voevod cuscruul său și marele cneaz a făcut acest lucru, s'a întors înapoi, dar a trimis pe cnezii ruteni în ajutorul fratelui său. iar Albert, intrând în țara Moldovei a început să prade și să omoare și a ajuns sub cetatea Sucevii și a tras cu tunurile în ziduri. Ștefan însă l-a întâmpinat în lăcuri grele, l-a bătut și l-a luat tunurile și visteria și mulți domni au pierit, iar pe alții i-a prins vii și-au căzut 40.000 de oameni și însuși regele avea a scăpat

cu ajutorul cnezilor ruteni, cari nu au luat parte la
aceea luptă. Și s'a întors regele cu mare rușine". Aceasta
este mărturia cronicii rusești despre lupta de la Coșrii
Cosminului.

Vedeți așa dar că, expediția lui Ioan Albert a
fost dela început îndreptată împotriva lui Ștefan cel
Mare. Pe de altă parte izvoarele rusești afirmă că și
marele cneaz Alexandru se pregătia de război alături de
fratele său.

Un alt izvor care povestește și mai pe larg eveni-
mentele acestea, este Hustiuskala Letopis (sec.XVI)

Aici, sunt îmbinate știrile luate din cronicile
polone cu alte știri din izvoarele rusești.

Asupra războiului lui Ioan Albert cu Ștefan cel
Mare citim că: „In anul 7005 (1497) regele Po-
loniei, s'a înțeles cu fratele său Alexandru cneazul
lituan să alunge pe Ștefan din domnia Moldovei și să pue
în scaun pe Sigismund fratele său și apoi să pornească
asupra turcilor. Și s'au adunat leșii și Podolenii și
Rutenii să meargă asupra Moldovei și peste tot au

văstît că merg în contra turcilor. Aflând aceasta Ștefan, a trimis un sol regelui, care i-a spus: Dece, dacă mergi asupra turcoului și nu mergi pe drumul obișnuit de turci, ci prin țara mea, vād că vrei s'o iei, dar îți spun că vei aștepta mult?". Regele a prins pe soli și i-a închis la Lwow. Atunci au fost multe semne rele pentru rege, totuși a pornit în Moldova și a înconjurat Suceava, capitala Moldovei, dar nu a putut-o lua, căci s'a apărat tare și mulți leși au căzut. Și apoi, auzind regele că Ștefan a adunat Moldoveni, tătati și turci și merge asupra lui, fără nici o izbândă a lăsat cetatea și s'a întors înaport. Iar Ștefan s'a luat după el și l-a ajuns în Codrul Bucovinei și a portuncit a lor lui să-i taie calea și în locurile strimte a poruncite să taie copacii și când au sosit leșii, dintr'o parte el însuși l-a lovit, și din cealaltă parte s'a prăvălit asupra lor codrul. Și i-a bătut acolo fără milă și i-a gonit până la graniță bătându-i. Și așa de mare a fost înfrângerea leșilor, încât abea vre-o câteva zeci s'au întors cu regele și regele din această pricină s'a îmbolnăvit și i-a venit de aci și vorba: In

vremea regelui *Albert* a pierit șleanta în Polonia.

Așa dar, acest isvor spune lămurit că Ioan Albert se îndreptase lui Ștefan cel Mare cu gândul de a pune în scaunul Moldovei pe Sigismund.

Cronicile rusești pomenesc de prada pe care a făcut-o Ștefan cel Mare în urma acestei lupte și apoi de pacea care s'a încheiat cu Polonia la 1499.

O altă epocă în care avem legături cu Rușii, este epoca lui Petru Rareș. Petru Rareș a întreținut cu Rușii legături secrete, împotriva Poloniei. Domnia țărilor Vasile și Ioan cel Groaznic, se distinge prin războaiele cu Polonia și epoca aceasta de mișcări ale Rușilor coincide cu încercările lui Petru Rareș de a cuceri Pocuția. Petru Rareș trimite soli în Rusia, ca să ceară ajutor contra Poloniei. -

În cronica lui Nicon este un capitol intitulat:

"Despre solii moldoveni".

Iată ce citim aici:

„În anul 1543 Noembrie au venit la marele cneaz al Măscanei solii moldoveni dela Ivan Petre Ștefanovici

Voevod (Petru Rareș) Crâstea Vladovici pârcălăb, Petru Câncovici logofăt, Ivan Ștefanov pisar. S'au închinat solii marelui împărat din partea voevodului ca să-l ajute marele împărat să se rescumpere dela sultanul turcesc. "Pentru că l-a alungat sultanul turcesc din țara lui a Moldovei și Voevodul a vrut să meargă la tine, marele împărat la Moscova, dar n'a putut să treacă, pentru că au prădat Turcii și Tătarii țara lui și cu regele Poloniei era deasemenea în război și el a mers în țara ungurească și din țara ungurească s'a dus la sultanul turcesc. să se închine, ca să-i dea înapoi domnia în Moldova și sultanul turcesc l-a miluit și i-a dat înapoi 2 părți ale țării Moldovei, iar a treia parte a luat-o pentru sine sultanul, pe lângă 300,000 de zloți roșii, pe lângă darea care se dă în fiecare an marele împărat să-l miluiască și să-l ajute ca să se răscumpere dela sultanul turcesc, precum și mai înainte l-a ajutat".

Reese din toate acestea că Moldova, în epoca lui Petru Rareș, întreținerea legături de alianță cu Rusia.

Moldovenii și Rușii aveau fiecare de revendicat de la Polonia, teritorii a căror populație era de religie ortodoxă, unii Pocuția iar ceilalți Ucraina. Aceasta a dus, în epoca lui Petru Rareș la o apropiere între Moldova și Rusia, la anumite legături de ordin politic, cari au rămas în izvoarele rusești.

Miercuri 14 Martie 1934.

Cronicele rusești din sec. XVII și XVIII.

În genere cronicile rusești se opresc pe la jumătatea secolului al XVII. De aci, începe o perioadă de trecere spre o perioadă mai științifică a istoriografiei rusești. Societatea rusească nemai mulțumindu-se cu fapte scrise fără plan, amestecate cu tot felul de legende, fapte diverse cum le-am numit azi.

Mișcarea această nouă în istoriografia rusească s'a produs mai ales sub influența apuseană și cu deosebire în vremea lui Petre cel Mare.

Influența apuseană însă, a fost introdusă în Rusia și în timpul predecesorilor lui Petre cel Mare lucru care, evident, l-a ajutat pe acesta să adopte mai cu ușurință cultura occidentală. Anume, însuși țarul Alexe Mihailo-

vici, tatăl lui Petre cel Mare, era un om căruia îi plăcea să se înconjoare de învățați din apus.

Pe de altă parte, un rol important, în ce privește influența accidentală în Rusia, l-a jucat Academia lui Petre Movilă dela Kiew. Ea se afla pe teritoriul polonez, într'un stat de cultură apuseană deci și fusese creată pentru Rutenii din Ukraina.

Alexie Mihailovici ca și Petre cel Mare, ca să introducă cultura apuseană în Rusia, s'au servit de profesorii și elevii acestei Academii. În mare parte, oamenii de cultură cari au occidentalizat Rusia au fost profesorii dela Kiew. Kiewul se bucura în vremea aceea de o glorie destul de mare și destul de veche.

Amintirile acestea, tradiția glorioasă a Kiewului, a fost reîmprospătată de profesorii de acolo, cari, s'au gândit să scrie o istorie a Rusiei, prezentând Kiewul pe primul plan. E vorba, anume, de o cronică a Kiewului căreia i s'a dat numele de Sinopsis, adică istorie pe scurt.

Sinopsisul de la Kiew a fost tipărit întâia dată în

1674 și apoi au apărut, până în zilele noastre, o mulțime de alte ediții.

A fost o lucrare foarte răspândită pentru că, prin spiritul ei patriotic și tradiționalist, prin proporțiile ei mai reduse, a servit de manual în școli.

La început, vorbește despre popoarele slave și arată că aceasta, în vremuri îndepărtate, forma o unitate și numai mai târziu, s'au despărțit în celelalte ramuri, între care Rușii.

Din capul locului, avem de a face deci, cu o tendință panslavistă în această lucrare. E o idee care, de altfel, luminează întreaga lucrare. După ce se arată despărțirea Slavilor în diferite ramuri, autorul face istoria Kiewului, vorbind despre principii, religie, credințe, idoli, despre primirea credinței crește, apoi despre stăpânirea Tătarilor la Kiew, ca o epocă de robie și în sfârșit despre ridicarea din nou a Kiewului.

Ediții următoare, au fost unele adăugite cu legende despre Dimitrie prinț al Moscovei și luptele lui împotriva Tătarilor lui Manai. La urmă, e o parte, o povestire

foarte lungă despre luptele Rușilor cu Turcii în Ucraina (1679-9). Ucraina, după răscoala Cazacilor a trecut prin mai multe mâini. Ca să scape de Poloni, Cazacii, într'o vreme, au voit să se supună Turcilor. Știți că o bucată de vreme a fost stăpânită și de Gheorghe Duca iar mai apoi, o parte a intrat în mâinile Rușilor și alta în mâinile Polonilor.

Pentru stăpânirea Ucrainei s'au dat o serie de lupte între Ruși și Turci. La una din aceste lupte, în jurul orașului Cehrin a luat parte și Constantin Stolnicul Cantacuzino. Se aduc laude, disproporționate Rușilor în încercările lor de a relua Ucraina.

Numele autorului acestei lucrări nu este scris. Se spune însă că a fost scrisă cu blagoslovenia arhimandritului Lavrei din Kiew, anume Inocenție Gaizel. Acesta a fost rectorul Academiei din Kiew, după ce fusese ajutat de Petre Movilă să studieze în străinătate.

Mulți cercetători îl socotesc pe el de autor al Sinaxis-ului. Credem însă că, această lucrare e o compilație alcătuită de mai mulți călugări, probabil din îndem-

mul Arhimandritului Inocențiu Ghizel. E interesant faptul că are o asemănare cu cronicile cari se scriau la noi. E o combinație similară de izvoare polone combinate cu știri din cronicile rusești.

În ce privește Istoria Românilor Sinopsis-ul dela Kiew, n'are prea multe știri. Se vorbește despre diferite țări, despre Ardeal și sunt și câteva pasagi privitoare la țările noastre. Lucrarea aceasta a fost tradusă în românește, într'o epocă în care ai noștri se interesau de istoria Rusiei.

A fost tradusă de trei în românește (independent) și a circulat în mai multe manuscrise. Dl. Iorga a găsit un manuscris în care traducerea Sinopsisului dela Kiew e combinat cu cronica lui Gh. Brancovici, și a crezut că și Sinopsisul e opera acestuia, neștiind că e o traducere din rusește. Ce mai veche traducere în românește din vremea lui Constantin Brâncoveanu, celelalte sunt din a doua jumătate a sec. XVIII.

În 1817, Mitropolitul Veniamin Costache a tipă-

rit-o la sfârșitul unei lucrări ca anexă la operele Sf-Dimitrie de Rostov. Cunoscutul folklorist Gaster a scris o lucrare în limba germană despre idolii slavi pomeniți în această cronică pe care o crede că e românească.

La sfârșitul primei traduceri, aceea din vremea lui Constantin Brâncoveanu, se spune că sunt mai multe Sînopi si dar că autorul traducerii n'a avut la îndemână de cât o ediție veche. Se știa, adică, că existau mai multe ediții dar pe care autorul nu le-a avut la îndemână.

Cronica aceasta dela Kiew a fost folosită și de scriitorii noștri mai vechi, Dimitrie Cantemir a folosit-o după textul rusec, atât pentru Descriptio Moldaviae cât și pentru Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor.

Deasemenea, s'a făcut și o traducere grecească a Sinopsis-ului. Un alt izvor istoric rusesc pentru istoria Românilor sunt Memoriile lui Petre cel Mare.

Țarul Petre era un om iubitor de cultură și faptele sale au importanță și pentru istoria noastră.

A rămas dela el un jurnal scris fie de el însuși fie, probabil, de vreun secretar al său autorizat pentru

aceasta și sub revizuirea sa.

Jurnalul acesta a apărut în vremea Ecaterinei II, după manuscris și s'a publicat sub titlul de: Jurnalul împăratului Petre cel Mare (rusește), la St. Petersburg în 1770-1772, în două volume.

Această ediție în afară de memoriile lui Petru cel Mare cuprinde și o serie de anexe, adăugate de editori, diferite documente, rapoarte, amintiri, destul de interesante pentru domnia lui Petru cel Mare.

Lucrarea a fost tradusă și în franțuzește și s'a tipărit la Stockholm în 1774, sub titlul de „Journal de Pierre le Grand”.

În traducerea franceză s'au lăsat la parte anexele documentare.

De fapt, Jurnalul lui Petru cel Mare cuprinde numai un fragment din viața lui Petru cel Mare, anume de la anul 1698 până la încheierea păcii dela Niștadt din 1718. Așadar, se cuprinde o epocă care ne interesează cu deosebire și pe noi. Între actele de la sfârșit, în ediția

rusă, se află, lucru de mare importanță pentru noi, o lucrare a lui Dimitrie Cantemir, anume, Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor. Aceasta, constituie de fapt un raport pe care Dimitrie Cantemir l-a înaintat țarului, despre evenimentele din Țările Române, scrise în rusește, probabil de vre-un secretar al lui Cantemir. După aceea a fost tradusă în nemțește și în grecește.

Intre anexe se află și o scrisoare a lui Brâncoveanu către țar, din 1709, în care spune că, regele Suediei, Carol al XII, se refugiase la Tighina.

În ce privește lupta de la Stănilești, evident, apriori putem spune că Jurnalul lui Petru cel Mare e de mare importanță. Asupra expediției acestea care se termină cu înfrângerea Rușilor la Stănilești, avem mai multe izvoare, dar cele rusești sunt sărace. Deaceia istoricii Ruși au făcut apel și la izvoarele românești, la cronica lui Ioan Neculce și a lui N. Costin.

Pasagiile din aceste cronici, cari privesc expediția lui Petru cel Mare, au fost traduse în rusește.

Dar, pe noi ne interesează aici, numai atitudinea lui Petru cel Mare. Evident, ne-am aștepta ca el să justifice înfrângerea sau să dea vina pe alții. Mulți au dat vina pe Români. De pildă, Voltaire, în Histoire de Charles XII, spună că Românii au atras în războiu pe Petru cel Mare și din pricina lor a și fost înfrânt.

Dar, în ce ne privește, cred că Petru cel Mare nu se putea baza numai pe mica oaste românească, ar fi fost evident absurd faptul acesta și atunci scuza lui nu-și găsește justificare.

Despre expediție, Petru cel Mare spune că, armata rusească, sub conducerea lui Șeremetiev, a trecut Nistrul la 30 Mai 1711. Iată apoi a trimis un detașament de cavalerie la Iași ca să sprijine pe Dimitrie Cantemir. Moldovei i se zice prin inversiune "Valahia".

Jurnalul spune că „Dimitrie Cantemir, principele Valahiei a recunoscut ca un adevărat creștin pe Majestatea sa (țarul) și i-a trimis un sol".

La 8 Iunie, Șeremetiev ajunge cu armata la Prut unde întâlnește pe Cantemir care jură credință țaru-

lui, cu toți boierii săi. Se află însă știrea că vre-o patruzeci de mii de Turci trecuseră Dunărea. Abia la 17 Junie trece și țarul Nistru și se așează la Soroca. De la Nistru, pornește spre Iași pe drumuri destul de grele și ajunge la 28 Junie la Iași. Aci îl întâmpină domnul Moldovei precum și solul lui C. Brâncoveanu, anume Castriota, un grec de la Curtea lui Brâncoveanu.

Acesta spune țarului că după sfatul lui Brâncoveanu și al Patriarhului, e bine să i se încredințeze lui mijlocirea păcii. Dar, țarul refuză. După aceea se ține un consiliu de războiu în care se discută marea lipsă de proviziuni. În cele din urmă se stabilește tabăra și Dimitrie Cantemir roagă pe țar să meargă împotriva Turcilor cari aveau magazii mari cu rezerve, în părțile Brăilei. Tot atunci sosește și spătarul muntean, Toma Cantacuzino cu un grup de oaste fără știrea lui Brâncoveanu și cuceresc Brăila.

La început, se spune că, țarul nu prea voia, dar

că în sfârșit s'a hotărât să pornească împotriva Turcilor. Se adaugă că marșul a fost prea îndrăsneț și s'a făcut numai din îndemnul lui Brâncoveanu care promitea chiar că vor veni în ajutor și popoarele de dincolo de Dunăre, Sârbii și Bulgarii, etc.

Toate aceste promisiuni însă cari la început păreau a fi adevărate s'au dovedit în cele din urmă "cuvinte de Judă". Așadar, după cum vedeți, țarul caută o scuză a înfrângerii sale. Adevărul însă, s'a dovedit a fi altul.

După toate scuzele lui Petru cel Mare, urmează descrierea bătăliei de la Stânilești și retragerea Rușilor cu Dimitrie Cantemir.

Cu memoriile acestea ale lui Petru cel Mare, intrăm în epoca de occidentalizare a Rusiei, epocă în care avem de a face cu lucrări de alt caracter, decât isvoarele propriu zise.

.-----.

Miercuri, 21 Martie 1934.

Cronici rutene si bialo-ruse.

În lecțiunea de astăzi va fi vorba despre cronicile rusești scrise pe teritoriul polon, anume în regiunea aceea locuită de Ruteni. Cine sunt acești Ruteni?

După distrugerea statului de la Kiew, atunci deci, când au năvălit Tătarii o parte din Ruși au rămas sub stăpânirea acestora, iar altă parte au intrat sub stăpânirea Litvanilor. Polonia era formată din două regiuni locuite de popoare deosebit: Litvanii și Polonii. Polonia propriu zisă și Lituania erau din punct de vedere politic unite, ele formau un dualism asemănător cu dualismul Austro-Ungar de mai târziu. În Lituania, alături de populația litvană, locuia și o populație

rusească, Bialo-Rușii sau Rușii albi cari se deosebeau prin oarecari diferențe de limbă de Rușii Mari dela Moscova. Lituanienii sunt un popor deosebit din pprțile Mării Baltice și vorbesc o limbă deosebită de a Slavilor. Limba lor însă nu a fost și o limbă literară. În tot timpul evului mediu și chiar mai târziu, limba lituaniană n'a fost întrebuințată nici în biserici nici în literatură. Dimpotrivă, în Lituania însăși, s'a întrebuințat întotdeauna și în biserică și în literatură limba bialo-rusa. Lituania deși intră în statul polon, era totuși de cultură rusească. Litvanii au dat Polonilor dinastia Jagelonilor. Vladislav Jagelo era litvan. Deși, în cursul vremii au trecut la catolicism, cultura rusească a avut totuși o adâncă influență în Lituania. Toate actele erau redactate în limba rusă. De la o vreme, între Polonia și Lituania s'a născut un fel de separatism, dintr'un motiv social, mai ales. Anume, în Polonia, șleahța, nobilimea mică forma o putere, pe când, din potrivă, Lituania era o țară de latifundii, de mari proprietăți. Din această deosebire de stări

sociale s'a ajuns la un separatism care a avut ca rezultat recunoaşterea lui Vitold, vărul lui Vladislav Jagello ca mare duce al Litvaniei spre deosebire de Polonia propriu zisă care a rămas mai departe condusă de Vladislav Jagello. Acesta a recunoscut, aşadar, pe Vitold de conducător, duce al Lituaniei.

Vedeţi, prin urmare, că uniunea polonă cuprindea statul polon de cultură catolică apuseană, pe deoparte, iar pe de altă parte cuprindea statul lituanian de cultură rusească, cu limba rusească, literatura rusească. În Lituania se vorbea dialectul bialo-rus care, de altfel, a ajuns şi în cancelaria noastră din Moldova. În acest dialect s'a scris o serie de cronică, anume cronicile aşa zise lituaniene. Din vremea lui Vladislav Jagello şi chiar de mai înainte există o cronică oficială, anonimă, care poartă numele de Letopiseţul' litvan, tipărit în zilele noastre. Acest letopiseţ a fost folosit şi de unii dintre cronicarii poloni din evul mediu (de ex. Mugosz).

Letopiseţul litvan vorbeşte despre faptele prin-

cipale petrecute în Lituania.

Odată, a fost tipărit și la Viena în 1846 de către Bychowiec și de aceea mai poartă și numele de Letopisețul Bychowta. Deasemenea, s'a tipărit și în Rusia de Bielokurov.

La început letopisețul vorbește de strămoșii lui Vladislav Jagello și pomeneste pe un unchiu al acestuia, anume Coriat și de fii lui Coriatovicii.

După această introducere genealogică, fără date, este o parte care cuprinde date, între anii 1400 și 1450. Letopisețul litvan interesează într-o oarecare măsură și istoria noastră. În primul rând, există un pasagiu privitor la familia Coriatovici. Se spune aici că, fii lui Coriat, fugind din Litvania, s'au stabilit în Podolia, unde fiecare a avut câte un rol. Despre Jurg Coriatovici, Letopisețul spune că „al doilea fiu (al lui Coriat) a fost ales ca Voevod de Moldoveni dar, aceștia l-au otrăvit mai apoi”. Ce concluzie trebuie să tragem din știrea aceasta?

În letopisețul moldovenesc dela Putna și nici în forma de la Bistrița, Jurg Coriatovici nu e po-

menit. Letopisețul de la Putna e o cronică oficială și ca să nu-l fi cunoscut pe Jurg Coriatovici dacă într'adevăr a domnit, e greu de crezut. Pe de altă parte, s'a emis ipoteza că Jurg din letopisețul litvan este identic cu Juga Vodă, predecesorul lui Alexandru cel Bun.

Din actele de mai târziu se vede însă că acest Juga Vodă era văr cu Alexandru cel Bun, deci nu poate fi confundat cu Jurg Coriatovici. O altă ipoteză este aceea că Jurg Coriatovici, fiind socotit ca un uzurpator n'a mai fost pomenit de letopisețul intern.

Vă spuneam că, Jurg Coriatofici mai este pomenit și de cronicarul Strykowski. Dar, aceasta e o reproducere după letopisețul litvan iar pe de altă parte, Strykowski era un scriitor fantezist care încurcă lucrurile.

Dela Jurg Coriatofici există și un hrisov din anul 1374 publicat în două rânduri de Hașdeu. S'a dovedit însă că acest hrisov e un falsificat. Acei cari cred că a domnit în Moldova Jurg Coriatofici, îi pla-

sează domnia între Lațcu și Petre Mușatin.

Prin urmare, din toate cele expuse, anume, faptul că nu e pomenit de letopisețul intern oficial, că hrîso-vul din 1374 e un fals, îmi pare probabil că Jurg Coriatovici n'a domnit. Dacă analizăm mai cu atenție în-săși știrea din letopisețul litvan, observăm că e cu-prinsă în partea de la început a cronicii, scrisă pe a-mintiri nesigure, fără date.

Nu există deci nici o dovadă sigură despre domnia lui Jurg Coriatovici în Moldova. O altă știre despre noi este în letopisețul litvan în legătură cu bătălia dela Vorskla din 1398 dintre Litanieni și Tătari. Se spune, anume că, la această luptă au participat și Mol-dovenii.

Știți că până la 1399, domnește în Moldova Ștefan Mușatin. Probabil ca el să fi dat ajutorul amintit, deși numele lui nu se pomeneste. Fapt este însă că din acest an domnia lui Ștefan Mușatin încetează și nu este exclus să-și fi găsit sfârșitul în bătălia de la Worskle

Din nefericire, epoca aceasta în care Lituania are

un letopiseț deosebit, cu știri și despre Români, nu se mai continuă. După anul 1450 nu s'au mai scris cronici în Lituania.

Dar, în schimb, apar cronicile căzăcești. Știți ce erau acești Cazaci. Ukraina era o regiune de mari latifundii în stăpânirea nobililor poloni și populația ruteană de acolo se afla în situație de șerbie pe aceste domenii întinse. De la o vreme, ca o rezistență împotriva Tătarilor, s'a alcătuit o oaste neregulată, oastea Cazacilor. Oastea aceasta era socotită ca o armată auxiliară a regelui Poloniei. Ei însă nu înțelegeau să presteze servicii unui rege care îi apăsa. Deaceia, s'au răsculat sub Bogdan Chmielnicki (1648). În vremea lui Vasile Lupu au dat ajutor acestuia împotriva lui Matei Basarab.

Cazacii reușesc să întemeieze un stat al lor de la 1648, dată la care s'a răsculat împotriva Polonilor Bogdan Chmielnicki.

Statul căzăcesc nu durează însă decât câteva decenii pentru că pe de o parte era pândit de ambițiile Po-

lonilor, iar pe de alta de Ruși și de Turci. .

Unii dintre conducătorii statului acesta din Ucraina și-au dat seama de pericolul care îi amenința continuu și au trecut când la adăpostul unora, când la al altora. O bucată de vreme, acei cari au stăpânit o parte din Ucraina au fost Turcii. Ei au încredințat guvernarea Podoliei, între anii 1681 - 1684, domnitorului moldovean de atunci, Gheorghe Duca. După aceea, Ucraina a intrat din nou în stăpânirea Polonilor și apoi cu ocazia împărțirii ~~Poloniei~~ a intrat în mâinile Rușilor (1792).

În Ucraina s'a scris o serie de cronici, în dialectul malo-rus și privesc fapte care ne interesează.

Dintre numeroșii istorici ai Cazacilor cităm în primul rând pe Samoil Wielicko, fost secretar al hatmanului cazacilor. Acesta a scris o lucrare, care în traducere poartă titlul: Letopisetul Rusiei de sud-vest în veacul al XVII-lea. Merge de la 1648 până la 1720. E o lucrare foarte întinsă, în patru volume și cuprinde un bogat material documentar. Volumul I a apărut la

IV-lea, la 1855 (la Kiev).

În volumul al II-lea se vorbește despre stăpânirea lui Gheorghe Duca Vodă asupra Ucrainei. Anume, se spune că, Turcii au așezat pe Duca Vodă paznic al Ucrainei.

Se adaugă, deasemenea că, foarte mulți dintre locuitorii satelor din Ucraina fugiseră și că una din grijele lui Duca Vodă a fost să readucă la locurile lor pe acești fugari.

Cronica spune că el a trimis scrisori tuturor celor fugiți peste granițe și cătăva vreme chiar și-a așezat capitala într'un sat pe malul Bugului Peștera unde își construise și un palat. Aci voia Duca să-și stabilească reședința și de aci să guverneze ambele țări. În scrisorile trimise fugarilor el promite iertarea de biruri.

Intr'adevăr, foarte mulți refugiați s'au reîntors în Ucraina unde au reînceput o nouă viață înfloritoare. Această înflorire a Ucrainei îngrijora pe Ruși. Hatmanul Samoilovici al Cazacilor de dincolo de Nipru de sub stăpânirea Moscovei, văzând că din toate părțile fuga-

rii se reîntorc în Ucraina lui Duca Vodă, a trimis o gardă la graniță, ca să păzească trecerea. Gh. Duca află despre aceasta și trimite hatmanului o scrisoare, îndemnându-l să păstreze buna prietenie și să lase pe fugari să se restabilească în țara lor.

Scrisoarea aceasta e reprodușă în întregime în cronica lui Vielicko.

Hatmanul Samoilovici a ridicat măsurile de pază și a păstrat cu Duca Vodă prietenia. Gheorghe Duca, lășase în Ucraina pe un subaltern al său, un grec care se stabilizase în Moldova, anume Iani Drăghinici. Acesta se așezase în localitatea Nimirov ca hatman. Dar, guvernarea aceasta destul de frumoasă lui Duca Vodă asupra Ucrainei, a fost de scurtă durată. Anume, regele Poloniei, Ioan Sobieski alungă pe Duca Vodă și recucereste Ucraina. Insuși domnul Moldovei e luat prizonier și și-a găsit sfârșitul la Lîow.

În volumul al III-lea, se vorbește despre hatmanul Mazepa care știți că a fost înmormântat pe pământul țării noastre, la Galați.

Mazepa, cât timp a stat în Ucraina, a întreținut corespondență cu domnii din Moldova și cu unii boieri. Se vede că exista o corespondență foarte activă și că toate știrile pe care le primia din Moldova, Mazepa le trimitea țarului Rusiei (între altele cu C-tin Duca Vodă). A doua cronică scrisă în Ucraina e anonimă. Autorul ei a fost martor ocular al evenimentelor din sec. XVII. Deaceia i s'a și dat numele de „Letopisețul martorului ocular” (Lietopis Samovidța). A fost tipărită la Kiew în anul 1848 și cuprinde evenimentele dintre anii 1648-1701.

Și în această cronică găsim știri despre răscoala Cazacilor de la 1648 și despre stăpânirea lui Duca Vodă în Ucraina. Se spune că, Duca Vodă a fost numit de Turci hatman în Ucraina, și că a început să-și facă acolo curte, luându-și numele de domn al Ucrainei și al Moldovei. Deasemenea că, el avea și un locțiitor pe care îl lăsa în locul lui când trecea dintr'o țară într'alta și însfârșit, că a readus pe fugari. E acuzat însă că a adus oaste turcească să apere Ucraina.

Cu aceste Cronici am terminat și cu isvoarele ucrainene, urmând a ne ocupa în lecțiunile viitoare despre isvoarele Slavilor de Sud.

Mercuri, 28 Martie 1934

Cronicile sârbești.

După ce am arătat isvoarele popoarelor slave, polone și rusești, ne rămăseseră să vorbim despre isvoarele popoarelor slave din sudul Dunării, ale Bulgarilor și ale Sârbilor, în care găsim știri despre istoria noastră. În lecțiunea de astăzi, începem cu isvoarele sârbești.

Isvoarele sârbești sunt mai bogate pentru că împrejurările au făcut să se păstreze și mai bine.

Ceea ce se înțelege prin Serbia de astăzi cuprin-

dea în evul mediu mai multe ramuri. Sârbii purtau în evul mediu numele de „Frascia”. Alături de nucleul acesta sârbesc „Frascia” mai erau unele regiuni locuite de Sârbii , Dalmația și Croația. Ștefan Dușan s'a proclamat rege al Serbiei, până la Marea Adriatică. Poporul sârbesc era alcătuit din mai multe state, lucru care a făcut să aibe și o istoriografie bogată și să primească diferite influențe.

Pe când regiunile croate și dalmate s'au catolicizat, în Serbia veche a rămas ortodoxia, liturghia slavă cu alfabetul cirilic. Liturghia aceasta slavă a adus după sine influența bizantină, pentru că de fapt, cultura slavă ortodoxă e o prelucrare a culturii bizantine.

Așa dar, era o Serbie care gravita spre Dalmația și regiunile dela Marea Adriatică și o altă Serbie care gravita spre Bizanț. Știți că multă vreme, imperiul bizantin a stăpânit toate regiunile Peninsulei Balcanice, până la Dunăre. Când însă, în urma Cruciaterilor imperiul acesta a slăbit, diferitele popoare din Penin-

sula Balcanică au reușit să formeze state independente.

Astfel Vlahiile din Peninsula Balcanică, imperiul Româno-Bulgar, se declară independente și tot cam pe atunci se creează și statul sârbesc. Așadar, către anul 1160 se înființează statul sârbesc condus de dinastia Nemanja și ajunge apogeul său în vremea lui Ștefan Dușan (sec. XIV). După această epocă Serbia e în luptă cu Turcii și intră în legătură cu noi, având a lupta împotriva dușmanilor comuni.

Știți că Românii luptă alături de Sârbi în bătălia de la Cosova.

După această luptă, Serbia a avut mai departe regi ei, craii, dar plătia tribut Turcilor. Era deci, într'o situație similară cu țările noastre. În vremea aceasta se ridică o nouă dinastie, familia Brancovici, care însă n'are nici o legătură cu familia cu același nume din Ardeal din sec. XVII, din sânul căreia a ieșit mitropolitul, Sava Brancovici, deși s'a pretins descendent din craii sârbi. Era o simplă asemănare de nume și cu aceasta s'a

mers așa de departe încât s'a afirmat chiar că și Brâncoveanu , domnul Țării Românești e din același neam. În realitate Brâncoveanu își trăgea numele de la o moșie a sa din Jud. Romanați, Brâncovenii.

Pe la mijlocul veacului al XV-lea, la anul 1459 Serbia e transformată în pașalâc. Dispărând viața independentă a Serbiei a dispărut și cultura. Nobilimea sârbă însă, n'a pierit . Ea s'a dezvoltat foarte bine în Ungaria unde și-a găsit protecție în legăturile cu Ioan Corvin. Pe de altă parte, câteva cetăți din Serbia au rămas sub stăpânirea Ungurilor. Știți că Belgradul, abia la 1521 cade în mâinile Turcilor.

Serbia a avut, prin urmare, o viață independentă mai lungă decât Bulgaria. Monumentele literare ale Serbiei s'au putut păstra, unele din ele fiind duse în Ungaria unde s'au copiat.

În plus, prin legăturile cu republica venețiană izvoarele sârbești, au putut fi deasemenea păstrate.

De la început, trebuie să spunem că izvoarele

sârbești sunt foarte interesante pentru istoria noastră. Domnii noștri au avut, cu despoții sârbi, alianțe, legături comune, înrudiri.

Cum și limba slavă bisericească era aceeași multe cronici sârbești au fost copiate la noi și în Mănăstirile noastre de mai târziu s'au făcut chiar și unele traduceri.

Nu trebuie să uităm, apoi, că întemeetorul vieții mănăstirești din Țara Românească, Nicodim, a venit din Serbia.

După ce ați văzut împrejurările istorice, să vedem acum, care sunt cele mai vechi cronici sârbești și cum s'a dezvoltat istoriografia sârbă.

Cronicile sârbești cele mai vechi sunt anonime. E probabil că, autorii lor au fost niște diaconi sau călugări de prin Mănăstiri, întocmai ca și în țările noastre. După aceea, au fost în mare parte copiate, așa încât astăzi, există în diferite manuscrise.

În genere, distingem trei feluri de cronici sârbești.

În primul rând, avem a face cu niște genealogii.

Acestea poartă numele de Rodoslovii. Rodosloviile acestea sunt mai mult niște genealogii ale unor familii decât istorii propriu zise.

În al doilea rând , avem a face cu Letopisețele, iar al treilea grup de cronici sârbești îl formează așa numitele Vieți de Sfinți, lucru pe care noi nu-l avem.

În Serbia, anumiți despoți au fost considerați pentru faptele lor, ca sfinți și atunci li s'a scris viața. După felul lor, aceste cronici formează monumente hagiografice.

Noi n'avem acest lucru pentru că deși domnii noștri au avut și ei merite religioase, n'au fost totuși socotiți de strămoșii noștri ca sfinți. Românii sunt mai puțin mistici decât Slavii.

Rodosloviile și letopisețele sârbești au fost publicate de Liubomir Stoianovici într'o lucrare intitulată: "Stare srpski rodoslove i letopise" (Vechile rodoslovii și letopisețe sârbești).

Lucrarea aceasta a apărut la Carlovitz în 1927.

Din studiul lui Liubomir Stoianovici, care cuprinde toate letopisețele sârbești, rezultă că, luate în general, în epoca regatului sârbesc avem a face cu două cronici.

Anume, este una pe care am putea s'o numim Letopisetul cel vechiu și alta căreia îi putem da numele de Letopisetul cel nou. Cel dintâi a fost scris în secolul al XIV-lea, în vremea dinastiei Nemanja iar cel de al doilea, a fost scris în secolul al XV-lea, în vremea dinastiei Brancovici. După aceea au fost copiate și continuate și în Ardeal și în Ungaria până în sec. XVIII-lea chiar.

Letopisețele acestea cuprind, în primul rând, o idee foarte greșită despre originea poporului sârbesc.

Vechiul letopiseț crede că Sârbii au fost autohtoni, trăgându-se din Iliri. Această primă confuzie a dat loc și la o a doua.

Anume, împărați romani de origine din Iliria, au fost socotiți ca fiind sârbi. Dioclețian de pildă, și alții, este socotit un împărat sârb. După acest capi-

tol plin de confuziuni, se arată începuturile dinastiei sârbești și letopisețul spune că întemeietorul acestei dinastii, Nemanja, este un personaj legendar, Bela Uroș apoi se dă lista despoților cunoscuți.

Cea mai veche știre despre noi privește bătălia de la Velbužd din 1330, dintre Sârbi și Bulgari.

Știți că la noi domnia atunci Basarab întemeietorul și în acest an a avut loc și bătălia de la Posada. În lupta de la Velbužd Românii au ajutat pe Bulgari împotriva Sârbilor și faptul acesta e precizat într'o notă dintr'un manuscris al legiunii lui Ștefan Dușan, unde se vorbește de Ivanco Basarab. Sârbii înving însă pe Bulgari.

După această știre, urmează o serie de alte știri discontinue, până în secolul al XV-lea, vreme în care la noi în Muntenia nu s'a scris nici o cronică.

Așa dar, știri contemporane pentru istoria Munteniei din epoca aceasta găsim numai în letopisețele sârbești.

În cronicile noastre din veacul al XVII-lea,

se spune că Românii au ajutat pe Sârbi la bătălia de la Cosova. Letopisețul sârbesc contemporan nu vorbește însă nimic despre un asemenea ajutor. E probabil ca, Sârbii fiind bătuți de Turci, să nu mai fi pomenit nimic despre ajutorul Românilor. Chestiunea aceasta nu e destul de clarificată. Ea merită să fie reluată.

Se dau, în schimb, în cronicile sârbești, știri prețioase despre lupta de la Rovine (1394). În armata sârbească care sosise împotriva lui Mircea se aflau și câțiva conducători sârbi, între cari, era și vestitul Marco Cralevici, Crâșorul, care, de altfel moare în timpul luptei.

Evident, participarea Sârbilor la bătălie a fost motivul care a interesat pe cronicarii sârbi.

Apoi, se dau știri despre Nicodim, căruia în cronică i se zice "grecul" ceea ce înseamnă că era de origine grecească. Nicodim știa, de altfel, grecește și fusese însărcinat și cu o misiune pe lângă Patriarh de către despoții sârbi.

Trebuie să știți că data morții lui Mircea (1418)

nu se poate stabili decât după letopisețele sârbești și tot astfel stau lucrurile cu unele știri despre Dan al II-lea și despre Vlad Dracul.

Despre Radu cel Frumos se spune în cronica sârbească că, a murit la 1474, ceea ce nu știm din alte izvoare. Se dau știri despre înrudirile dintre cele două familii domnitoare, sârbească și românească, de pildă se arată că Ștefan Uroș era căsătorit cu fiica domnului, Țării Românești, Nicolae Alexandru.

Deasemenea, se vorbește despre căsătoria lui Radu cu fiica despotului Lazăr, dar această știre e scrisă într'un izvor de mai târziu și nu este exactă.

Foarte pe larg se vorbește despre legăturile Sârbilor cu Ioan Corvin de Huniade. Într'una din cronici există și o legendă despre originea lui Ioan Corvin. Sârbii voiau să și-l anexeze și atunci au creat o legendă care îl arată a fi fost fiu nelegitim al unui crai sârbesc ajuns în Ungaria.

Dealtfel Dr. cunoașteți legenda aceea cu corbul, despre Ioan Corvin care apare și în cronica sârbă.

În realitate, toată povestea derivă de la asemănarea , de nume, Corvin - Corbul.

În ce privește Viețile de Sfinți, una din cele mai interesante este viața sfântului Maxim, care după căderea statului sârbesc a venit în Țara Românească și a ajuns mitropolit.

Odată cu pierderea independenței sârbești, mulți dintre membrii familiei Brancovici s'au refugiat la noi. Se știe că soția lui Petru Rareș ca și Doamna Despina a lui Neagoe Basarab, era din neamul acesta al familiei Brancovici.

Maxim era un despot care însă refugându-se în viața călugărească și-a luat acest nume. El a venit la noi în timpul domniei lui Radul cel Mare (1496-1508) și a lui Mihnea cel Rău (1508-1510). Viața lui a fost scrisă în sec. XVII și cuprinde multe date istorice interesante pentru istoria Țării Românești din acea vreme.

În românește, a fost tradusă de Hașdeu și publicată în Archiva istorică a României, vol. II.

Una din faptele bune, ale mitropolitului Maxim ,

care ne interesează, este intervenția sa fericită în conflictul dintre Radu cel Mare și Bogdan, Domnul Moldovei.

Anume, în timp ce armatele celor doi Domni se aflau față în față, gata să se încaere, el a eșit înainte și a stăruit de voievozi să facă pace, spunându-le că sunt creștini și de aceeași limbă. Atunci, cei doi domni s'au împăcat.

Faptul acesta este exact și e pomenit și în cronica contemporană a Moldovei.

Dar, sub Mihnea cel Rău, Maxim e persecutat și în această persecuție, autorul vieții nu vede decât ura unui om rău împotriva unui sfânt. Adevărul este că Mitropolitul Maxim, fiind un membru al familiei Brancovici, înrudită cu Craioveștii era persecutat pe motive politice de Mihnea, dușmanul acestei familii.

Hagiograful spune că Mihnea cel Rău voia să-l predea Turcilor. În cele din urmă însă, Maxim se refugiază în Ungaria. Alături de viața mitropolitului Maxim, mai există și alte vieți de sfinți, despre care vom vorbi în lecțiunile viitoare.

Miercuri 18 Aprilie 1934

Viețile țarilor sârbi.

Vă spuneam în lecțiunea trecută că istoriografia sârbească este într'o măsură asemănătoare cu istoriografia noastră. Și în Serbia s'au scris, ca și la noi, anale, cronici mai reduse, prin Mănăstiri și la Curte, dar ceea ce s'a dezvoltat acolo mult mai decât la noi a fost genul hagiografic, anume personagii reprezentative din viața religioasă și politică sârbească, au fost socotite ca sfinți și li s'a scris viața. Mulți dintre regii sârbi, despoții, au fost socotiți ca sfinți.

Isvoarele acestea însă, pentru noi, sunt izvoare istorice. Ele vorbesc de faptele regilor sârbi, de relațiile acestora, lucru care ne interesează, noi fiind, de altfel, în tot timpul istoriei noastre, vecini cu Sârbi.

Unul dintre autorii unei asemenea vieți de sfinți

este Grigore Țamblac. Despre el s'a scris destul de mult. Un istoric rus Iatimirskiĭ care știa bine românește, a scris viața lui Grigore Țamblac, dar deși bazată pe mult material documentar, nu e o lucrare destul de critică.

Iatimirskiĭ face chiar și unele confuzii. Anume, el confundă pe Grigore Țamblac cu Gavril Monahul dela Neamț.

Fapt interesant este însă că, Grigore Țamblac a fost elevul lui Eftimie, patriarhul bulgar dela Târnova. Patriarhul Eftimie a scris în limba slavă o întreagă serie de lucrări cari au circulat și la noi. Lucrul acesta constituie un indiciu despre originea bulgărească a lui Țamblac.

Dela Târnova, Grigore Țamblac se duce la Constantinopol și apoi, vine în Moldova. Patriarhul din Constantinopol îl trimite în 1401 la curtea lui Alexandru cel Bun ca să constate dacă biserica e condusă conform canoanelor. Biserica moldovenească era atunci în ceartă cu patriarhia din Constantinopol .

Până în cele din urmă, Grigore Țamblac reușește să împace lucrurile și anatema se ridică odată cu recu-

noaşterea mitropolitului Iosif de către Patriarhul din Constantinopol. Grigore Țamblac, ştiind bine limba slavă, a fost bine primit la curtea lui Alexandru cel Bun. El a rămas în Moldova şi a ținut mai multe predici la Suceava, pline de sfaturi asupra vieţii călugăreşti, asupra moralei şi religiei.

Deasemenea, în Moldova, a scris el şi viaţa Sfintei Paraschi precum şi aceea a sfântului Ioan cel Nou. Din Moldova, Grigore Țamblac, trece apoi în Ucraina, unde e ales mitropolit al Kiewului. În vremea aceasta, Kiewul era sub stăpânirea Lituanienilor uniţi cu Polonia. Vitold, ducele Lituaniei, a stăruit pentru numirea lui Țamblac în scaunul mitropolitan al Kiewului, sperând că prin faptul acesta va putea uni biserica ortodoxă cu cea catolică.

Grigore Țamblac se pretează la aceasta, şi participă la sinodul de la Constanţa (1415). El primeşte unirea bisericii ortodoxe cu Catolicii şi face chiar, o slujbă în faţa Papei. La sinodul dela Constanţa, care a fost cel dintâi congres internaţional la care au luat parte Românii Grigore Țamblac a participat şi ca reprezentant al biserii-

cii moldovenești.

S'a întâmplat însă că, ortodoxii din Ucraina n'au aprobat această unire. În scurt timp după aceea, Grigore Țamblac moare.

Lucrările sale mai însemnate sunt două, anume, Viața Sfintei Paraschiva și Viața Sft. Ștefan Uroș.

Cel dintâi însă care a scris viața Sfintei Paraschiva a fost Patriarhul Eftimie. Grigore Țamblac a completat lucrarea acestuia cu știri despre moaștele sfintei, care au cutreerat prin Serbia, Bulgaria. Constantinopol, până când în cele din urmă, Vasile Lupu le-a adus la Iași (1641).

În lucrarea aceasta a lui Grigore Țamblac este un pasagiu care ne interesează. Anume, spune că moaștele Sfintei Paraschiva, pentru a fi salvate de Turci au fost duse peste Dunăre în Țara Românească unde domnia Mircea cel Bătrân. Adaogă însă că, șederea acestor moaște în Țara Românească a fost de scurtă durată, pentru că năvălind Baiazid, a luat prizonier pe Mircea și l-a dus la Brusa, odată cu prinderea domnului au fost ridicate și.

moaștele.

Știrea aceasta, cum că Mircea ar fi fost luat prizonier de Balazid nu pare verosimilă. Cele mai multe izvoare nu vorbesc de așa ceva. Probabil că, Grigore Țamblac a făcut o confuzie, fiind vorba de un alt domn, Vlad pretendentul pus un moment în scaun de Turci (1394-1396). Este exclus ca Mircea cel Mare să fi căzut prizonier. Faptul, după cum vă spuneam, nu rezultă din nici un alt izvor.

A doua lucrare a lui Țamblac este viața țarului sârbesc Ștefan Deceanul sau Ștefan Uroș al III-lea care domnește între anii 1322-1331.- Ștefan Uroș al III-lea, a clădit o biserică însemnată și părăsind tronul s'a călugărit în biserica zidită de el, care a purtat numele de biserica Deceani.

Totuși, pe Grigore Țamblac nu-l vedem în legătură cu Sârbii. Când a stat el în Serbia nu putem preciza. Lucrarea aceasta a sa n'are nici o dată. Anume, citim la început titlul acesta: Grigore dascăl și presbiter, care, Fasc. 13

dealtfel, se află și pe celelalte lucrări ale lui Țamblac. Chestiunea aceasta nu e definitiv lămurită. Rămâne deci, deschisă. Ștefan Uroș III-lea a avut legături cu noi, cu ocazia bătăliei dela Velbujd (1330) între Sârbi și țarul Mihail al Bulgarilor. La această luptă, în anul 1330, adică tocmai în anul luptei lui Basarab cu Carol Robert la Posada, au participat și Români.

Lucrarea lui Țamblac, în revista Glasnik XI 1859 p. 35 și urm., a fost publicată de Safarik, în limba slavă bisericească și poartă titlul următor: Luna Noembrie 11. Viața și petrecerea sfântului mare mucenic între țarii Ștefan al Sârbilor dela Deceani, scrisă de Grigore monahul și premiter, egumen al acelei mănăstiri.

Se arată că țarul Mihail al Bulgariei s'a ridicat împotriva Sârbilor dar că țarul Sârbilor i-a făcut o scrisoare că nu e bine să se dea lupte între creștini ci dimpotrivă, creștinii trebuie să lupte uniți împotriva păgânilor. Mihail n'a voit să înțeleagă sfaturile rege-

lui sârb și atunci Ștefan Uroș care era un om evlavios a ridicat rugăciuni către Dumnezeu.

Vorbindu-se despre armata bulgară se spună că:
„Multă oaste adunată din diferite părți și de dincolo de râul Dunărea unde trăesc Goții a primit mult ajutor”.
In vremea aceea, scriitorii aveau obiceiul de a archaiza numele popoarelor. De aceea, Tamblac numește pe Români "Goți".

Al doilea scriitor sârb este Constantin Costenețki numit și filosoful. Acesta, se crede că era, deasemenea, de origine bulgară. Și el a fost elev al lui Eftimie. A trăit pe la anul 1430 și a scris viața lui Ștefan Lazarevici țarul Serbiei (1389-1422), fiul lui Lazăr care a căzut în lupta dela Cosova.

Lucrarea aceasta scrisă în limba sârbească a fost publicată în aceeași revistă sârbească, ^{în} care s'a publicat și viața lui Ștefan Uroș III-lea, Glasnik, volumul 42, anul 1875 de către învățatul slavist Jagić. Poartă titlul: Viața și petrecerea veșnic pomenitului, blagocestivului domn despot Ștefan scrisă din porunca pa-

triarhului Sârbilor Nicon^{143b} începe apoi cu cuvintele:
„Blagoslovește părinte” și continuă istoria lui Ștefan
Lazarovici, după ce mai întâi face o introducere de
caracter geografic, o descriere geografică foarte largă.
Se arată întemeierea Serbiei și formarea dinastiei sâr-
bești și se trece apoi la Viața lui Ștefan Lazarevici.

Costenețki zice că Sârbii se trag din Daci iar Du-
nărea, zice el, desparte pe Sârbi de Bulgari și Vlahi
și se varsă în Marea Neagră.

Spune , deasemenea, ca și ceilalți cronicari sârbi,
că unii împărați romani iliri au fost de origină sâr-
bească, deci el vrea să arate că poporul sârbesc e au-
tohton. Se dau apoi amănunte despre lupta dela Cosova,
dar despre participarea Românilor la această luptă, nu se
vorbește nimic.

În schimb se dau amănunte despre lupta lui Mircea
cu Turcii la Rovine. Costenețki spune că în anul 1395,
după ce Balazid a trecut prin Bulgaria, a venit în Țara
Românească. În Țara Românească, zice el, domnia „marele
și autocratul Ioan Mircea Voevod”. Adaogă că în lupta

dela Rovine au luat parte și mulți sârbi sub conducerea lui Ștefan Lararevici, a craiului Marcu și a prietenului acestuia, craiul Constantin siliți de Turci să lupte împotriva creștinilor.

Zice că Marcu ar fi zis atunci către prietenul său Constantin: „Eu îți spun ție că doresc izbânda creștinilor și să cad cel dintâi între morți”, ceea ce a și fost. Rezultatul luptei se arată nehotărât.

După lupta dela Rovine, se dau știri despre lupta dela Nicopole (1396) și despre lupta dela Angora (1402) în care Tamerlan ia prizonier pe Baiazid. Fiii lui Baiazid se certau pentru moștenirea tatălui lor. Intre aceștia, unul, Musa, a fost ajutat de Mircea . Episodul acesta al luptei dintre gii lui Baiazid e descris pe larg. Se spune că Musa fugind, s'a dus întâi la Tătari și apoi a trecut în Țara Ungrovlahiei și primind ajutorul lui Mircea, a luat domnia fratelui său. În anul 1410, țarul Sârbilor Ștefan, dă alături de acesta ajutor lui Musa. S'a întâmplat totuși ca Musa să fie bătut într'o luptă lângă Constantinopol și a pierdut

tronul. În acel moment țarul Sârbilor se afla tocmai la Constantinopol de unde a putut scăpa cu o corabie pe Marea Neagră. Cu această corabie a pătruns pe Dunăre în țara Ungrovlahiei și, se spune că, a fost primit bine de nacealnicul (conducătorul) marele Mircea voevod care doria să-l vadă. Mircea i-a dat călăuze și cai ca să treacă în țara sa, ceea ce înseamnă că se aflau amândoi în bune raporturi.

Între hrisoavele M-rii Tismana se află și un hrisov de danie, prin care, craiul Sârbilor de acestei mănăstiri câteva sate din Serbia. Probabil că, Ștefan Lazarevici a făcut această danie cu ocazia călătoriei sale prin Țara Românească.

După căderea lui Baiazid, Costenețki spune că regele Sârbilor a trimis noului sultan la Constantinopol o solie, împreună cu Mircea cel Bătrân. De asemenea, se adaugă că Mircea a ajutat și pe un alt pretendent al tronului lui Baiazid, pe un anume Mustafa. Faptele acestea arată că Mircea ajută anarhia turcească, de care spera să se folosească în favoarea țării sale.

După Mircea. Costenețki spune că sub domnia lui Dan al II-lea, Turcii înaintează cu corăbiile pe Dunăre, trecând pe la Giurgiu, până la Severin.

Vedeți prin urmare că, e o lucrare bogată în știri pentru istoria noastră. Faptul se explică prin aceea că el era un om mai cult decât contemporanii săi. Dealtfel, că 'era un om de cultură, ne o arată și porecla ce i s'a dat, anume „Filosoful”. Slavii, deobicei, numiau filosofi pe profesorii dela școalele imperiale. Metodiul și Chiril au fost pentru Slavi, filosofi.

Așa dar, e probabil că, porecla aceasta dată lui Costențki, nu e numai un termen de admirație ci el va fi fost și profesor. Un caz destul de ciudat îl avem la noi. Anume, în Moldoca era un boier, Moise, căruia însă i s'a zis și „filosoful”. Este și azi un sat „Filosofii” care a fost al lui. Dar, în ce va fi constatat filosofia, acestuia, boier din vremea lui Alexandru cel Bun, nu putem ști.

În epoca aceasta însă Serbia își pierde libertatea, dar viața ei culturală continuă și în veacurile

următoare. O nouă cronică este aceea a lui Gh.Brancovici despre care va fi vorba în lecțiunea viitoare.

X

Mercuri 25 Aprilie 1934.

Gheorghe Brancovici.

În cercetarea diferitelor izvoare slave privitoare la istoria Românilor, ne mai rămâne, în ce privește izvoarele sârbești, să vorbim de o figură foarte interesantă a istoriografiei sârbești, anume Gheorghe Brancovici.

Acesta nu era un sârb din Serbia, care atunci, era transformată în pașalâc. Dar, deși independența Serbiei fusese răpită, s'au bucurat totuși de o oarecare autonomie, libertate, Sârbii de dincoace de Dunăre, din

Banat, unde se refugiaseră o mulțime de nobili cari nu voiseră să se supună Turcilor. Dintre acești nobili refugiați în Banat, unii au rămas acolo, alții însă după ce și Banatul a căzut în mâinile Turcilor, s'au refugiat în Ungaria. Gheorghe Brancovici se trăgea dintr'o familie de acestea, refugiată în urma căderii Serbiei.

Fratele său, Sava Brancovici a ajuns mitropolit al Ardealului între anii 1656-1680. Deasemenea, tot un membru al familiei Brancovici a fost episcop în Banat. El a fost protejat de Șerban Cantacuzino care, dealtfel, când în cele din urmă Sava Brancovici era persecutat în Ardeal, l-a adus în Țara Românească. Gherghe Brancovici era frate mai mic, născut la anul 1645 și ca și Sava Brancovici a avut o politică și o cultură, aparținând deopotrivă Sârbilor și Românilor.

Lucrările sale sunt doua, una scrisă în limba sârbească și una în limba românească. Viața lui Gheorghe Brancovici a fost scrisă de Radoici într'o lucrare în limba sârbească: Gh.Brancovici.

Pasagii din cronica lui, a publicat Dl.Silviu Dragomir sub titlul: Fragmente din cronica sârbească a lui Gh.Brancovici, în Anuarul institutului de istorie națională din Cluj, vol. II, 1925.

Gh.Brancovici a fost trimis ca sol la Constantinopole de principii ardeleni, Apoi, împreună cu fratele său Sava, s'au dus la Moscova unde țarul Alexie i-a primit destul de bine, ca să ceară bani pentru scopuri bisericești.

Se pare însă că, ei au avut și scopul de a interesa pe Ruși în chestiunea salvării creștinilor de sub Turci. În epoca aceasta, în primul rând, Țările Române erau sub influența puterii turcești, care totuși, garanta autonomia politică și libertatea religioasă a supușilor. În al doilea rând, se exercita și o influență austriacă din ce în ce mai mare și apoi, o influență rusească.

Rușii erau mai apropiați de noi prin aceeași religie ortodoxă, lucru care a și făcut pe unii să se gândească că, o salvare de sub Turci ar putea veni numai cu sprijinul Rușilor.

Frații Brancovici au avut asemenea idei. Dar, Gh.

Brancovici era un om care juca pe două planuri, pe deo-
parte, fiind în bune raporturi cu Austriacii cari i-au
dat și titlul de prinț al imperiului, pe de altă parte,
în urma solii sale la Moscova, fiind omul Rușilor.

În gândirea lui Gh.Brancovici era nouă ideea pan-
slavistă, adică ideea ca toți Slavii să se unească sub
egida Rusiei pentru a salva pe creștini de sub Turci.
În uniunea aceasta a Slavilor, trebuia să intre și Româ-
nii, fiind de aceeași religie. Ideea panslavistă a condus
pe Gh. Brancovici și în scrierile sale. Deaceea, croni-
cile sale sunt istoria Slavilor în genere.

Legăturile sale cu Românii nu se mărginesc numai
în Ardeal, ci el a avut legături și cu domnii din prin-
cipate.

Astfel, în 1673, domnul Munteniei Grigore Ghica,
încheie un tratat cu Gh.Brancovici. Dar importanța
aceasta se datora în primul rând unei genealogii false
pe care Gh.Brancovici o fabricase pentru neamul din care
se trăgea, anume zicea el, familia Brancovici se trage
din neamul despoților sârbi cari au purtat același nume.

El a profitat de asemănarea de nume. Pe atunci, dealtfel lucrul acesta era un obicei și s'a petrecut și la noi.

Socotindu-se urmaș al despoților sârbi, Gh.Brancovici și-a mai zis și „Despotul Gh.Brancovici”; voind să arate că are dreptul la coroana sârbească.

Deasemenea, când Constantin Brâncoveanu a luat domnia, Gh.Brancovici a profitat de altă asemănare de nume. Anume, a spus lui Brâncoveanu că și el se trage din aceeași veche familie a despoților sârbi Brancovici și deci sunt rudă între ei.

La noi a călătorit de mai multe ori și a stat o bucată de vreme la curtea lui Brâncoveanu. Până în cele din urmă însă, abilitățile lui i-au adus peirea. Austriacii i-au prins corespondența cu Rusia și l-au arestat în anul 1691. Gh.Brancovici a murit în închisoare la 1711. Se pare totuși că, viața lui în închisoare, n'a fost prea nenorocită pentru că, opera sa principală, Cronica în limba sârbă a scris-o tocmai în acest timp. Există un portret al lui din acea vreme, în care se vede foarte slăbit, cu barba până la genunchi și cu o carte

în mână.

Spuneam că el a scris două lucrări, una în românește și alta în limba sârbească. Cronica sa în limba română poartă titlul: Cronica Slovenilor, a Ilirienilor și a Misii cei de jos și cei de sus.

Din însuși titlul acesta se văd ideile sale, considerând pe Slavi autohtoni, ca urmași ai Moesilor și Ilirilor. Știți însă că Moesii erau la origine Traci, iar Ilirii erau o populație deosebită dinspre țărmurile Mării Adriatice.

Lucrarea aceasta a lui Gh.Brancovici a fost tipărită de două ori. Intîia dată, a tipărit-o Aron Densușianu în revista Critica literară, vol. I, după un manuscris care a circulat la noi. A doua oară, a tipărit-o Dl. Iorga în Revista Istorică, vol. III. Iași 1917.

Manuscrisul folosit de Dl. Iorga, era însoțit și de Cronica Kiewului, care însă ați văzut că nu aparține lui Gh.Brancovici. Nu e o lucrare prea întinsă. În cuprinsul ei se vorbește despre autohtonii Sârbilor, folosindu-se de aceleași izvoare sârbești care arătau pe împărații

romani de origine sârbească, apoi se vorbește de popoarele slave și de domnii români.

Chiar și în partea care privește istoria Sârbilor se face deseori aluzii la Români. De pildă, când vorbește de biserica Deceani se spune: „După această biserică au luat izvod (model) Neagoe Basarab pentru biserica dela Curtea de Argeș.”

Se interesa, prin urmare și de stilurile arhitectonice, arătând că M-reia Curtea de Argeș e zidită în stilul bisericii Deceani. Deasemenea, spune că, vulturul de pe stema Țării Românești își are originea în acvila romană, ceea ce însă e inexact.

Despre familia Brancovici spune că e descendentă din despoții sârbi, Brancovici. Vorbește cu sentimente frățești despre Sava Brancovici, arătând că a fost persecutat. În sfârșit, vorbește și despre călătoria doamnei Elina Cantacuzino la Ierusalim.

Se pune întrebarea, care e motivul pentru care, Gh.Brancovici a scris această lucrare în românește ? El a scris-o în epoca lui Șerban Cantacuzino cu care avea legături, pe deoparte pentru a-l atrage împotriva

Turcilor de la cari spera să reia Constantinopolul printr'o mişcare a creştinilor.

Gh. Brancovici a voit să arate lui Şerban Cantacuzino, probabil, legăturile între dinastiile sârbeşti şi domnii români. Când vorbeşte, de pildă, despre mitropolitul Maxim spune că acesta a venit la curtea lui Radu cel Mare, ca să nu cadă în mâinile Turcilor. Apoi, spune că Neagoe Basarab s'a căsătorit cu o fată a despotelui Lazăr, ceea ce nu e adevărat, pentru că Neagoe Basarab a trăit cu vreo sută de ani mai târziu.

Cronica aceasta, deşi nu poartă numele autorului, este totuşi sigur că, a fost scrisă de Gh. Brancovici. Faptul acesta se vede, de altfel, destul de lămurit şi din cuprinsul cronicii. El vorbeşte pe larg de genealogia familiei Brancovici, iar pe de altă parte, ideile din această lucrare coincid cu ideile cunoscute ale lui Gh. Brancovici.

Când vorbeşte despre Sava Brancovici, scrie cu multă laudă, ceea ce, evident, arată sentimentele sale de frate. În cronica sârbească, găsim aceleaşi idei şi foloseşte aceleaşi izvoare. Intrebuinţează, multe neolo-

gisme, luate din limba latină pe care o cunoștea destul de bine.

Faptul că Gh.Brancovici a scris o cronică în limba română este destul de interesant. El a voit să facă cunoscută Românilor istoria Sârbilor, cu care, noi am avut multe legături. În ce privește data când a fost scrisă, e probabil, pela 1687, în ultimii ani ai domniei lui Șerban Cantacuzino. ' .

A doua lucrare a lui Gh.Brancovici, e scrisă în limba sârbă și la aceasta a lucrat toată viața lui. Redactarea definitivă a făcut-o în închisoare. Este însă infinit mai întinsă decât cronica în românește, care la tipar, n'ar trece de vreo douăzeci de pagini. Cronică sârbească ar avea mai multe volume și deaceia, fiind deci foarte întinsă, ea nici n'a fost publicată până acum. Istoricii sârbi însă, au extras unele pasagi cari interesau, mai ales, istoria Serbiei.

Manuscrisul acestei cronici se păstrează la Carloviț. Acolo, l-a cunoscut și dl- Silviu Dragomir.

Cronica e împărțită în cinci părți între care cele

patru dintâi sunt mai mult niște compilații ~~lor~~ par-
tea cincea are, mai ales, caracter de memorii. Istoricii
sârbi au observat că se vorbește foarte mult despre
Români, în această cronică.

S'ar putea spune chiar că și aceasta e o croică
românească dar scrisă în limba sârbă. În cuprinsul ei
sunt și multe legende.

Despre Mihai Viteazul se spune că a înființat
tropolia din Alba-Julia și că a fost înmormântat acolo.

Destul de interesante, sunt deasemenea, amintirile
sale politice, dar Gh.Brancovići, exagerează în acea
stă privință rolul său, probabil, ca o consolare în
închisoare.

De pildă, spune că la Moscova a luat parte la
slujbă, la care a venit și țarul cu care el a discutat
atunci foarte mult, Se pare însă că știrea aceasta nu
este verosimilă.

Despre petrecerea sa în Țara Românească, spune ca

a cunoscut pe Radu Măsturel cu care a avut o discuție la Graiova, apoi, a cunoscut pe Constantin Stolnicul Cantacuzino cu care deasemenea a discutat.

Constantin Stolnicul , de altfel, ¹² numește în cronica sa "Jupân Gheorghe Brancovici fratele vlădicăi Sava".

Un istoric arată și isvoarele folosite de Gh.Brancovici și le compară cu isvoarele folosite de Const. Stolnicul. El constată un lucru surprinzător, anume că, amândoi acești cronicari au folosit aproape aceleași isvoare. Faptul acesta a dat naștere la ipoteza că Gh.Brancovici a lucrat în biblioteca Stolnicului Cantacuzino, ceea ce, se pare că e verosimil date fiind legăturile dintre ei.

Const.Stolnicul era un bibliofil destul de cunoscut atunci.

Dar, în afară de isvoarele românești, Gh.Brancovici a folosit și isvoare sârbești, de pildă, a întrebuințat o cronică sârbească tradusă în latinește.

Care este importanța acestei lucrări a lui Gh.

Brancovici, pentru istoria noastră, încă nu ne putem da seama deplin pentru că scrierea aceasta se află și până azi în manuscris.

Dl. Silviu Dragomir n'a extras decât foarte puțin. Evident, cine ar cerceta-o amănunțit, cred că ar întâlni și alte surprize.

Ar fi bine să se editeze, mai ales că, lucrarea aceasta este și un monument de limbă și de literatură.

Pentru noi, e interesantă mai ales în ce privește epoca lui Șerban Cantacuzino.

Cu aceste două lucrări ale lui Gh. Brancovici, am terminat cu izvoarele sârbești propriu zise.

Dar, spuneam că e și o Serbie înspre Marea Adriatică, în legătură cu Apusul, Croația, care a avut mulți istorici. Din cauza depărtării însă, izvoarele croate nu conțin știri privitoare la istoria noastră.

În schimb, a existat și o mică republică, Ragusa, care deși departe de noi, prin comerțul ei, a avut multe legături cu Românii.

Despre isvoarele raguzane în legătură cu istoria noastră va fi vorba în lecțiunea viitoare.

Înainte de a termina prelegerea de azi, trebuie să vă dau titlul a două Colecții de documente sârbești.

Una dintre aceste colecții aparține lui Miklosich și e intitulată:

Monumenta serbica (cuprinde hrisoavele țărilor sârbi). A doua colecție se datorește lui Stoianovici care a publicat și Cronicile sârbești. Această colecție poartă titlul: Stari srpski zapisi i nadpisi (Vechiile inscripții și însemnări sârbești). Cuprinde cinci volume cu un indice complet.

În colecțiile acestea sunt multe acte cari privesc legăturile noastre cu Sârbii.

Miercuri 2 Mai 1934.

Isvoarele raguzane.

Dintre isvoarele cari privesc istoria Rómânilor, ne-am ocupat într'o serie de lecții precedente, de a-celcar scrise la Slavi de sud, anume de cele sârbești propriu zise. Dar, înainte de a termina cu acestea, trebuie să ne ocupăm și de isvoarele raguzane care și ele sunt tot o categorie a isvoarelor istoriei sârbești.

Orașul Ragusa locuit de Croați, numit și "Dubrovnik" s'a remarcat, în deosebi, prin comerț. Raguzanii aveau în evul mediu strânse legături cu Venețienii de la cari cumpărau mărfuri pentru a le vinde ei apoi, popoarelor din Peninsula Balcanică, Grecilor, Bulgarilor și dincoace de Dunăre, Rómânilor.

Ioan Asan al II-lea a încheat un tratat comercial

cu Ragusa, tratat prin care da dreptul negustorilor de acolo să facă comerț în țările și orașele imperiului Româno-bulgar, până la Marea Neagră și Dobrogea de azi.

După ce Sârbii și-au pierdut independența, Ragusa a rămas o republică autonomă, cu administrația ei proprie, consulii ei și cu o organizare imitată în mare parte după aceea a republicii Venețiene. Suzeranitatea turcească n'a împiedecat pe negustorii raguzani de a face comerț în imperiu. Aceștia au trecut și la noi. Unii domni au încheat cu negustorii raguzani tratate comerciale. Alexandru Lăpușneanu a întreținut corespondență cu niște negustori din Ragusa, iar în vremea lui Petru Schiopul, vămile Moldovei au fost închiriate de negustori tot de acolo. Deasemenea, Raguzanii n'au lipsit nici de la Curtea Domnilor noștri. Era, așa dar, firesc să se producă în istoriografia raguzană un ecou destul de însemnat pentru istoria noastră.

Negustorii cari se întorceau din țările noastre, aduceau știri care au pătruns în scrierile raguzane.

Ragusa , pe de altă parte, a fost un stat de cultură apuseană, cu limba latină și italiană.

S'a putut deci desvolta în Ragusa o literatură destul de bogată.

Un croat Raguzan, Gundolici, a scris, de pildă, un poem, pe care l-a intitulat "Osman" fiind vorba despre suţtanul turcilor, Osman, de prin 1620. Acest sultan a pornit o expediţie împotriva Polonilor, expediţie care s'a terminat prin lupta de la Hotin din 1621.

Expediţia aceasta formează subiectul poemului lui Gundolici, în care, se preamăreşte vitejia polonă. Evident, acest poem deşi vorbeşte şi despre Români, nu formează totuşi un isvor istoric. L-am menţionat în treacăt, ca să vă puteţi da oarecum seama despre interesul pentru regiunile dela Dunăre.

Dintre istoricii raguzani cari au atins istoria noastră, trei sunt mai însemnaţi.

Unul dintre aceştia, deşi de origine croată, poartă nume italian.

S'a spus chiar că, ar fi de origine greacă, dar ceea ce e sigur, este faptul că el era stabilit în Ragusa. Se numeşte Giacomo Luccari. Lucrarea sa e intitulată: Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Veneţia 1605

și Ragusa 1720. Adică, extrase din analele Raguzei.

Prin urmare, e o compilație adunată din izvoarele istorice raguzane. S'a tipărit întâia dată la Veneția în 1605 și apoi la Ragusa în 1720.

Giacomo Luccari a fost deci contemporan cu Mihai Viteazul. El își făcuse cultura în Italia. Câtva timp, a fost conducător al arhivelor. Apoi a fost diplomat și însărcinat cu solii la Constantinopol.

A călătorit prin Bosnia, Serbia, Bulgaria și la Constantinopol. La Constantinopol, zice el că, a întâlnit pe un filosof turc, anume Muhle Meles care, l-a inițiat în tainele filosofiei musulmane.

În lucrarea sa, face istoria Raguzei, începând cu antichitatea. Folosește izvoare polone, ungurești, sârbești și la sfârșitul lucrării dă lista tuturor cărților consultate.

Privitor la istoria noastră are mai multe pasa-gii, dar cea mai mare parte se referă la o epocă în care el nu trăia încă. Partea aceasta e sprijinită pe tradiția orală așa încât, nu o putem primi fără oarecare rezervă.

Prima știre despre Români se referă la bătălia de la Velbujd, ^{care,} am spus și cu altă ocazie, s'a dat între Bulgari și Sârbi. Românii, spun unele izvoare, au luat partea Bulgarilor, totuși însă, acei cari au învins, au fost Sârbii.

Luccari face o descriere mai largă a acestei lupte, dar sunt și unele anacronisme, de pildă, spune că atunci era țar al Sârbilor Ștefan Dușan, ceea ce e inexact (în realitate Ștefan Uroș III).

Interesantă însă e știrea lui despre soliile pe care le-au trimis atât Sârbii cât și Bulgarii la Vlăicu Vodă, cu scopul de a-l atrage fiecare de partea lor. E și aci un anahronism; la 1330, nu domnea Vlăicu ci Basarab. Dar ceea ce e interesant este faptul că sol al Sârbilor la Români a fost Nicolo Luccari, un strămoș al autorului. E probabil să fie adevărat, întrucât știrea a fost păstrată în tradiția familiei lui.

Cu ocazia descrierii acestei solii face și o digresiune ca să arate cetitorilor săi ce era acea-
stă țară.

Spune că se numește Valahia, că în vechime a fost locuită de Geți și Daci, că are câmpii întinse, ape mari și aer bun. Intemeetorul acestei țări, zice Luccari, a fost "Negro Voevod", tatăl lui Vlaicu Voevod".

. Evident, e un ecou al legendei despre întemeierea Țării-Românești și e interesant faptul că la sfârșitul veacului al XVI-lea această legendă se formase.

Despre capitala țării, zice că a fost la Câmpulung, ceea ce e adevărat.

Adaog că, legenda aceasta a întemeierii, apare în preambulul cronicii lui Stoica Ludescu, scrisă la noi, abia în sec. XVII-lea.

Mormântul lui "Negro-Voevod" zice Luccari, e la Curtea de Argeș. Vlaicu, fiul lui Negro Vodă, se arată că a clădit "San Giorgio, Giurgiul, apoi Râmnicul. Insfârșit, spune că, în munți există mai multe castele care țin de "republica Brașovului".

Țara românească, spune că, produce aur, ceară, animale și Valahii sunt de religie ortodoxă. Despre

limbă, zice că e de origine latină, "conruptă și alterată cu influențe streine". Această limbă se moștenește de la Coloniștii aduși de Traian, fapte care arată că, în această privință, Luccari era bine informat.

După ce face această digresiune., continuă iarăși știri despre lupta de la Velbujd. Arată că țarul Mihail al Bulgarilor era un om cu fire de trădător. De asemenea, spune că, solii bulgari au sosit la Vlaicu Vodă, odată cu solii Sârbilor. Dar, Vlaicu Vodă, zice el, a rămas neutru, ceeace iarăși nu e exact.

Apoi, spune că, deși Sârbii au învins pe Bulgari, n'au cucerit totuși Bulgaria de teama Valahilor.

Vorbește despre căsătoria fiicei lui Vlaicu Vodă, slana cu țarul Sârbilor și zice că această căsătorie s'a făcut tot prin mijlocirea lui Nicolo Luccari.

A doua știre din cronica lui Luccari, privitoare la istoria noastră, se referă la lupta lui Mircea cu Turcii, la Rovine, pe care însă, o pune la o dată

greșită, 1397 (în loc de 1394).

Se spune, anume că, Baiazid trece Dunărea pe la Severin și dă o luptă la Craiova în care luptă a fost omorât *sărbul* Marcu Cralevici de un valah.

Se dau apoi știri disparate, iar când vorbește despre lupta de la Varna spune că, a participat și Vlad Draculea adică "diavolo" zice el. În continuare, spune că Românii au luat parte și la bătălia de la Cosovo din 1448 alături de Ioan Corvin cu Dan al II-lea. El numește pe Dan II-lea, regele Valahilor.

Dar, creștinii, având o armată dezorganizată sunt învinși și obligați să plătească tribut sultanului Murat.

Aici e un pasagiu care a dat mult de lucru istoricilor noștri. Spune anume: "Așa precum se constată din memoriile lui Murgu *solul* său", adică solul lui Dan al II-lea; Xenopol și Hașdeu au crezut că Luccari ar fi cunoscut o cronică scrisă de acest Murgu, în vremea lui Dan al II-lea.

Dar, în lista cărților consultate, o astfel de cronică nu apare. Pe de altă parte, cuvântul m morii înseamnă atunci raport, memorium, raport făcut de sol către acei, cari i-au încredințat misiunea.

Murgu va fi fost mai de grabă un sol muntean la Ragusa, care a lăsat acolo vre-un raport asupra evenimentelor petrecute.

După aceasta, Luccari face o descriere a Moldovei și spune că țara Moldovei e o parte a vechei Dacii. Arată că se întinde până la Nistru și enumără cetățile Hotin, Suceava, Chilia și Cetatea Albă.

Țara Moldovei, zice el, a fost întemeiată de Dragoș, care a venit din Hust (Maramureș). După Dragoș, arătând șirul domnilor, spune că a domnit Sas, Bogdan și apoi Mușatinii (Mușat, Roman, Stefan , Alexandru), ceea ce, corespunde cu adevărul, el informându-se probabil, chiar în Moldova. Dealtfel, faptul că s'a informat despre aceste lucruri în Moldova, se vede și din pasajul în care spune că Ștefan cel Mare era numit "Batrin", care , pe moldovenește înseamnă "ve-

chio". Cuvântul acesta, nu-l putea cunoaște decât la noi în țară.

Despre limbă și liturghie spune că sunt slave și că amândouă Valahiile stimează această limbă slavă, "cum stimăm noi limba latină".

Arată apoi, descriind căderea Chiliei și a Cetății Albe (1484) că Vlad Monahul, adică Vlad Călugărul, a trecut de partea Turcilor, fapt care a cauzat Raguzanilor o mare pierdere pentru mărfurile lor de la Chilia.

O ultimă știre este despre Petru Cercel. Spune anume că, acesta, într'o călătorie a sa, a trecut prin Răguza și adaogă știrea că era sprijinit de regele Franței, Ric al III-lea ca să ia tronul țării românești.

Al doilea scriitor raguzan este Mauro Orbini.

Lucrarea lui tot în italiană e intitulată: Il regno degli Slavi.

A apărut în 1604 la Pesaro. E o lucrare cu tendințe panslaviste, autorul ei, voind să arate că Sla-

viu numai că se aseamănă prin limbă și prin vechea lor religie, dar ei sunt și autohtoni în Peninsula Balcanică. Orbină ajunge la o concluzie ciudată. Anume, spune că acești Slavi, autohtoni în Peninsula Balcanică, sunt urmașii Dacilor, iar influența slavă din limba românească nu e altceva decât perpetuarea unor urme din limba Dacilor.

Teoria aceasta a fost adaptată de mulți istorici, până în secolul al XIX-lea. În Rusia, mai ales, lucrarea lui Orbină a fost foarte apreciată și a fost tradusă în rusește, din ordinul lui Petru cel Mare.

Dimitrie Cantemir care a cunoscut-o acolo, o citează cu dispreț în Hronicul Româno-Moldovlahilor.

Cantemir zice că, a susține că Slavii sunt urmași ai Dacilor e o rușine și o ocară iar în ce privește pe autorul acestei teorii, Mauro Orbină, comițând asemenea greșeli grosolane, nu poate fi socotit în rândul istoricilor.

Dintre știrile privitoare la istoria noastră, în primul rând, luarea Vidinului de către Vlaicu, care însă îl lasă în cele din urmă lui Stracimir, țarul

Bulgarilor. Data e greșită. (1471 în loc de 1371. Se afirmă că Vičinul a fost apărat de arcași Genovezi).

Ultimul scriitor raguzan care ne interesează e un istoric dalmat, dintr'un oraș alături de Ragusa, Traù. Numele acestuia este Ioan Lucius. Spre deosebire de cei dintâi doi, Lucius scrie latinește.

Lucrarea sa poartă titlul:

De regno Dalmatiae et Croatiae a gentis origine ad anno 1480, apărută la Amsterdam în 1666. După aceea, a mai apărut încă în vre-o patru ediții. Privește strict istoria Dalmației. Pe noi ne interesează numai ultimul capitol, intitulat:

De Vlahis.

Dvs. știți că, Istro-Românii sunt un rest al unei populații care se întindea în Croația și Dalmația sub numele de Mauro-Vlahi.

Lucius vorbește despre urmașii acestora și spune că în vremea lui erau slăvizați. Dar, la origine, zice el, făceau parte dintr'un popor mai mare. O ramură, spune că sunt Cuțo-Vlahii, apoi o altă ramură se află la nordul Dunării și o a treia, locuiește pâ-

nă în zilele lui, pe țărmurile Mării Adriatice.

Limba românească, după el, e de origine latină.

Dar, în lucrarea aceasta a lui Lucius, găsim și o idee ciudată.

Este pentru prima oară când se emite teória emigrației Românilor. Anume, se spune că, din cauza năvălirii Barbarilor, împăratul Aurelian a părăsit Daciă și toți coloniștii romani au trecut odată cu el în sudul Dunării, de unde nu s'au mai întors decât într'o epocă mult mai târzie, ca o populație transplantată de la Bulgari.

Teoria aceasta coincide întru totul cu teoria lui Roesler și e curios faptul că, Roesler, când și-a scris părerea sa, n'a cunoscut lucrarea lui Lucius.

În afară de teoria emigrației, Lucius zice că Vlahii se numesc "Romenes".

Arată însă greșit titlul voevozilor, nacealnic și voevod a toată Ungro-Vlahiei.

Știrile referitoare la noi, Lucius le-a cules de la un oarecare Șoimirovici, bulgar catolic numit arhiepiscop al catolicilor din Muntenia și care, cât

timp stătuse în Țara-Românească, călătorise mult și învățase limba noastră.

De la acesta spune Lucius că s'a informat asupra limbei românești și dă, pe două pagini, exemple de limbă românească, scrise cu litere latine. Evident, pentru filologi lucrul acesta e destul de interesant.

Intâlnim cuvintele, apă, frate, domn, grămătic, în înțelesul de elev, Câmpulung, se citează cu numele lor zilele săptămânii și se dau apoi, câteva fraze românești:

De pildă: "Noi suntem din sângele roman". Alta este următoarea: "Bine am găsit pre dumnevoastre."

Cu acestea, am terminat și cu isvoarele sârbești, rămânând să ne mai ocupăm despre isvoarele bulgare.

Miercuri 9 Mai 1934

Isvoarele bulgărești.

Ne mai rămâne la sfârșitul acestui curs, să ne ocupăm de isvoarele istorice bulgare, după ce am examinat isvoarele celorlalte popoare slave.

Bulgarii au avut o situație culturală deosebită de a celorlalte popoare slave.

În sudul Dunării, până în Macedonia chiar, a existat încă din secolul al II-lea o populație slavă. Peste această populație slavă, a venit pe la sfârșitul sec. VII, un popor mongol, Bulgarii, cari însă, în afara numelui și, a statului creat de ei, n'au mai dat Slavilor din sudul Dunării altceva, fiind ei înșiși slavizați. Mongolii veniți aci peste Slavi au creat sta-

bul bulgar și s'au creștinat pe la 865. Pe încetul ei au fost slavizați.

Statul bulgar ajunge apogeul în vremea țarului Simion și apoi decade până când împăratul bizantin, Vasile al II-lea Bulgaroctonul îl distruge (1020). Perioada aceasta, de la început și până la căderea statului bulgar, constituie aceea ce se numește în istoriografia bulgară și în istoria literaturii, perioada veche bulgară.

Sub împărații bizantini următori lui Vasile Bulgaroctonul, statul bulgar renaște, un rol însemnat avându-l acum și Românii din Balcani. Se întemeiază, anume, imperiul Româno-Bulgar (1186), care durează, după ce își ajunge apogeul în vremea lui Ioan Asan al II-lea, până la căderea sub Turci (1393). Aceasta este perioada medie bulgară.

După această perioadă urmează perioada nouă bulgară.

În toate aceste trei perioade ale istoriei Bulgarilor și mai ales în cea de a doua, ei au avut scrieri

religioase și istorice, care unele ne interesează de la început.

Cultura bulgărească a fost adânc influențată de cultura bizantină.

Mai toate scrierile bulgare sunt sau traduceri sau prelucrări ale scrierilor bizantine.

S'a spus chiar că viața culturală bulgară este un reflex al vieții culturale bizantine.

Cam în vremea țarului Simion însă, s'a născut în Bulgaria o erezie care deși își avea rădăcinile ei în Orient, pare totuși a fi ceva specific bulgăresc. E cunoscută sub numele de erezia lui Bogomil.

Bogomilii au pornit de la ideea că există o antinomie între spiritul bun și spiritul rău, deci o credință religioasă care se apropia de dualismul persan.

Dar, erezia aceasta a avut și un caracter social. Ea a provocat și o mișcare socială împotriva nobililor. Ca să-și susțină ideile, Bogomilii au creat în jurul lor o întregă literatură.

E o literatură apocrifă, care deci, nu face parte

din tradiția autentică a vechiului și noului testament, ci a isvorît din imaginația autorilor ei. Literatura apocrifă nu este de origine bogomilă, ci bogomilii au cules-o din Orient, dela Greci și-au adoptat-o.

De pildă, *povestea* despre vămile văzduhului și altele sunt apocrife.

Asemenea literatură a pătruns și la noi. Bogomilii au răspândit extraordinar de mult această literatură apocrifă pe care au îmbogățit-o și cu fel de fel de învățături. Iordan Ivanov: Cărțile și legendele bulgarilor (bulgărește). Multe manuscrise au circulat și în țările noastre.

Hașdeu a crezut că foarte multe manuscrise apocrife care au circulat la noi sunt de origine bogomilică. S'a constatat însă, că unele sunt mai vechi decât răspândirea bogomilismului, ceea ce, înseamnă că Bogomilii au adoptat și o literatură ca atare deja existentă.

Pe de altă parte, nu trebuie să credem că toată literatura apocrifă a fost răspândită numai de Bogomilii.

mili.

Fapt este că, bogomilismul s'a întins foarte mult, până în Franța chiar, unde cuvântul "bougren", însemna în vechime, bulgar eretic.

Credința și autoritatea statului bulgar, s'au găsit, așa dar, de la o vreme săpate de erezia bogomilică. Țarul Șimion a scris el înșăși unele cărți în care ataca pe Bogomili.

Cea mai veche știre din istoriografia bulgară o avem tocmai în legătură cu acești bogomili. Probabil însă că, au existat și unele letopisețe bulgare dar care, s'au pierdut.

Dealtfel, în corespondența împăratului Ioniță cu papa Inocențiu al III-lea se spune că, titlul de împărat pe care cere papei să-l recunoască, l-au purtat și alți înaintași ai lui, după cum arată letopisețele.

O interesantă legendă bogomilă, intitulată: Vedenia lui Isaia profetul, sau letopisețul apocrif, o găsim în colecția D-lui Ivanov.

Authorul acestei legende presupune că vorbește proorocul Isaia care, fiind trimis de Dumnezeu, a îndemnat pe Bulgari să se mute în țara din sudul Dunării.

Arată apoi ce se va întâmpla cu acest popor. Prin urmare, e o legendă cu caracter profetic.

Forma aceasta de a prezenta profetic istoria unui popor face să nu-i acordăm o prea mare încredere. Legenda mai încearcă să arate apoi că, Bulgarii, la origine sunt Slavi. E interesant faptul că, manuscrisul s'a răspândit până în Rusia și a fost intercalat în cronografele rusești.

Textul legendei începe astfel:

"Am auzit un glas spunând către mine: Isaia, iubitul meu proroc, mergi la apusul părților de sus ale Romei, desparte a treia parte dintre Cumani, numiți: Bulgari, și așează-i în Țara Karvunska, pe care au părăsit-o Romanii și Elinii. Deci eu, fraților, cu porunca lui Dumnezeu, am venit la partea stângă a Romei și am despărțit a treia parte dintre Cumani".

Se încearcă deci, a se arăta originea poporului

bulgar între Cumanii.

Când s'a scris legenda aceasta, Cumanii locuiau la nordul Dunării. E pomenită denumirea de „Țara Carvunska”, care în textele italiene este Dobrogea de azi, „Cavarna” (Carbane).

Numele de „Carvunska” apare și în diploma dată de Ioan Asan al II-lea negustorilor raguzani.

Elinii despre care vorbește apoi legenda sunt, probabil, bizantinii stabiliți în coloniile de la Marea Neagră, iar Romanii, elementul latin dela Dunăre.

În continuare se arată că, Bulgarii a trecut mai multe râuri și că primul lor șef se numia Slav. Sub acesta, zice legenda, Bulgarii au ocupat țara celor o sută de Muvile, care ar fi Dobrogea. Pomeneste pe Asparuch care, spune legenda, a stăpânit și Durostorum. Însfârșit, se spune, deasemenea că, țarii bulgari au întemeiat Vidinul.

Legenda aceasta este singura mărturie istorică bulgară, din vechea perioadă.

În perioada medie bulgară, adică în epoca impe-

riului Româno-bulgar, până la împăratul Ioniță, nu este nici o știre contemporană, bulgărească.

Abia în prima jumătate a secolului al XIV-lea, sub influența călugărilor de la muntele Athos, apare o scriere destul de interesantă, anume, o traducere a cronografului lui Manasse (1340).

Manasse, care știți că e un istoric bizantin, scrisese Cronograful său în versuri grecești, începând cu istoria biblică și înșirând evenimentele până la anul 1105.

E o scriere plină de fapte diverse, pilde morale, minuni, etc.

Bulgarii au ales din literatura bizantină tocmai această lucrare pentru că se potrivea, probabil, mai mult cu cultura lor mai joasă. Ei nu înțelegeau atunci filozofia bizantină.

S'a tradus în bulgărește pe la anul 1340. Dar, traducerea s'a făcut în proză. Ea a circulat într'un mare număr de manuscrise atât la noi cât și în Rusia.

Acel care a editat-o întâia dată, a fost cunoscu-

tul nostru slavist Ion Bogdan, lucrarea a apărut însă după moartea editorului. Traducătorul lui Manasse a rămas anonim. Dar, acest anonim a constatat cu durere că Manasse, deși atinsese în lucrarea sa istoria bulgărească, n'a acordat totuși Bulgarilor rolul pe care se aștepta să-l găsească el. Deaceea, anonimul a mai adăugat unele știri despre Bulgari, în traducerea pe care a făcut-o. Așa dar, în traducerea bulgară despre care este vorba, avem de a face cu asemenea adaosuri, cari în istoriografie, poartă numele de interpelări.

Unii cercetători, totuși, au crezut că interpelările sânt o operă originală. S'a dovedit însă că, multe știri referitoare la Bulgari sunt luate tot din izvoarele bizantine (Zonaras) ceea ce ne arată că avem de a face și cu o compilație, afară de câteva rare note originale. Așa, anonimul acesta spune că, Bulgarii când au venit din nordul Dunării, au trecut în țara lor de azi pe la Vidin. În continuare zice că, au bătut pe Greci și s'au așezat acolo, unde sunt și Vlahii și Sârbii și alții.

Aşa dar, pomeneste pe Românii din sudul Dunării la venirea Bulgarilor. Intr'un alt pasagiu citim că pe vremea ţarului Simion , Ungurii au asediat Silistra. Dar, lucrarea despre care voroim, e însemnată pentru noi şi prin aceea că ea a circulat în ţările noastre într'un mare număr de manuscrise, fiind foarte mult citită de călugării noştrii. Îndeosebi a impresionat prin stilul ei retoric, plin de imagini ciudate, de comparaţii, aşa încât, în sec. XVI, unii cronicari din Moldova, au ales-o ca model.

Ion Bogdan, când a publicat cronicile lui Macarie, Eftimie şi Azarie, a constatat că aceştia luaseră unele pasagii cuvânt cu cuvânt din traducerea aceasta a cronografului lui Manasse, în limba medio-bulgară.

Scriitorii noştri de atunci, au crezut că pot împrumuta anume întorsături de fraze şi anumite comparaţii şi caracterizări date de Manasse împăraţilor bizantini.

Ei, facând astfel de împrumuturi de stil, le-au aplicat şi domnilor moldoveni, cărora credeau ei că li se potrivesc. Numărul acestor caracterizări împrumutate-

te de cei trei cronicari ai noștri din secolul al XVI, este destul de mare, ceea ce, arată hotărât că traducerea bulgărească a cronografului lui Manasse, le-a servit de model.

Către sfârșitul imperiului Româno-bulgar se ridică un foarte însemnat scriitor bisericesc la Târrova. Acesta este patriarhul Eftimie. El a scris viețile multor sfinți, între care, cităm numai viața Sfintei Paraschi-va și viața Sf. Filoftea.

Patriarhul Eftimie era în strânse legături cu oamenii de cultură de la noi. A întreținut corespondență religioasă cu Nicodim de la Tismana și cu cel dintâi mitropolit al Ungro-Valahiei Iakint Critopol, un grec adus de voevodul Nicolae Alexandru dela Vicina și instalat la Argeș.

Patriarhul Eftimie scrie lui Iakint Critopol să lupte împotriva acelor care aduc vorbe rele despre dreapta credință, probabil împotriva bogomilismului care va fi început să se răspândească și la noi. Dintre scrierile sale, ne interesează mai ales, viața Sf. Filoftea, ale cărei moaște sunt și azi la Curtea de Argeș.

Lucrările Patriarhului Eftimie au fost publicate în limba germană de un fost profesor la Cernăuți , Kalujniacki , sub titlul: Operele Patriarhului Eftimie al Bulgarilor, Viena, 1901.

Moăștele Sf. Filofteia, înainte de a fi aduse la Curtea de Argeș, au fost întâi la Târnova și apoi la Vidin.

Când și Vidinul a căzut în mâna Turcilor, aceste moăște au fost aduse în Țara-Românească.

Despre soarta acestor moșate a scris și un exarh al Vidinului.

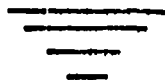
Deasemenea , la noi, a scris o lucrare Dl.Prof. Mazilu: Viata Sfintei Filofteia

Patriarhul Eftimie arată în lucrarea sa victoriile împăratului Ioniță împotriva Grecilor și Latiniilor.

O cronică însă, care să cuprindă istoria împăraților bulgari, până la sfârșitul imperiului Româno-bulgar, nu există.

Cea dintâi cronică bulgărească propriu zisă, a

fost scrisă după căderea imperiului Româno-bulgar, deci la începutul celei de a treia perioadă, perioada nouă bulgară. Ea a fost descoperită tot de slavistul nostru, Ioan Bogdan.

Isvoarele Slave.

Errata

<u>pagina</u>	<u>rândul</u>	<u>înloc de</u>	<u>citește</u>
6	6 de sus	au diatur est altera pars.	audiatur et al- tera pars.
42	<u>titlul lecției</u>	<u>se adaugă</u>	<u>și Filip Buona-</u> <u>corsi.</u>
43	5 de sus	Ioniczara	Ianiczara
64	8 de jos	O. Iarta	O. Gorka
67	9 " "	rebusgestis	rebus gestis
77	7 de sus	Orzechnowski	Orzechowski
77	2 de jos	"	"
78	3 " "	"	"
80	5 " "	"	"
116	11 " "	Zbarag	Sbaraz
123	7 de sus	Sigismundt	Sigidmund
138	7 " jos	Vostresenskaia	Voikresenskaia
143	3 " "	Prostislavovici	Rostislavovici
144	1 " sus	"	"
144	7 " "	"	"
169	4 " "	Bychowta	Bychowca.

